2002 JÚN 04

tiszatáj
2002. JÚNIUS * 56. ÉVF.

OSZTRÁK TÖRTÉNETEK II.

6

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Officina Press Kft., Szeged.
Felelős vezető: Dr. Kékes Tiborné.
Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**
A folyóirat internet-szolgáltatója a **V-fon Rt.**
Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti a HÍRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 11991102–02102799–00000000 pénzforgalmi jelzőszámra.
Egyes szám ára: 200 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 600, fél évre 1200, egész évre 2400 forint.
ISSN 0133 1167

Tartalom

LVI. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

2002. JÚNIUS

BETTINA BALÁKA: Róka *(Márton László fordítása)* 3

KATHRIN RÖGGLA: főállású fiatalok; tapsot kérünk, nemcsak a radebergernek!; sprinter *(Kurdi Imre fordítása)* 4

FRANZ JOSEF CZERNIN: Anna és Franz (Két arabeszk) *(Tóth Péter fordítása)* 15

ARNO GEIGER: Lidércfényűzés (Részlet) *(Fenyves Miklós fordítása)* 28

PAULUS HOCHGATTERER: Jákob; Madárvonat *(Kis-Rabota Kata fordítása)* 40

FRANZOBEL: Ausztriai psycho (Részletek) *(Adamik Lajos fordítása)* 53

CHRISTIAN THANHÄUSER: Metszetek a Hallstatt-sorozatból 61

MÁRTON LÁSZLÓ: Mire jó a körtefa? 66

CHRISTIAN THANHÄUSER: Metszetek a Karszt-sorozatból 73

KARL-MARKUS GAUSS: Európai ábécé (Részletek) *(Kovács Edit fordítása)* 79

CHRISTOPH RANSMAYR: Kaprun (avagy egy fal felépítése) *(Adamik Lajos fordítása)* 97

ROBERT MENASSE: Magyarázd el nekem Ausztriát! *(Horváth Márta fordítása)* 104

NAGY HAJNALKA: Az osztrák irodalom „jelene” 112

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

Immár több mint három évtizede többé-kevésbé rendszeresen jelenik meg a Tiszatáj Most-Punte-Híd c. rovata, mellyel folyóiratunk Ady, Bartók, Németh László, József Attila nagy álmát, Kelet-Közép-Európa fölfedezését kívánja folytatni. 1970-ben, 1972-ben és 2001-ben román, 1971-ben szlovák, 1971-ben és 1997-ben szerb, 1974-ben, 1976-ban és 1981-ben lengyel számot állítottunk össze. 1983-ban a cseh, 1992-ben a szlovén, 1993-ban a horvát irodalom körképét vehették kézbe olvasóink. 1998-ban orosz összeállításunk jelent meg. 1999-ben Osztrák történetek címmel a harmadik generációs osztrák próza képviselőit mutattuk be. Újabb osztrák számunkat is Bombitz Attila, a Szegedi Tudományegyetem Osztrák Irodalom és Kultúra Tanszékének adjunktusa szerkesztette. Bombitz Attila kötetét Mindenkori utolsó világok. Osztrák regénykurzus *címmel adta ki a pozsonyi Kalligram Kiadó.*

BETTINA BALÁKA

Róka

Egy róka egy róka rám mered
egy róka idomítani nem lehet
rám nézett a láp tőzegén
egy körben állunk ő meg én

fekete nézéssel rám vicsorít
oly messze oly messze tud rólam valamit
rőt rókát vezetek szinte tol
maszkomon és ruhámon áthatol

semmi sincs mit kezembe keze tett
orrával orromnál fogva vezetett
táncoló kör nekem distancia már
lompos farkával mindjárt körbezár

szabad és vad lenne szeme béklyóba fogott
én a földön alszom ő elbujdosott
látok az erdőben két izzó követ
remélem elszökik vagy híven követ

MÁRTON LÁSZLÓ fordítása

KATHRIN RÖGGLA

főállású fiatalok

nem, ő nem szeretne főállású fiatal lenni, de ugyan ki szeretne? igaz, beszélnek mindenfélét. főállású fiatal soha nem is volt igazából, épp csak sertepertélt egy kicsit. hogy hol? berlinben, naná, nem ő találta ki, ez egy ilyen város. itt minden olyan szubverzív –

nem, ő nem főállású fiatal, csak járja a várost a fényképezőgépével: külvárosok! külllvárosok! kammikáááázék! fotószafari ez is. lelőni mindent! aztán helyzetjelentés a práterben: hogy miiiik vannak! issza az ember a sörét ezer turista között, ez ám a tapasztalat: ebben a városban csak kétféle emberrel akadsz össze: turistákkal meg az új médiumok képviselőivel, esetleg egypár politikussal a polgári társadalom pereméről. ez minden. hát igen, a milijő. kell hogy legyen valahol egy kis milijő is, csak nem pont itt, mert csupa harald schmidt-maradványok[1] imbolyognak előtte, mint ez is, azt mondja, beszélgetés, pedig inkább styropor (stupor).

szívesen beszél berlinről is, mondta épp az imént, berlinről mindig jól el lehet beszélgetni, de ideje nagy részét igazából a sprinterben[2] töltötte, a frankfurt-berlin vonalon. utazgatott oda-vissza és közben szerzett egy csomó érdekes ismerőst. ezt a bankárnőt például, nem ő találta ki, nem, mondhatni ülésszomszéd. – a bankszakmában dolgozik, árulta el a nő hosszas vonakodás után. – milyen érdekes, így ő, ő viszont reklámban utazik, ugyanis, ugyanis – nemrég alapított egy reklámügynökséget a barátjával, mégpedig az interneten! de a berlinieknek! – nevetett, csakhogy a nő már rég nem is figyelt, és nem figyel rá a mostani partnere sem.

a fiatalok figyelme bizony egykettőre elkalandozik, ha túl hosszúra nyúlik valami. a fiatalok manapság egykettőre új irányokba orientálódnak, állandóan úton vannak a gyerekkonfekciójukban meg a gyerekmodemjeikkel, inkább a városok között lelhetők fel az intercityn, mintsem a városokban – odakint városi tájak suhannak el, stuttgarti elővárosok, sorháztelepek berlin határában, örökzöld ruhr-vidék – szóval funkcionális lakáskultúra odakint, intercity-kényelem idebent, és készenlétben áll egynémely izolációs eszköz: walkman, notebook, mobil telefon. meg egynéhány kapcsolatteremtő eszköz: walkman,

---

[1] Ismert német médiaszemélyiség, a SAT.1 műsorvezetője. (A ford.)

[2] A Berlin-Frankfurt vonalon közlekedő intercity. (A ford.)

notebook, mobil telefon. neki jelenleg mindkettőre szüksége van. úgy is, mint szerzőnek, hiszen ő szerző, vagy nem? végtére is benne jár a judith hermanni[3] korban, amelyet egyeseknek még el kell érniük, ő se éri el. mert ő nem bír olyan autentikusat nyújtani. de mostanában teljesen be van indulva judith hermanntól, és csupa szimbolikus tőke, mint mondani szokás. először bele se mert vágni, most meg itt ül előtte, és azon agyal, hogyan jutok a pénzemhez? de a pénzéhez nem jut. inkább olyan publicistaféle lett belőle is, „szabadúszó szerző", ahogy manapság mondani szokás („rhizómának" is egykettőre el lehet nevezni bármit), azon a környéken pedig zaftos ajándékozási ökonómia működik. „aha, ezt a bio-nak csinálom." – mondta épp az imént a férfinak.

csakhogy a férfi eleve oda se figyel. épp a ritmust próbálja megjegyezni. egyszer már tudta. nemrég még mondott neki valamit, most meg teljesen hidegen hagyja. és ma még nem is csapódott a földhöz – vissza a valóságba. ugyanis ugyanis: nemcsak berlinből nem látott sokat, de egyelőre még pénzt se látott. „és a reklámügynökséged?" – kiderül, hogy ő is az ajándékozási ökonómiából él, de a sajátjából. és művészetnek hívja: „mert tudod, amit mi csinálunk, az inkább művészet." mert ez a reklámügynökség egy olyan projekt – „ez most egy kicsit hülyén hangzik", de pénzt nem csinál vele. „olyan művészetet reklámozunk, amelynek nincs áruformája." – „nem mondod komolyan."

úgy látszik, máris terítékre kerülnek az eredeti hangfelvételek, „megy ez, mint a karikacsapás!" – „hát, igen, tudod, szívesen dolgozom eredeti hangfelvételekkel", mert manapság alapvetően mindenki eredeti hangfelvételekkel dolgozik. olyan pszeudo-dokumentarista hatásúak, márpedig ebben a városban manapság pszeudo-dokumentarista minden. az emberekből rögtön ömleni kezd a szó – egy rádióadásból léptek ki mind, ki se kell nyitnod a szádat, gyakorlatilag magától megy a dolog, még mielőtt kérdeznél. micsoda érzés például így, száz méterrel a város felett, miután létrehoztál egy csomó autenticitást, érezni, hogy benne vagy a dolgok sűrűjében. ez aztán olyan életszerű réteggel, életszerű patinával vonja be az egészet. szerinte jó, „tök jó, amit csinálsz!" – „ez igen!", „király!" mondta valamivel előbb már a nő is. ahogy belemelegszenek, és egyik megerősítés követi a másikat, ahogy kell – a főállású fiatalok már csak ilyenek, egyívásúak, szagról fölismerik egymást, tudják, mitől döglik a légy, egyszerre csak ugyanazt a zenét hallgatták, ugyanazokat a filmeket látták, „mégpedig jó filmeket és hangos zenét", és most egész sor hasonlóság ötlik fel bennük – szóval ahogy futják sorra a kölcsönös megerősítések köreit, csak ülnek tovább ingyenes berlinükben. itt persze soha nem lehet tudni, ki milyen ökonómia részese, ki milyen tőkével rendelkezik épp: szociálissal, kulturális-

[3] Berlini írónő, újságírónő. (A ford.)

sal, netalántán szexuálissal, de pénztőkével tutira nem, állapította meg egyszerre mind a kettő, hát, ez van.

nem terveztek közös rablótámadást, rablótámadást manapság már senki se tervez, manapság inkább a kongresszustervezés dívik. „igen, kongresszust kéne csinálni!" de olyat, hogy csak na! minimum startup-kongresszust, mert azt mondják, a gazdaságot még csak-csak támogatják ebben a városban, de minden más smafu. szóval először is gazdaságosdit kell játszani, elő kell állítani valami gagyit, hogy dőljön a lé. színészkedni kell! startupot imitálni, eljátszani a kisebb céget, irodát, magányos farkast! – „elfogyott a pénzünk, úgyhogy muszáj volt kitalálnunk valamit", így hangzik azután a mellékelt eredeti hangfelvétel, „de halvány gőzünk se volt, hogy ilyen sikerünk lesz". íme az új vállalkozó szellem – színtiszta schröder! – „te, ez színtiszta schröder!" – „te jó ég! vissza mindent! teljes fölszerelés! és ügyelni a különbségekre!" alighanem elgaloppírozták magukat esztétikailag, de túl késő, túl késő: „ráadásul ebben a politikai helyzetben!" jegyezte meg épp a nő. – miféle politikai helyzet?

hogy nem érzékel-e belőle semmit? nem, semmit. fogalma sincs, mire célozgat. szóval még mindig lát valamiféle politikai helyzetet, ki hitte volna – á, dehogy, csak viccelt.

nem terveztek közös rablótámadást és nem terveztek közös kongresszust sem, inkább csak viccelődtek: szemükben ifjonti fény! – „igen, nem vagyunk hetedik senkik." aztán kicsit belezuhantak együtt a szentimentalitásba, hát, igen, a nyolcvanas évek: akkor azért mégse egyedül nőttünk föl a michael jackson-arc mögött, védelmet ugyan nem sokat nyújtott akkoriban, és még manapság is nehéz szabadulni tőle. (de az egéééész arcát senki nem ismeri!). kicsit megfeledkeztek az időről együtt, úgyhogy végül sietős dolguk akadt. „igen, dolgom van nekem is!" – ugyanis ugyanis, neki is dolga van – ez most egy kicsit önreferenciálisan hangzik, nevet a férfi, na de most legalább saját magának dolgozik – „fffú, az örökös stressz!"

nem, ő aztán nem főállású fiatal, jelentette ki már egyszer az imént, most pedig megismétli, mintegy saját gyönyörűségére, mielőtt újra kibontakozna körülötte és összecsapna feje fölött a leghamisítatlanabb média-táj, hogy megint csupa fiatalokat lásson, ahogy korlátlan médiakompetenciájuk birtokában összevissza rohangálnak az utcán, szerencsére mindenki megvesztegethetetlennek mondja őket, sok mindent ingyen és bérmentve csinálnak, amint az köztudott – melyik köz tudja? eltart majd egy ideig, amíg újra leesik a berlinszintje, és előtűnik alóla valami (egy főváros? egy erőd? egy daimler benztorony?)

tapsot kérünk, nemcsak a radebergernek!

65 városban szerte a világon, egyidejűleg. összegyűlik kereken 70.000 ember, jelentik be mindjárt a legelején, hogy megvitassák, mi van akkor, ha egy ötlet meggyőző, még meggyőző, vagy már nem az. ha később kiderül, hogy az ötlet mégse jó: „búcsút kell venni tőle."

65 városban szerte a világon összegyűlik egyidejűleg kereken 70.000 ember, hogy ne lássák negatívan a tőzsdei árfolyam-korrekciókat, sőt, hogy pozitívan lássák, mert most jut csak érvényre igazán a minőség, mert a konszolidáció csakis egészséges hatású lehet, mert ettől majd érettebb lesz a piac, egyszóval: hogy jön létre az új normalitás. a sajtó persze egyelőre azt sulykolja, hogy az „internet" szitokszónak számít a tőzsdén, hogy a tőkebefektetők bevarrták a zsebüket. ezt nem hagyhatjuk szó nélkül, mi, akik itt vagyunk, a ludwig ehrhard házban[4], a new-economy-berlinben. „tehát: dr. christoph stanger a goldman sachstól! a hangulat ellentmondásos, sok az aggodalmaskodó hang, a piacok pangnak. mit gondol, egyfajta másnaposságról volna szó?"

és rögvest közhírré tétetik a piacok üzenete: „voltak bizonyos kilengések, ezeket a kilengéseket most megszüntettük... a voltaképpeni üzenet egy jó korrekció, amelynek eredményeképp ismét érvényre juthat a minőség, és a piac visszatér a normális kerékvágásba." ezekután tulajdonképpen akár haza is mehetnénk, de egy ilyen konszolidációs talk az ismétlésen alapul, a maga litániaszerűségében kvázi vallásos jellege van. legmegfelelőbb formája a paneldiszkusszió, mert így ki-ki jó hosszú időn át ismételgetheti: goldman sachs, goldman sachs, goldman sachs! „jelenleg egy fémipari középvállalat ügyvezetője." – „amellett, hogy moderátor a zdf-nél és médiatréner, még ügyvédkedik is wiesbadenben." kohtes & klewes![5] továbbá: „miért kellene egy fiatal, dinamikusan kicsi és nonkonformista startup-vállalkozásnak pont egy ilyen nagy hagyományú major-höz fordulnia?" – „hozzánk azok a vállalkozások jönnek, amelyek a mieinkhez hasonló sikereket akarnak elérni." és venturepark, az inkubator rt: „tudna olyan céget említeni, amelynek a sikertörténetében önök is közreműködtek?" – „természetesen, tucatjával!"

65 városban szerte a világon egyidejűleg, többek között a berlini ihk[6]-ban is, sikertörténetek hangzanak el, persze nem „100 napos succes-storyk", végtére is a megbízható ludwig ehrhard házban volnánk. „igen, az utóbbi időben

---

[4] A német új gazdaság egyik központja a Fasanenstrassén. (A ford.)

[5] Vezető német médiatanácsadó cég. (A ford.)

[6] A német Ipari és Kereskedelmi Kamara berlini szervezete a Ludwig Ehrhard Házban. (A ford.)

magasabbak lettek a követelmények a startupokkal szemben, tehát a befektetők számon kérik a kimunkált üzleti terveket, az üzleti elképzeléseket. és a kommunikációs tervezésnek is meg kell állnia a lábán." és rögvest közhírré tétetik a megbízhatóság, a tervezhető piac, a meggyőződés, hogy csak egy jó ötlet, némi knowhow és lelkesedés szükségeltetik, hogy dőljön a pénz. színtiszta protestantizmus.

több mint 500 fős hallgatóság gyűlt össze, nem rockkoncert, de nagyobb szabású esemény, dj-vel és a berlinben szokásos technozenével, és van mindenféle ital is. „tapsot kérünk, nemcsak a radebergernek!" hogy létrejöjjön a manapság mindenütt olyannyira kívánatos fesztelen légkör. legalábbis odakint a folyosón, ahol az üzleti beszélgetések zajlanak, a matchmaking, idebent a moderátor az egyetlen illetékes hangulatfelelős. felteszi aggódó kérdéseit, enyhén provokál, minden poénja ül: „a tervünk az, hogy létrehozzuk a fölös gazdasági javak hatékony piacterületét." – „ez azért nem annyira szexi." általános nevetés. elhatározták, hogy a business angelshez[7] fordulnak – „meg lars windhortshoz[8], aki kicsit eltűnt a nyilvánosságból." általános nevetés. a moderátor vezényli a kérdés-felelet-játékokat is, ezekkel akarván szóra bírni bennünket: mikor helyes tőkeerős társakat bevonni a vállalkozásba? „hogyha az ötlet megérett, és mindenki készen áll, bele kell vágni." hogy mostanában nagyobb személyes elkötelezettséget kell-e tanúsítani? „a startup napi 18 órás munkát jelent, és teljes koncentrációt." hogy van-e általános szabály a legkorábbi ipo[9]-ra? „ez a piaci szegmens függvénye. vannak-e ügyfélkapcsolatok?" hogy van-e értelme a pr-nak? chatroomok indításának? „elvben hasznos a nyilvánosság." – „dr. stanger. a téma: a vállalkozás értékének kiszámítása!" – „kétségkívül olyan fázisban vagyunk, hogy az értékelés nem egyszer eltávolodott a realitástól. de ezeket a tényeket korrigáltuk." – „vannak-e alternatívái a tőzsdére vitelnek?" – „valójában nincsenek. rendszerint a tőzsdére kerülés a cél." – hogy nincs-e a tradesale-nek köze a bukáshoz? „végtére is nem lehet mindenki piacvezető a maga szegmensében."

végső tanulság: a tőzsdére kerülés a vállalkozás karrierjének az első, és nem az utolsó lépcsőfoka. mert nem holmi szerencsevadászok ülnek itt, itt mindenki valami saját dologról álmodik, olyasmiről, ami mögött nem-elidegenedett munka áll. azt mondják, manapság ez az általános tendencia: sokan felmondanak a munkahelyükön, hogy saját céget alapítsanak. folyton: „saját magamnak dolgozom." de hogy az kicsoda is volna, nem lehet megtudni soha.

---

[7] A gazdasági magánkezdeményezést támogató nemzetközi szervezet. (A ford.)
[8] A német új gazdaság egyik csodagyereke. (A ford.)
[9] Initial Public Offering. Tőzsdei minősítés normatív kritériumok alapján. (A ford.)

ön miért van itt?

„fiatal startup-vállalkozás vagyunk."

„a vezetőségemnek volt egy ötlete, és megpróbálom megvalósítani."

„a mai este egyik sponzoránál dolgozom, és egyrészt meghallgattam az előadásokat –"

„a hangulat miatt jöttem."

„nem árt, ha néha összejön az üzletág."

„az előadás nem sokat ért. de adódnak új kapcsolatok."

„egyszerűen azért, hát, hogy megismerjek talán egypár embert. mert végső soron ez is valami olyan közösségféle itt berlinben."

zajlanak a párbeszédek: „gazdasági újságírót keresünk!" – „a gazdaság nem a mi területünk, bennünket inkább a kulturális érdeklődés hozott." – „igen, szeretnék itt is informálódni a kultúráról, de az interjúkat nem kedvelem." meg a nem-párbeszédek: „akar egy interjút az fdp elnökével?" nyomakszik mellém valaki. nemet mondani nem lehet, habár sejtelmem sincs, hogyan tovább. de gerhardt urat kérdezni se kell. ő a maga politikai meggyőződésével jött, mondja, az pedig a startupokat reprezentálja, úgyhogy végre közelebbről is szemügyre akarta venni őket. ez aztán a felemelő hangulat, ez itt. az atmoszféra. ömlik belőle a szó a kék nyakkendője mögül, amelynek láthatólag semmi köze az oly sokat emlegetett esélyegyenlőséghez. de akad azért néhány hihetetlen dolog ebben a helyiségben. például, hogy üzletek köttetnek. az érzéke inkább azt súgja: itt aztán nem köttetnek üzletek! nem hiába beszélnek annyit felemelő hangulatról, nem volt hiába ez a konszolidációs talk. nem, a ludwig ehrhard házban sokan keresik tovább a maguk nem egészen szokványos üzleti ötletét. hiszen befektetők alig lézengnek, látszik a megjelölt névtáblákon is. ezekről úgyszólván minden tudnivaló leolvasható. „b2b" – írta rá újsütetű üzlettársam, én meg azt, hogy „médiamanagement". névtáblástul „tanácsadók" vagyunk, anélkül „szabad foglalkozású újságírók az mdr-től." de újságíróként jobban megy minden, megállapítjuk, hogy a résztvevők inkább szóbaállnak az újságírókkal, mint a „tanácsadókkal", épp csak meg kell szólítani őket, és máris mondják a magukét.

65 városban egyidejűleg, és ez az, ami az ő érdeklődését fölkeltette, mondja az irodalmi ügynöknő is, aki a hálón szeretne kezdeni valamit. majd meglátjuk, mi sül ki ebből itt. igen, persze, irodalmi ügynökként akár tanulhat is egyet-mást. egyike a kevés nőnek, akik eljöttek. „úgy 80% férfi" mondom a partneremnek, – „és mind nemesi származású!" mint a névtáblákról világosan kiderül. az ügynöknő viszont a foglalkozásáról beszél, amely új fejlemény, amerikából vettük át. és miért ne lehetne internetesíteni ezt a fejleményt, olyan kis outlineokat elhelyezni a honlapon, legalább étvágygerjesztőnek. hát

igen, változóban a kiadói üzletág, mondja: annál inkább, annál inkább, mondja, be kell tömni a rést.

a rések betömésére sor kerül itt is, ha másképp nem, üggyel-bajjal. úgy látszik, egyre több a kultúrember, ha már befektetők nincsenek. jól álcázott sajtófotósok, szerzők, művészek, érdeklődő közönség. márpedig ez az új pénzkultúra, nem lehet belőle kimaradni, biztos rég tudom én is, ha nem, akkor most legalább hallom: az új gazdaság kultúrája, mert a gazdaság gazdaságában úgyse hisz senki. „ha az óriáskonszern győzelmet arat a vállalkozói kezdeményezés fölött, azt a kultúripar úgy énekli meg, mint a vállalkozói kezdeményezés örökkévalóságát. a harc a már megvert ellenség, a gondolkodó szubjektum ellen folyik." idézi valamivel később adornót egy adorno-szakértő. na igen, felelem majd, az egyesülési hullámok és a bankuralom idején van is benne valami.

de egyelőre még a firsttuesdaynál tartunk, itt pedig nincs helye semmi efféle megfontolásnak, egyelőre még ingoval találkozunk. ingo szerző. útja ügynökségeken és christian krachton[10] keresztül vezet az irodalmi nyilvánosságba. híres barátnője van, mondja a barátnő saját magáról, és: most akkor indulnak is, hivatalosak még egy partyra – balos kultúrelit, tudom meg valamivel később, bármi legyen is az innét nézvést. még őgyelgünk egy darabig az új pénz kultúrájában, tanácstalanul, egy lipcsei bankárral társalgunk a direct bankingról meg a négyszemközti kapcsolattartásról, ami ugye egyre inkább hiányzik. a firsttuesdayról szóló különféle újsághírek később fesztelen hangulatot emlegetnek, nyakkendőmentes üzletembereket, ami úgy nem igaz, ahogy van. szó esik továbbá a nagy pénzről is, arról mindenki szívesen beszél, ledarálva a fiatal-dinamikus-rugalmas litániát. boomtown! később valaki elsüti lothar späth mondatát: „megállapodtunk, hogy boldog, jövőbetekintő társadalmat akarunk." ehhez már igazán nincs mit hozzátenni, hacsak nem azt: „tapsot kérünk, nemcsak a radebergernek!"

sprinter

a ruháihoz még nem találta meg a forró drótot, valahogy lötyögnek rajta, még beléjük kell hogy nőjön, meg kell hogy érkezzen. a telefonjához viszont már megtalálta. megpörgeti az asztalon, most kézbe veszi, most megnézegeti, megnyom egy gombot, még egyet, kipróbál valamit, kipróbálja még egyszer, most újra bepötyögi az üzenetét. végre felhangzik a jel, az üzenet elküldve! ettől persze a kommunikációjához még messze nem találta meg a forró drótot,

[10] Kristian Kracht (1966) népszerű újságíró, regényíró. Hamburgban él.

mert jobban kellene kommunikálni ezt a valamit, így az átellenben ülő arc. „hallod, még meg kell gondolnunk.” csakhogy a mobilarc meg se hallja. megint a telefonját pörgeti az asztalon, csak annyit mond, hogy „persze, persze”, és bámul tovább kifelé az ablakon.

körülöttük az intercityn mindenütt a szokásos kommunikációs kényszer. mindenki mondja a magáét valami szerkezetbe, újabban megint mindenkit nadjának hívnak vagy thilónak, floriannak és maxnak. igen, jobban belegondolva több a thilo, a florian meg a max, mint a nadja. úgyhogy ez a thiloarc itt nem is adja föl, nyitott, beszélgetést kezdeményez, beszélgetni akar mindenáron, csakhogy a nő nem hajlandó: „na, már ma vissza is megy?” mondta neki épp az imént, de amaz csak rámosolygott: „szerintem ma reggel jött maga is, a korai vonattal!” thilo előrehajol, de a nő csak akkor bólint, amikor már leült: „persze.” a partnere a telefonját bámulja, mintha valamit benne felejtett volna, mintha kínos lenne neki elparentálni a beszélgetést, pedig alighanem muszáj lesz.

egy ilyen thiloarc meg egy ilyen mobilarc mindig akad, emezt maxnak vagy floriannak hívják, tökmindegy, kicsire nem nézünk, és akad mindig egy ilyen nő is, aki odaül. mindez rendben is volna, csakhogy itt egyvalami kezdettől fogva világos: ez a nő nem brandeinst olvas, nem is econyt[11], ez még mindig a handelsblattot bújja – hát, mi a francot akar? – pofonegyszerű: itt ül az old economy, a trendekről ugyan gőze nincs, mégis az ő zsebében a pénz – marhaság, miféle old economy, talán inkább az old financial district, amelyiktől nem kapunk hitelt – nem értesz te semmit, nagyon is jól jöhetnek még az ilyen vonaton kötött ismeretségek, a társa közben áttért a belső monológra, de most vége, most meg kell nyilvánulni, eldöntötte alighanem. a hátuk mögött máris szabadkozás a félbemaradt beszélgetések miatt, „alagút”, hangzik el bocsánatkérőleg. a hátuk mögött már azt mondogatják, ezúttal bizonyára menni fog, ezúttal biztosan nem szakad meg a kapcsolat, a kezdet biztató, itt meg még semmi. épp ellenkezőleg, máris beállt a szünet, egyre terjedelmesebb a csönd. úgyhogy a két üzlettárs üldögél, egyennadrág, egyencipő, csak a felsőrészek különböznek, legfelül a két fej, mintha behavazódtak volna a tinifiútájban. csak üldögélnek, pedig most aztán jöhetnének a témák, hogy a beszédhelyzet megteljen tartalommal! csak az a kérdés, miféle témák. folyvást auschwitz-cal előhozakodni, ez nem az ő kenyerük, habár egyesek azt állítják, nem, ők nem ismerik az ilyesfajta vallomásosságot, az ilyen vallomáskényszert, ezt a témát illetően minden véleménynyilvánítási kényszertől mentesek. manapság ez igazából már nem is probléma. nagyobb probléma megtartani a munkatársakat: „a munkában lelt öröm félig már garancia arra, hogy ne akarjanak elván-

[11] Gazdasági magazinok, az új gazdaság jellegzetes orgánumai.

dorolni az emberek." mondhatna valami ilyesmit. – hogyhogy? – „hát, egykettőre nyakunkon az ipo." – „ne mondja, és mikor jelennek meg a piacon?"

hát ilyenek azok a bizonyos sprinter-beszélgetések, jobban mondva: modulok, mert gyakorlatilag a technikai berendezés részét képezik. muszáj, hogy a vonatozás is élvezetes legyen, csak éppen nem arra van kitalálva. manapság egykettőre megkaphatja valaki a „frusztrált anyuci" minősítést, jóllehet az „anyuci" nem szó szerint értendő, mert az ötvenes üzletasszonyoknak egyszerűen csak megöregedett az arcuk, az anyaság nem hagyott rajta nyomot. a férfi viszont nem akar kijönni a gyakorlatból, sármőrködik – ez az új középosztály, hangzik el aztán, majd thilo tényleg felteszi a kérdést: „maga is az új belvárosban lakik?"[12], a nő pedig, akinek feltehetőleg gőze nincs az új középosztályról, mégis rögtön tudja, miről van szó, legyint, és csak annyit mond: „nem, wilmersdorfban."

„mi ugyanis ott telepedtünk le, illetve ott béreltünk irodát." folytatja máris rendületlenül a férfi, hogy a nő tudja, kivel beszél. „és mi dolga volt frankfurtban? ha szabad kérdeznem!" teszi hozzá mindjárt nevetve: „tényleg – és melyik üzletágban? – finanszírozás? bank? – igen?" – „valami ilyesmi." hangzik a szűkszavú válasz. úgy látszik, a nő még mindig nem fogta fel, thilo ismét fékezhetetlen, ilyenkor egyszerűen nem bírja abbahagyni, egyszerűen kommunikációs kényszere van, de hát meg is mondta rögtön az elején, és most eléggé bőségesen gyakorolja, mármint az abbahagyni-nem-tudást, végül aztán féllegális ajánlatokkal hozakodik elő, hogy elkábítsa a nőt, féllegális ajánlatokkal, egyfajta mi-lenne-ha-ekcémával, de egy centimétert sem jut előbbre: ez a nő cementből van, képtelen szóra bírni, márpedig az ilyesmi nem egyeztethető össze az életmódjával, mert ha ő egyszer beszélgetést kezdeményez, abból rendszerint senki nem bírja kivonni magát.

manapság bárhol számítani kell az erőszak kitörésére, gyakran tapasztaljuk valóban. volt egyszer egy ámokfutó a hamburg-berlin intercityn, bepörgött a pofa, nem bírt magával, ordibálva rohangált az ülések között, általános volt a tanácstalanság. egyszer meg kimaradás volt. kimaradt a sprinter, az embereket mentesítő vonatba zsúfolták, egy olyan szokványos gyorsvonatba, mit össze szitkozódtak: hatosával ültek a fülkékben, nyitogatták a notebookjaikat meg a palmbookjaikat, és egy ideig a vasútról folyt a szó, meg arról, hogy ezek után alighanem elmaradoznak majd az utasok.

volt egyszer egy ámokfutó, egyszer meg egy kimaradás, most pedig csak egy üzleti kupaktanács van két sorral hátrébb. mostanában nem ritkaság az ilyesmi ezen a vonaton: „csak úgy, a biztonság kedvéért" kiteregetik egymás előtt tü-

[12] Lefordíthatatlan szójáték. A „neue Mitte" kifejezés egyszerre jelenti az új középosztályt, meg Berlin újjáépített belvárosát. (A ford.)

körtudományukat. és egyáltalán, ez a tükörtudomány: ragad az emberre, mint a kosz, és gyakorlatilag máris mindentudó az illető, nagyon-nagyon jól informált: de pancsertudományról senki nem beszél. mindenki elrejtőzik a maga médiaválasztása mögött.

úgyhogy a telefonbolond folytatja rendületlenül a pörgetést, továbbra is ugyanazokkal a mozdulatokkal, csakhogy a partnere most fönnakad rajta: „most már tényleg hagyd abba, öreg!" mondta az imént, „nem bírsz leakadni róla?" nem, nem bír leakadni – a telefonja most mégis megáll, igen, abbahagyta a pörgést, sőt minden mozgást abbahagyott, most a voltaképpeni útirányt mutatja. mi más is lehetne az útirány, hogy is lehetne bármi más: mindig csak őhozzá, mindig a thiloarc felé az összes zajjal, az összes információval! és máris megdolgozható helyzet kerekedik. már nem is kell más, csak a paulus-neef-ábécé[13], pedig az egykettőre kéznél van, egykettőre utoléri és elgázolja az embert. ugyan mi másra volnának jók, mármint az alfaállatkák problémái a lapos hierarchiákban – tudniillik paulus neef azt mondta egyszer, ő a lapos hierarchiákra esküszik, meg a felelősségmegosztásra. neki kétségtelenül több a megrendelése, itt viszont annál nagyobb mennyiségben tenyészik az üzleti vízió, „manapság vagy van valakinek víziója, vagy nincs." ezt már meg is mondta a nőnek, most pedig részletesen el fogja neki magyarázni a vízióját, hacsak közbe nem jön valami. és tényleg nem jön közbe semmi, mert vélhetőleg hosszú évek tapasztalatával rendelkezik már a nők agyonszövegelésének terén – agyonszövegeli őket, aztán irány az ágy, vélhetnénk, csakhogy ez nem igaz. egyáltalán nem akarja, hogy testiségbe torkolljon a dolog, sokkal jobban vágyik arra az anyagra, amiből a hallgatást szőtték, mert ő maga képtelen figyelmesen végighallgatni valakit, ezt meghagyja másoknak, a társa pedig láthatólag tisztában is van a helyzettel, ahogy újra hevesen pörgetni kezdi a telefonját. hányszor vertek már együtt kommunikációs hidakat, hogy aztán pénzügyi játékterekre terelődjék a szó, új médiumok tömkelegére, az egyik internet-szó hozza a másikat, és a thiloarc most is teljesen beindul, a telefonbolond viszont beletemetkezik a szerkezetébe, és tudomást se vesz a másik kettőről. jóllehet többször is elhangzik a kérdés: „nem igaz?", de nem reagál.

manapság számítani kell az erőszak hirtelen kitörésére, és itt is felléptek már motorikus zavarok, kapcsolat jött létre technikai eszközökkel, ruhakódok voltak keletkezőben, de mintha hiányozna valami, talán valami viselkedés? helyzetkomikum, az biztos, hogy nem – és helyzetkomikum nem is jöhet létre, mert „átfaxolta már az ajánlatát?" mondta valaki egy sorral előrébb többször egymásután. határidőket egyeztetnek. szó se lehet róla. ahogy ott a hátuk

[13] A Pixelpark nevű internet-ügynökség alapítója, az új gazdaság jellegzetes figurája.

mögött elképzelik. szóval nem helyzetkomikum. inkább valamiféle helyzetklón, némi kellemes mellékhatással, a helyzetklón ugyanis megszünteti a valódi helyzetet, vélhetnénk, végtére is így működik az összes berlini party. beszerez az ember egy partyklónt, és egykettőre valódinak látja mindenki, a delicious doughnutsban meg a ciba mattoban[14] olyan mértékű az egzaltáció, mintha meg se érintene senkit a valódi hangulat.

az arc viszont még mindig a telefonját pörgeti. „nem bírsz leakadni róla, mondd?" kapta meg már többször is. „tiszta hülye vagy!" mert nerdet nem emlegetik, inkább neefet, mert ő az, aki thilonak a szívéből beszél. és miközben ezt teszi, beszélnek belőle még mások is. több párhuzamos eljárás zajlik egyszerre, mert thilo lelke nem paulus neef kizárólagos felségterülete, ha viszont azt gondolja, ő is szóhoz jut legalább egy-két mondat erejéig, akkor nagyon téved, rá itt semmi szükség. a víziókban való gondolkodás ugyanis rég leszerepelt, már nem működik, nem hat meg senkit, hiába is erőlteti. úgyhogy a nő most feláll, és csak annyit mond: „viszlát." ettől aztán lemerevedik még a telefon is, de tényleg, újra megáll, és ezúttal ráadásul még rossz irányba is mutat, elfelé. ekkor közbenyúl a mobilarc, zsebre vágja a készüléket, föláll, és eltűnik vele.

szerencsére feltűnik végre berlin, berlin, mindjárt itt a bahnhof zoo. „mindjárt a bahnhof zoon vagyunk! hallod?" kiáltja a másik után, de a mobilarc már messze jár, úgy látszik, nem hallja. itt van hát berlin. de nem tudható biztosan, micsoda is voltaképp – a várost folyton kitalálják, újra meg újra, és vele együtt az összes új generációt, amelyek kinőnek belőle, ahogy újraformálódik a város, és amelyeket ejt majd, hamarosan. valami gründerzeit-hangulat terjeng. elöl a folyosón néhányan épp leteszik a telefont: „igen, már itt vagyok berlinben, otthonról újra hívlak." és „scanneld végig a belvárost, nézz körül, mi a helyzet.", csak ő ül itt egyedül. igaz, hátulról továbbra is jól hallható minden zaj, meg előről is, és ezek a zajok rendszerint vigyáznak, óvják, hogy ne történjen vele semmi, de most nem, most belé hatolnak, most magukkal ragadják.

igen, volt egyszer egy ámokfutó, egy kimaradás meg egy üzleti kupaktanács a háta mögött, most meg hirtelen már csak én vagyok. ott ülhettem volna a hátuk mögött, és följegyezhettem volna mindent. és később tényleg meg is kérdi valaki: „mit csináltál?" – tényleg, mit is csináltam? megint itt ült előttem egypár nagyfiú, és könnyű lenne elintézni annyival: „a saját különbejáratú filmjét forgatja mindegyik!", hiszen régóta sejtjük, hogy „semmi nem jut el a tudatukig!", de az ilyen utazásokon támadt paralízisem sokáig eltart, úgyhogy hallgatok.

KURDI IMRE fordítása

[14] Berlini technoklubok.

FRANZ JOSEF CZERNIN

Anna és Franz

(KÉT ARABESZK)

Anna, az elefánt és Franz, a szúnyog

Egy szúnyog, kicsi és törékeny, akár egy porszem, egy elefánt felé repül, aki egy oly szép mint rút álomból ébredezik, ami oly mély, mint egy kék virág kelyhe, egy virágé, ami képes mindent zengeni hallatni és ragyogni láttatni. Mert mindenki király akar lenni, vagy a teljes hatalom és nagyság, vagy a szépség, vagy a rútság végett. Talán azért, mert a szúnyog egy nagy, szürke állattá szeretne változni, s miközben az elefánt fülébe jut, alig különbözik többé a legragyogóbb ébredés a legsötétebb álomtól, és az oly holt, mint rejtett pont is alig különbözik az oly eleven, mint szárnyaló szemgolyótól.

És a háló egésze? Ennek csak egy része a király, legyen bár oroszlán vagy elefánt, vagy bármely más növény, állat vagy micsoda. Mintha nem lehetne egy porszemnek ugyanígy bármi más kérdést feltenni! És mintha erre nem lehetne túlságosan sok mindent megzengetni, felvillantatni és megsejtetni, mivel alig fog valami más végre egyszer úgy megérkezni, ahogyan a sündisznó érkezik a mezei nyúl számára, ha már erre fut ki.

Amikor Franz, a kicsi és törékeny szúnyog ismét útra kelt, mintha lovagként a sárkány ellen, hirtelen felrémlett előtte, hogy csodás madárhoz méltón mifelé is vezette a röpte, miközben célja mind közelebb került hozzá: az a valami előtte mind magasabbra és magasabbra nőtt, mint egy növény, egy tárgy vagy egy másik állat, mely büszkén és merészen egyenesedik fel, mert az a valami ahhoz a királynőhöz volt hasonlatos, kinek egyedüli ormányát hatalmasságából és nagyságából következően a kígyó testével is, a hattyú nyakával is össze lehetett mérni a páratlan szépség vagy rútság tekintetében.

„Ha ez nem egy nagy, szürke szikla – mondta magában a szúnyog –, élettelen porszem legyek, ne pedig szúnyog, aki a légynek se tud ártani, márcsak azért sem, mert a szúnyog is majdnem olyan, mint a légy, s ezért fél állandóan attól, hogy berepül a pók hálójába, az oroszlán vagy a hal szájába, esetleg a patkány odújába vagy a denevér barlangjába." – „Kíváncsi vagyok, kudarcot vallok-e, ha odarepülök ehhez a nagy, szürke sziklához."

*

Anna, az óriásnagy és sziklaszürke elefánt éppen álmából ébredezett, mely legalább olyan mély volt, mint egy virág kék kelyhe, még akkor is, ha utóbbi óriási barlanghoz volt hasonlatos. „Milyen különleges növények, tárgyak és állatok jelentek meg álmomban" – trombitálta, miközben lassanként teljes nagyságára emelkedett – „Valóban azt álmodtam, hogy egy lovag, nem, egy szúnyog, mert én olyan óriási vagyok, elefánttá... nem... rózsává... nem... hatytyúvá, ah!, királynővé változtatott. De aztán ez a szomorú koldus sündisznótüskékkel teli rút bogáncsként szépséges trónom elé lépett, szürke egér vagy patkány ült a vállán, és ez az állat, nem utolsó sorban mint valami kellemetlen rovar egy különösen buta madár jelét, vagyis egy libáét viselte a homlokán, s azt füttyögte hozzá: 'Nem Te vagy az állatok királynője, hanem az oroszlán az ő királyuk, ezt tudja minden gyerek, vagy mit is beszélek, minden gyerek játékbabája.' Az én füleim nem denevérszárnyak, de nem is azok árnyai, hogy hagynom kelljen e gúnyolást, ah, e csúfolást, mintha én csak egy szegény disznó lennék, olyan szegény, mint a koldus, s mintha az oroszlán is, akit mindenki úgy csodál, több volna egy túl nagyra és hatalmasra sikeredett macskánál, aki ugye bármikor beleakad a bogáncs tüskéjébe, vagy a rózsa tövisébe, sőt aki fél a kutyától, pedig ő aztán sokkalta szegényebb annál, mint amilyen szegény én valaha is egyáltalán lehetek, hisz az meg a farkastól fél, aki pedig tőlem, mert én olyan nagy és hatalmas vagyok, mint egy nagy, szürke szikla."

Talán mert az a valami belopódzott az álmába, s oly viharosan is mozgott a levegőben, az elefánt meglebbentette nagy és szürke füleit, mint valami szárnyakat vagy mint hajóvitorlákat, mik mögött növények, tárgyak, vagy más állatok egész raja bújhatott meg vagy mászkálhatott fel s alá. „Lennék csak hatytyú, akkor nem merengenék – így magam elé, hanem tovaszállnék innen, itt hagynám ezt a mindkettőnket rágó, gonosz patkányt vagy egeret" – szólt magában, mert szomorúságában és dühében egyáltalán nem vette észre, hogy az a merengésre késztető valami egy madár oly szépen virágzó képe volt, valójában egy hattyúé, míg ugyanez egy szárnyas hal elmosódott érzése is volt, ami most arra ösztönözte, hogy kibújjék abból a hálóból, amit a patkány vagy az egér csomózott a számára, az, amelyik mindkettőjüket egyre csak rágta és rágta.

„Én ostoba liba" – folytatta az elefánt, mintha a liba és a hattyú között olyan komoly és jelentőségteljes különbség állna fenn, mint egy királynő és azok a tárgyak, növények között, melyek felett maga a királynő uralkodik. „Hisz annyira ormótlan és behemót vagyok, hogy éppúgy nem tudok úszni, mint repülni sem, akár valami tárgy, vagyis mint valami ..."

Az elefánt szegény, nem jutott odáig, hogy ledisznózza magát, mert zümmögést hallott a levegőben, s az oly édesen hangzott, akárcsak ha egy méhecskétől, ki csupa méz, s a méz csupa kék virágból vagy vörös rózsából gyűlt volna össze, miket tüskék és tövisek rejtegetnek rendületlenül, ez pedig azt is jelenti: bizonyos értelemben leplezik (verblümen!) magukat.

*

A zümmögés azonban Franztól, a szúnyogtól származott, aki már egészen közel repült Annához, az elefánthoz.

Mi minden derengett, és sejlett fel Franznak erről a szörnyetegről, miközben mindegyre közelebb kerültek egymáshoz! Mikor lassacskán világossá vált a számára, hogy az, ami felé repült, nem egy nagy, szürke szikla, mégsem akarta sokáig elhinni, hogy az az előtte növekvő és felegyenesedő valami él. „Ez egy nagy, hatalmas hajó, szürke, csapkodó szárnyakkal, ... nem, vitorlákkal" – lebegett a szúnyog szemei előtt, de már a következő pillanatban egyre hangosabban zümmögte a magával szemben érzett szomorúságtól és bánattól: „Ha ez a valami hajó lenne, akkor nem repülnék, hanem úsznék felé, ha pedig úsznék és nem repülnék, akkor nem szúnyog, hanem hal volnék, mert a szárnyaim helyén uszonyok lennének." És amikor szárnyai és lábai már úgy remegtek, mint bizonyos virágok a szélben, azt zümmögte magában: „Nem kell félned tőle, mint ahogy a lovag sem fél a sárkánytól. Bármi legyen is az a valami, ami nőttön nő, kígyó bizonyosan nem lehet, mert nem mereszti rám a szemeit, és bármi legyek én, biztos, hogy sem nyúlcipő, sem nyúlszív nem vagyok hisz nem dermedek meg tőle. A szúnyog azonban mindezek alatt porszemnek érezte magát, mivel saját magához kellett beszélnie, akárcsak egy merev, halott játékbabának a gyerekhez, aki csak annyiban élt, amennyiben az életéért koldult, nehogy összetévesszék a babával, mint ahogy a hal is hajónak képzeli magát.

*

Éppen amikor a beijedt szúnyog, ki előtt mindenféle micsoda: kígyók, pókok, patkányok és egerek lebegtek, de mily elmosódottan!, ekképp nyugtatgatta magát, az elefánt egyik hatalmas füle alá került. És mivel az elefánt épp ebben a pillanatban hagyta abba füleivel a csapkodást, mely fülek ernyedten ereszkedtek alá feje tetejéről, mint a hajó vitorlái szélcsendben vagy mint némely madár szárnya alvás közben, hirtelen minden elsötétedett a szúnyog körül, akárcsak a hajó gyomrában és a félelem úgy *mart* bele a szívébe, hogy egy pillanatig azt hitte, ő mégis inkább nyúlcipő vagy nyúlszív. Legalábbis olyan állat, ami nem azért bénult meg a kígyó *láttán*, mert az, *ha akarná*, rögtön bekaphatná, hanem azért, mert saját maga nyelt le egy kígyót, ami most az ő szíve után érez olyan hatalmas éhséget, amit egyébként csak a farkas érezhet a bárány után. „Lennék bárcsak denevér, vagy *afféle* rémisztő patkány és tudnám magam jól érezni a sötétben. És mit jelent az, hogy a gyomrom mélyén lakó farkas, miután már mindent felfalt, végezetül a szívemet is akarja, mint a róka a liba szívét? Nem vagyok több hát a bárány bőrénél, s minden más bennem csak egy ronda és ijesztő állat?"

Hogyan lehet mégis, hogy a szúnyog nem csak félt, hanem boldog is volt, meg eleven mint egy virág, mint egy rózsa, amely végre minden tüskéjét beleszúrhatta egy állatba, mely most sivítva és röfögve megszúrt malacként vagy

sündisznóként szalad el. – Mintha csak az ijedtség lett volna, ami megdobbantotta a szívét, bármennyire is félt közben, hogy akár egy *dobbanás* is széttörheti azt, ahogyan egy virágot, egy rózsát vagy akár egy bogáncsot letörhet egy éppen megszúrt állat, legyen az akár malac, akár sündisznó! Nem lehet, hogy most a szúnyog talán játékbabának képzelte magát, mely azért kel hirtelen életre, mert a gyerekkel, aki a baba hasából beszél, összetéveszti saját magát? „De mi történik a gyerekkel, szegénnyel, ha idáig fajulnak a dolgok?" – gondolta magában a szúnyog, aki a koromsötétben csak egy porszemnyit értett az egészből, úgyhogy egyre kevésbe *sejlett benne*, *mi* is történhetett vele.

*

Mindeközben Anna, az elefánt egyre azon csodálkozott milyen édesen csengett a fülében az a zümmögés, még ha nem is kizárólag mézédesen. Többször csapott *egyet-egyet* a füleivel, mintha azok szárnyak volnának, amivel Franz, a szúnyog egyre *beljebb került a* fejében, egy hattyú lebegett a szeme előtt, teljes szépségében, és ettől oly nagynak, hatalmasnak és büszkének érezte magát:

„Mint egy lovag, ... egy sárkány, egy oroszlán" – trombitálta magában – mint egy oroszlán, aki felborzolja a szélben a sörényét, bátran és fenségesen, még ha minden út is, mit választunk, egy-egy önnön farkába harapó kígyó, mint ahogy egy elefánt is le tudja nyelni saját ormányát."

Igen, az elefánt szinte már teljesen elfelejtette, mit is mondott neki az egér vagy patkány a koldus válláról, mikor királynőnek álmodta magát!

Alig hogy a fülei ernyedten aláereszkedtek mint két vitorla vagy két szárny szélcsendben, úgy hitte, hogy érti a hangot, ahogy az mézédes zümmögésével eltöltötte, mint az eleven lovag a holt és merev páncélt betölti, vagy mint ahogyan az eleven farkas a halott bárány bőrét, és mindez mind baba mind a gyerek kedvéért:

„Miféle különleges madár vagy te, hogy úgy terjeszted ki a szárnyaidat, hogy vele a nappalt éjszakává változtatod, az egérből meg bőregeret csinálsz?" – hallotta a zümmögést, miközben a szúnyog hangjába néhol füttyögés, sivítás, röfögés és szuszogás is belevegyült.

„Én is szeretném tudni, hogy te miféle különleges ... méh vagy, ki mézédes zümmögéseddel, fütyöléseddel, sivításoddal, röfögéseddel, szuszogásoddal a siromlevelem, ...az uszonyom ..., a szárnyam..., a sörényem, ... a fülem alatt oly szorgalmasan csiklandozol" – trombitált vissza az elefánt, *akinek, mint* minden királynőnek, egyszerre több micsodára is gondolnia kellett, nem utolsó sorban a hatalom és a nagyság miatt.

„*Milyen* fenséges hangod van" – zümmögte a mézédes szúnyog, miközben a füttyögés, sivítás, röfögés és szuszogás egész másként hangzott vissza: „Nekem mégiscsak úgy tűnik, hogy nemcsak helyénvaló dolgokat álmodsz magadnak. Mert ha magamról tudom, hogy aligha vagyok madár, disznó, vagy sündisznó,

akkor neked sem kéne elfeledned, hogy aligha vagy oroszlán, hisz akkor mindenekelőtt bömbölnél, nem pedig trombitálnál. „

„Oroszlánbőgés, füttyögés, sivítás, röfögés, szuszogás és trombitálás, terhemre vagy te légy: ahelyett, hogy végre a fülembe zümmögnéd, ki vagy és mi vagy, belecsípsz a fülembe – kiáltotta félig boldogan, félig szomorúan az elefánt, akinek akaratlanul újra egy méh fullánkjára, egy virág sziromleveleire és egy oroszlán fogára kellett gondolnia, s velük arra is, amit az egér vagy a patkány a koldus rongyos válláról mondott neki; mintha a hang nemcsak egy füttyögő, de egy kuruttyoló madáré is lenne, vagy egy néma és merev babáé, aki miatt a gyerek meg nem képes abbahagyni a kiabálást.

„Ha mégoly sötét is van, hogy már magam sem tudom, vajon a királynő, igen, az elefánt nevében szúrnom kell-e, mert én gyönyörű rózsa vagyok, vagy rút bogáncs, vagy tüske a sündisznó vagy a malac testében” – zümmögte sokkal halkabban a szúnyog, mert már olyan messze bent járt az elefánt sötét fülében, hogy újra pókok és kígyók rémlettek fel előtte, de a magába merült sárkánynak is a közelében kellett lennie, mindenféle egerek, patkányok és denevérek szörnyű és rút összevisszaságában, akik egyfolytában rágcsálnak és szitkozódnak, s repdesnek körbe-körbe a barlangban, mint valami torokban vagy mint egy hajó gyomrában vagy mint egy bárány bőrében.

Az elefántnak azonban olyan bőre volt, ami nemcsak kívül, *hanem belül is* vastag és kemény, mint egy lovag páncélja, aki a sárkány ellen indul. Az elefánt ezért nemcsak elszólta, de gyakran félre is hallotta saját magát: *virág* helyett mindjárt *rózsát*, *bogáncs* helyett *méhet, disznó* helyett *hattyút* hallott vagy mondott, és mivel derengett erről neki valami, úgy trombitált, hogy ormányát a saját fülébe dugta és ezt fújta hangosan: „Zümmögj hát hangosabban, édes hang: érteni akarnám már végre, mi is, ki is vagy te valójában, virágzó vagy szárnyas, s mindezt egyetlen fenséges szépségem nevében, de, ah, legyen, ha kell, minden egyes rút koldus nevében is.”

*

„Ha megszúrlak, akkor talán tényleg tüskés malac, mi több, sündisznó vagyok” – válaszolt volna még a szúnyog, ki most azért több szeretett volna lenni egy tüskénél, hogy meg tudjon kapaszkodni az elefánt fülében. Az elefánt azonban olyan erővel trombitált, hogy a szúnyog a következő pillanatban máris úgy érezte, sokkal bentebb került a nagy, szürke állat fejében, mint ahogy viharban vagy a hal kerül egyre mélyebben a hajó gyomrába, vagy a hajó a hal gyomrába.

Milyen sűrű volt a sötétség és mennyire halálosan fáradtnak érezte magát a szúnyog! Kicsit akként is, mint az a légy, mely már jó ideje túlságosan is boldogan, netán túlságosan is riadtan vergődött a pók hálójában.

Amikor valami olyasmire gondolt, hogy „miért is akarok én itt annyira megkapaszkodni, én buta nyúlcipő, hisz a tüskék, amiket kívántam magam-

nak, amúgy is rég ott vannak, ahová zuhannom és hullanom kell és várnak rám, ahogyan a nyulat várja a dermedtség, akár egy tüskés malac, akár egy sündisznó alakjában", a szúnyog ekkor már végképp nem tudta, hogy az, ami eljutott hozzá, az az elefánt távoli trombitálása volt, vagy ő maga az, aki az elefánt fülébe zümmög.

Lehetetlen a játékbabát minden körülmény közt megkülönböztetni a gyerektől, mint ahogyan a lovagot a páncéljától, vagy a koldust a királynőjétől sem mindig lehet.

A trombitálás kimerítette az elefántot is. Miközben szempillái elnehezedtek és súlyosak lettek akár egy páncél, s lassan és körülményesen újra leereszkedett, úgyhogy a távolból bárki egy nagy, szürke sziklának vélhette, azt gondolta magában: „Milyen választ is várok arra a kérdésemre, hogy én vagyok-e a növények, tárgyak, állatok királynője vagy sem? Nemcsak az oroszlán bújhatott el a fülemben, mintha a barlangjában. Valószínűleg csak valami szúnyog ostoba libája tette/ejtette ezt a tojást a fülembe. Ah, csak egy királynő képes ezt egyszerre rútan és szépen, ébren is, álomban is megálmodni magának".

*

Szegény Anna elefánt! Miközben ébrenlét és álom közt mindez felderengett s felsejlett benne, aközben nagynak, hatalmasnak és fenségesnek képzelte magát, miként egy oroszlán. S mily kevés fogalma volt most arról, hogy – ha nem Franz, a szúnyog volt az, s maga pedig nem királynő – lehetett az egy koldus teljesen értelmetlen karattyolása és füttyögése is, ki éppen azon volt, hogy egy apró, egyszerre holt és rút porszemmé változzon, mely aligha lehetne más, mint egy nagy, szürke szikla parányi része, s fekszik mozdulatlanul, mint valami hatalmas macska.

Anna, a gyerek és Franz, a baba

Amikor a baba a gyerekkel játszik, s úgy beszél, mint gyerek a babával, akkor mindjárt életről s halálról van szó; tekintetbe véve mintegy a mélyen hallgató vadont és a beszédes kertet is. Amik azonban hasonlíthatnak egymásra, mint egyik micsoda a másik micsodára, úgy mint a koldus alakjában, aki mindent megparancsol, és a király alakjában, aki mindenütt engedelmeskedik. Hal és hajó, sárkány és lovag, eleven szikla és halálba némult szúnyog: ki, illetve mi beszél, avagy cselekszik; ki, illetve mi lesz elbeszélve, avagy elvégezve? Az egész háló, az összes micsoda, állat és növény nem áll-e ugyanúgy porszemekből, mint szemgolyókból? Mégiscsak komoly az egész, nem? Őszinte és szárnyaló.

Amíg valamit elmondanak, vagy amíg valami elvégződik, amíg a kígyó nyelve kettéválik, vagy kétfelé választják, eldőlt-e addig bármi is végérvényesen? Hisz talán az egyik, vagy a másik farkas épp most nyitja fel a birka szemét; hisz talán

a sziklában, ami úgy terül ott el, akár egy dermedt macska, ugyanebben a pillanatban moccan meg az eleven nyúl, akinek a szívében ezernyi kiérlelődött porszemre, elnémult szúnyogra vagy másféle színes virágra robban szét a félelem.

Egy hatalmas szürke sziklán, valahol a vadon mélyén, ami olykor-olykor egy kert is lehet, egymással szemközt ült Anna, a gyerek és Franz, a baba. Mert középen kettejük között élt a többi állat, növény és micsoda, egymással összekeveredve és egymást keresztezve, elefántok rózsákkal, farkasok a virággal, és miért is ne: macskák koldussal és bogánccsal, távoli hajókkal és madarakkal. Anna néha annyira távol került Franztól és Franz Annától, hogy mindketten nagyon picik lettek, és olyannyira élettelennek tűntek, mint két porszem, amelyek csupán annyira képesek egymást megkülönböztetni, mint amennyire egy éhes róka különbséget tud tenni a liba és a hattyú közt, vagy a jóllakott kutya a házi és a mezei nyúl közt. De hát nem ezek voltak azok a pillanatok, amikor a baba és gyerek közt újra kellett kezdődnie a beszélgetésnek, és nem csak kettejük közt?

*

„Oh, hogyan találjuk ki, ki játszik kivel?" – A kérdést egyszerre tette fel a gyerek és a baba, mintha az egyetlen szájból, egyetlen fészekből, egyetlen barlangból szólna, legyen az a barlang egy oroszláné, vagy valami más micsodáé, például patkányé, sárkányé, denevéré. A gyerek és a baba olyannyira meglepődött önnön rettenetes kérdésüktől, hogy elnémultak és megdermedtek, mint az a hatalmas, szürke és olykor-olykor még behemót szikla is, amin ültek, igen, egyszer vagy másszor ráadásul mint valami megijesztett állat, mely hirtelen arra eszmél, hogy kígyóval áll szemben. Olyan csönd lett, hogy hallani lehetett, amint a pókok hálóikat szövik, vagy amint a halak szájukat tátják, vagy amint egy virág kék kelyhét nyitja, vagy ahogy egy rút disznó tüskéit iszonyatos módon borzolja.

Amilyen komolyan csak lehetett, végre hallatni kezdte a gyerek a hangját, miközben haja sziklaszilárdan állt az égnek, miként egy éhes oroszlán sörénye: „A gyerek játszik a babával!" – „Feltéve ha nem a baba játszik a gyerekkel" – válaszolt a vad, de parányi babahang a halotti csendből. Valami olyasmi érződött ebben a pillanatban, mintha szúnyog került volna egy hal óriási szájába, amely halról persze mindenki tudta, hogy soha sem fog egyetlen hangot sem kiadni magából.

„Hogyan fogjuk kitalálni, hogy itt ki kivel játszik? – hallatszott ismét a gyerek komoly hangja, aki most egy kicsit szelídebbnek látszott, mint egy oroszlán.

Hosszabb hallgatás után, ami sokak számára azonban túlságosan mély volt, a baba így szólt: „Miközben kettőnk közül egyikőnk beszél, és..."

„... a beszédnek márpedig akkor van vége, mikor én akarom, hogy vége legyen" – szakította félbe a gyerek a babát –, „és akkor én játszom veled, mert ez nem a te történeted, hanem ..."

– „... az enyém" – nevetett élethűen a baba.

– „nem, az enyém" – mondta a baba halálkomolyan és oly lassan, mintha hatalmas sün lenne, aki minduntalan beelőzi a mezei és házi nyulak érkezését.

– „De hát te is épp azt mondtad, amit én is gondolok" – tette hozzá a ravasz baba olyan gyorsan, ahogyan csak mezei és házi nyulak tudnak szaladni, mikor megint azon vannak, hogy beelőzzék a dermedt sündisznót.

És néhány pillanat elteltével, ami alatt a gyerek úgy tett, mintha karjába vett volna valamit, és ezt a valamit oly gyengéden ringatná ide-oda, ahogyan a víz ringatja néha ide-oda a halakat és a hajókat, a következőket lehetett hallani a babától:

„Ha én, aki énként mégsem él, mert holt vagyok, amennyiben baba vagyok, de az is én vagyok, aki veled játszik, és akkor te is élsz, amennyiben holt vagy, hisz te vagy a holt, amennyiben én játszok veled.

„De ezt most ki vagy mi mondta, és kinek?" – kérdezte komoly és félős hangon a gyerek, aki olyan kicsiny lett, akár egy egér. Körben mindenütt ismét halotti csend volt, némelyek azt is hallhatták, amint a virágok, vagy rózsák, vagy bogáncsok nőnek, vagy amint oly sok állat, micsoda vagy virág tolla, szőre vagy tüskéje felborzolódik.

„Mintha ez a kérdés nem odatartozna, ami elmesélésre került" – válaszolta ravaszul a baba, akinek a hangja nem véletlenül hasonlított a gyerek hangjához.

*

Hamarosan hát teljes komolysággal folytatódott újra a játék, vagyis némi szünetet követően és ráadásul királyi hangon megszólalt valami a babából: „Egy napon ismét odáig jutott a dolog: a hajó, holt vagy eleven, elegendő vizet okádott ki belsejéből ahhoz, hogy nekivágjon a tengernek, kissé úgy, ahogyan a méh szúr vagy a bogáncs csíp. És így is tett, és a tenger rögvest sündisznóvá változott, aki úgy kongott az ürességtől, mint a hajó gyomra, amiben most már semmi nem volt, víz sem. Az üres barlang azonban, amiből ez a tengersün állott, hal alakját öltötte. Így hát nem tartott sokáig, míg a víz beömlött a barlangba, oly gyorsan és akkora erővel, hogy húsvér hal lett belőle, akinek az uszonyai meg rózsaszínűen villantak, mint azok a tengeri rózsák, amelyek..."

„Oh" – szakította félbe ekkor a babát a gyerek Anna. – „Most már tudom, hogyan szalad és mire fut ki ez a nyúl. A leplezett halat kell játszanom, a hajóból származót, és te valójában a hajó vagy, amiből meg a hal lett; aminek tulajdonképp ellenkezőleg kellett volna történnie. – Ha az oroszlán úgy él szárnyatlanul és hasonlítatlanul, mint mindaz, aminek nincs szárnya, és mindezek ellenére mégis ő a király, akkor nem tarthatja magát elefántnak, kinek fogából

aztán eleven oroszlán lesz, az az élettelen porszem, az a kicsi szúnyog sem, aki az életéért könyörög, csupán a megfelelő virág kedvéért!"

„Én is épp erre akartam kilyukadni" – kiáltotta teli torokból Franz, a baba – „de csak egy pillanatra ebben a történetben" – tette aztán halkabban hozzá, úgyhogy hangja elhalt a sötétben, mint ahogyan egy denevér vagy egy patkány tűnik el a barlang sötétjében. És nem csak a baba számára lett oly mély a csönd, mint a tenger, jelenjen meg bár e tenger akár hajó, akár hal alakjában!

*

„De ha épp arra akarsz kilyukadni, miként egy egér a lyukából, amire én akartam kilyukadni, akkor én..."

„...igen, én..." – szakította félbe a gyereket a baba.

„...nem, én játszottam akkor veled..." – hallatszott a gyerektől.

„...igen, én játszottam akkor veled..." – ismételte a baba.

„...ahogyan patkány játszik egy... gyerek félelmével vagy egy másik nyúl félszével" – hallotta saját hangját akaratlanul szólani némi csend után a gyerek.

Csupán úgy tett-e Anna, aki most ide-oda ringatózott, mint egy virág kék kelyhe, mintha halálosan komollyá vált volna, vagy ez valóban így is volt? Anna olyan szúrósan nézett a babájára, hogy az másként, mint Anna tekintetével nem is tudott kinézni önnön magából.

És miközben majdnem minden, s mindenki újra a pókot vagy a halat hallhatta, amint hálóját szövi, hallhatta néhány szőrszál felborzolását is, a gyerek eközben úgy zümmögött, mint méhecske a virág kelyhe körül: „Mesélj tovább!"

„Már meg is történt!" – szólalt meg a baba oly vidám és szorgos hangon, hogy a gyerek nem tudta, halálkomolyan gondolja-e, vagy sem. „Mert, amikor a vízből, ami olyan erővel és gyorsan zúdult a barlangba, húsvér hal lett, a hal észrevette, hogy ha nem csupán vízből szeretne állni, akkor neki is ki kell vennie a részét a víz kiokádásából. És így kiokádta a vizet, a víz kifolyt a barlangból, a felszínen pedig forrásként fakadt. És e forráson át jutott a szabadba a hal, úgy, ahogyan egy lovag a páncéljából, azza önnön sárkányából. 'Ez arra emlékeztet, hogy a hajónak először ki kell magából okádnia a vizet ahhoz, hogy nekivágjon a tengernek' – szólt magában a hal. 'Tehát a hajó él a legeslegtovább, ő a vad király is, és én vagyok a jámbor szúnyog, kinek olykor-olykor még a szárazföld is feldereng, ezért kell hát az életemért is egyfolytában könyörögnöm. De akkor hatalmas elefánt is a hajó, melynek ormányából úgy spriccel a víz, mint ahogyan a szép hattyú nyakából kimásznak a kicsiny libák, egyrészt úgymond saját lábacskáik végett, amik szörnyen ravaszul és mégis vadul egy róka fején fognak táncolni, amely rókának egyébként léteznie sem mindig kellene, másrészt a disznó végett is, amivel a hattyú oly szívesen játszik, épp a libák rútsága végett...'"

„Oh” – szakadt meg a baba hangja – „most kezd derengeni...”

„Most kezd nekem derengeni...” – ismételte a gyerek.

„Igen, dereng már nekem” – vágott a gyerek szavába Franz, a baba –, „hogy amire ez kifut, az olyan, ahogyan mindenféle patkány és egér fut kifelé üregeikből, s lyukaikból, oly gyorsan, mint a mezei vagy házi nyulak. Itt nekem kell eljátszanom a lovagot, ami csak az ilyen történetekben fordul elő, hogy te lehess a halálosan komoly sárkány, aki nemcsak az ilyen történetekben fordul elő, aki bármikor képes legyőzni a lovagot , ami azt is jelenti, hogy az összes micsodát, növényt vagy állatot is le tudja győzni, amik úgy tesznek, mintha nem is vadak, csupán jámbor micsodák, növények és állatok volnának és egy kertben léteznének, ahol nem csak életről és halálról van szó.”

„Világos vagy sem” – tette hozzá a gyerek – „Ki vagy mi tudja hát, hogy én vagyok-e valójában a sárkány, s a történetben-e vagy valahol máshol!”

*

Alig fejezte be Anna, megint majdnem halálra rémült, és oly kifejezéstelenül nézett a babájára, ahogyan gyönyörű rózsa tekint a rút bogáncsra, vagy egy fertelmes disznó nézi a szépséges hattyút, vagy ahogyan a lovag, aki csak ritkán létezik, bámul a sárkányra, aki meg éppencsakhogy lehetne. És lassan úgy kezdett csinálni a gyerek, mintha ringatna valamit a karjában, ide-oda, hasonlóan, ahogyan a hullámok ringatnak egy hajót vagy egy halat ide-oda, vagy ahogyan a gyerek ringatja a babáját, vagyis önnön gyerekét.

Egy pillanatra mindketten, a gyerek is és a baba is csendben maradtak, és nem kevés micsodának, növénynek, vagy állatnak úgy sejlett, visszhangzik valamennyi szó, úgy, mint a denevérek vagy patkányok szitkozódása, vagy mint egy farkas vagy kutyafalka vonyítása, vagy ahogy mézédesen éneklő madarak vagy zümmögő méhek raja távolodik lassan, vagy úgy, mint egy birkanyáj, mely lassanként tűnik el a domb mögött, vagy ahogyan egy felhőcsapat oszlik el fokozatosan az égbolt szélén. És annál rettenetesebb, de egyben fenségesebb is volt a csend ebben az ürességben, amit az állatok vagy növények vagy micsodák egymást keresztezve éltek át, vagy nem, aszerint, hogy túl sok csend, vagy túl kevés járta át a háló csomóit.

*

Ekkor ismét a baba félénk hangját lehetett hallani:

„Annak, amit mesélnek, a végén valóban...?”

„Arra kell kifutnia?” – folytatta vidáman a gyerek, úgy, mintha nem tudná ezt a kérdést komolyan venni. – „Ki vagy mi tudja akkor, hogy az, amiről a mese szól...”

„... a végén arra fut ki” – szólt egy gyerekhang a baba torkából. – „Hisz még egyáltalán nem tudom...”

„... hogy a történet akkor és úgy végződik-e, ahogy..." – hallatszott a gyerektől.

„... én akarom" – szakította félbe Annát Franz hangja.

„De ezt én akartam mondani" – ellenkezett a gyerek, akitől olyan távol állt saját hangja, mint egy teljesen mozdulatlan porszem, vagy mint egy túlságosan lassú nyúltól akármelyik sündisznó.

„Igen, én akartam ezt mondani" – válaszolt a baba, mielőtt még bármelyikük tovább beszélt volna, mintha egyetlen szájon át szólnának, mely távolból úgy néz ki, mint egy hal szája, nyílik, csukódik, csukódik, nyílik, miközben porszemek örvénylenek be s ki e szájon, úgy hasonlítva egymásra, mint egyik tojás a másikra: „A hal tehát forrásként fakadt vagy a forrás is úgy fakadt, mint a hal, és így úszik át most a hal két nagy, szürke szikla közt, amiket épp akkor vett észre, amikor a két szikla egy megfeneklett hajót jutatott eszébe. Miközben a hal szájának minden egyes mozdulatával patakot okádott, amin keresztül tova is úszott, aközben kis porszemeken is átúszott, amikből egyszer talán még eleven szúnyogok lesznek, vagy azok voltak valaha.

'Ez az egész arra hasonlít, mintha...' – gondolta, miközben egy birkanyáj mellett úszott el. – 'Arra hasonlít, mint amikor a szelíd birkában maga a vad farkas játssza a birkát és vár, míg felfalja – a farkas a birkát – miközben másrészt a farkasban megint csak a vad birka játssza a szelíd farkast, mivel attól fél, hogy ő fogja világra hozni a vad farkast, hogy legyen valami falnivalója.'

És miközben átúszott két sárkány közt, kik félelmetesen döföltek egymás szemébe, és úgy fújtattak, mint két macska, mert ennyire élethűen, életre-halálra meséltek egymásnak a lovagokkal vívott küzdelmekről, azon töprengett a hal, hogy mi minden szurkálhat benne még oly fájdalmasan. Ekkor úgy érezte, éles valami hatol át a bőrén, és hogy kiemelkedik a vízből: 'Min akadhattam fenn? Szép rózsabokor tövisein, rút bogáncs vagy sündisznó, például tengeri sün tüskéin vagy egy hatalmas méh fullánkján, egy lovag kardján, esetleg elefánt vagy vaddisznó hosszú agyarán? Hogyan fognak itt velem játszani? Hisz tulajdonképpen hajó vagyok, fenséges hajó, engem senki sem bánthat, mert én vagy kizárólag élő, vagy kizárólag holt vagyok, már az egér miatt is, ami el tud bújni a körülötte kísértő árnyékban, a bőregér árnyékában!'

Ekkor a macska, aki kifogta, rögtön le is nyelte a halat, ahogyan néha a tenger nyel el egy hajót, vagy ahogyan fenséges hajó a tengert. A macska még meglehetősen kicsi és gyönge volt, de eljátszotta magának, hogyan vet árnyékot, ami azt mutatta neki, hogyan lesz belőle egy napon vad oroszlán, vagyis az állatok királya, aki az összes állat és növény fölött uralkodik, beleértve a keletkezésükről és egymást keresztező elmúlásukról szóló történeteket is, miközben megöli őket, mégha csak egy vagy két pillanatra is.

'Neked csak azért az oroszlán az állatok királya, mert ő is olyan macska, mint amilyen te vagy' – ellenkezett néha a macskával a liba, aki maga hattyú akart lenni, és ezért mindig azon volt, hogy ennek megfelelő árnyékot vessen. A liba a hattyút tartotta az állatok királyának, mert a hattyú volt a legszebb az állatok között, amennyiben ő tudott a legjobban, vagyis a leginkább élethűen mesélni. De a macskának csak úgy kellett tennie, mintha róka vagy kutya volna, és a libát, aki hattyú szeretett volna lenni, annyi félelem töltötte el, hogy olyannyira komolyan vette magát, mint az a valami, ami nemcsak él, hanem halott is, valamit komolyan vesz, ami nem csak élő, hanem halott is."

*

„Mire megy ki ez a sok izé, ha miként egy hal és egy hajó egymást keresztezve kifut?" – hallatszott igen messziről. A messzeség akkora volt, amekkora időre a házi vagy a mezei nyúlnak szüksége van ahhoz, hogy lassanként beérje a már megérkezett sündisznót. És ezért lehetett Anna és Franz szúnyog is, porszem is, élő is, holt is. Igen, és ezért lehetett most minden lehetséges növény, micsoda vagy állat számára a csend megint oly szörnyen mély és minden mértéket meghaladóan komoly, mint amennyire ugyanakkor minden, s mindenki egymást keresztezve szeretett volna játszani.

Ekkor az előbbinél szelídebb és halkabb hang szólalt meg, mintha ugyanabból az egyetlen szájból. Mert hát miért ne lehetett volna e tövisből, tüskéből, vagy karmokból álló vadont a hosszú történet miatt kertnek is vélni, amiben például a hattyú vagy a rózsa szépségük nevében egymásba virultak?

„Itt vége is lehetne a fecsegésnek" – hallatszott a vad baba vagy a szelíd gyerek hangja. „Igen, itt véget is érhetne a fecsegés" – hallatszott a vad gyerek vagy a szelíd baba válasza. Aztán megint csak egyetlen, annál fenségesebb hang volt hallható, ami egy pillanatra újra és újra megoszlott a gyerek, a baba, de önnön maga által is, egymást keresztezve – ahogyan a kígyó nyelve válik újra és újra ketté, vagy ahogyan az árnyék válik el az állattól, a micsodától vagy a növénytől, azoktól, amik őt, az árnyékot vetik, azért, hogy aztán újra egyesüljenek.

*

Így ült Anna és Franz a kert közepén, mely olykor-olykor a vadon közepe is lehet, egy nagy és szürke szikla tetején, szorosan egymásba fonódva, pillanatra egyik a másikának éppen az, ami minduntalan érkezett vagy érkezni fog, mint akármelyik sündisznó. Mert középen kettejük közt holttá lettek az állatok, növények, vagy micsodák egymás által oly gyorsan, amilyen gyorsan csak a házi vagy egy mezei nyúl tud futni. Holttá lettek a rózsák is az elefántok által, a virágok a farkasok által, vagy a koldusok a macskák, a bogáncs, távoli hajók és madarak által is. Oh, és néha Franz és Anna olyannyira közel került egymáshoz, hogy önnön magukat csupán annyira tudták megkülönböztetni, mint ahogyan például egy eleven róka különbözteti meg a libát a farkastól,

vagy ahogyan egy éhes kutya tudja megkülönböztetni az eleven házi vagy mezei nyulat a porszemtől, amikor egyetlen szájból úgy beszéltek a királyról, mintha az a sündisznó volna, a sündisznó, akinek egyáltalán meg sem kellett moccannia.

De hát nem ez volt újra a pillanat, mikor kezdődnie kellett a közös hallgatásnak, akármilyen mély is legyen az? És hát nem volt-e így ez nemcsak most, hanem egyszer valamikor, és minden, néhány, sok számára így.

TÓTH PÉTER fordítása

ARNO GEIGER

Lidércfényűzés

(RÉSZLET)

Vegyük készpénznek a holdat, hamisítatlan, tiszta fényű érmének: kerek legyen, és fej vagy írás. A többi is legyen az, aminek látszik, a nyolc fiatal, akik míg keresztül-kasul kavarognak a Hosek- és a Lukasgasse sarkán álló egyirányúutca-tábla körül, máris nem nyolcan vannak, hanem tizenketten, tizennégyen, tizenöten.

Itt egy katona. Ott egy farmeres nő temetési koszorúval a hóna alatt. Egy másik nő, kezében hősugárzóval. Egy férfi sárga egyenruhában. Feketébe öltözött nő, talán őhozzá tartozik a sötét öltönyt viselő férfi. Egy másik férfi, szintén öltönyös, de hanyag viseletű, röntgenképet tart a kezében. S ők, e férfiak és nők, egytől egyig többek, mint csak egy, ketten vannak, és máris hárman, mikor dévajság kap bele a csoportba – megsokszorozódnak, akárha stroboszkóp alatt.

A temetési koszorú többször a magasba röppen, míg csak fenn nem akad az egyirányúutca-táblán.

– Éljen az egyirányúutca-tábla! A lehető legegyszerűbb módon mutatja az utat, mi több, kezünkbe adja az eszközöket is, hogy kényelmesen járhassuk végig azt. Körömcipőben, fekete ortopédban. Fűzős csizmában, félcipőben, csatos cipőben. Na gyertek már, mi lesz, ide a fénybe!

A fiatalok meghajolnak. A férfiak egyike lyukacsos mintájú utcai cipőjére hajol, s az aszfalt fölött legyez a röntgenképpel. Mikor felegyenesedik, zuhatagnyi víz zúdul az úttestre.

– Nyughassatok már, nyughassatok ott lent! Legyetek valamicskét több tekintettel!

Ám Franziska, aki az egyirányúutca-tábla tetejére hajította a temetési koszorút, és éjnek évadjához illőn most színtársulata lábbelijeinek dicséretébe fogott, nagy ívű mozdulatok közepette türelmet parancsol: Egyvalaki még hiányzik! Caspar Zelzer! Nyissátok hát ki a fületeket! Kegyes jóakarónk és munkaadónk, te monopolista, örököse a virágzó közútijelzőtábla-készítő üzemnek. Cipőid pedig? Félcipők? Trotőrcipők? Kecskebőr cipők?

– Átkozott holdvilágraszóló vonítás! Eredjetek a pokolba! háborog ismét az előbbi hang.

– Ványolt sevró? kérdi Franziska. Vagy csak úgy, Caspar Zelzer, walk on the wild side? Vadbőr cipőben?

– Nyughassatok már, nyughassatok ott lent! Ti álomtolvajok! Égetnivalók! Csillapodjatok már végre! Figyelmeztetlek benneteket, hívom a rendőrséget!

A fiatalok megint keresztül-kasul kavarognak. Nevetés. Virágcserép robban a járdán. Plasztikvirágok. Szilánkok vegyülnek a cipőgyülekezetbe.

– Félcipő, mondja Caspar, az igaz, de máskülönben túl sok már a jóból. Lehúzza a jobb cipőjét, fintorgó orral a lábbeli fenekére néz. Felemeli a kezét: Barátaim, figyelmet kérek. – Újabb virágcserép ugrik ki az éj cilinderéből. – A hagyomány, melyet ma ismét továbbvittünk, vagyis hogy mielőtt szabadságra mennénk, színházasdit rendezünk a gyárunk udvarán, egy csapásra tönkrezúz engem. – Egy távkapcsoló. Egy kartontekercs, amely eltalálja Jonast. Édességekkel rakott kerámiatál. Ez már jobb. És egyáltalán, a tál porcelánból volt. Két könyv. Egy hangszóródoboz. Minden az utcára röpül.

– Nyughassatok, a fenébe is.

Egy írógép. Leugrik a teteje. A betűk össze-vissza kavarognak.

Caspar letépi a matricát a talpbélésről. Itt a tanúsítvány: igazi műbőr felsőrész!

Caspar összegyűri a matricát, és vissza sem bújva cipőjébe, a színtársulat tagjai után ered, akik az ablakból továbbra is alászálló tárgyak elől elszeleltek az egyirányú utca felé. Majd jobbra, végig a Simonidesstrassén. Caspar tülkölést utánoz, mikor egy kutya keresztezi az útját. Ott éri utol a csoportot, ahol a Simonidesstrasse egy stoplámpa után a Dossenstrasséba torkollik. Ott megállnak mindannyian. Három másodpercre. Egy... kettő... három.

Aztán rohannak tovább. Maguk előtt rugdossák a kartontekercset, amely fejbetalálta Jonast. Tánccipők, csatos cipők, fűzős csizmák, félcipők.

Csak mikor egy autó alatt köt ki, akkor halássza elő Jonas a kartontekercset. Hóna alá veszi a tekercset, és megcsókolja Ann-Kathrint. Most legelőször. A lány tűri a csókot, viszonozza, két másodperc, három másodperc, mígnem leválasztja Caspar kezeit a csípőjéről. Rajta, mi lesz már, miért nem göngyölöd ki, hadd lám, mi van benne.

– Mi a csuda lehetne benne? Nincs jobb dolgunk?

Ann-Kathrin mosolyog. Ráfonódik, felkúszik egy elsőbbségadásjelző tábla oszlopára. A hősugárzó az oszlopnak csapódik.

– Az meglehet, hogyne volna, sőt jobbnál is jobb dolgunk... De hová tűntek el a többiek?

Fél hat. A hézagokon lucskos-zöldes öblítőlé loccsan a házak közé. Kurta pillantás. Aztán már csak fele olyan fontos az egész. Az üres égbolt koordinátái nem úgy tetszenek, mintha ilyen terjedelmű egyenletek bárki fejébe is belesujkolhatók volnának. Ellenkezőleg: az ember zavarodott kell legyen, vagy hát zavarodott is, különösen akkor, mikor rendet vél felismerni, összefüggést, logikát, célt – az égbolt elszórt cselvetését.

A legokosabb mindamellett egy szilárd pont alapján tájékozódni, és a naphoz igazodni, melynek egyelőre útját állja a város. Ám Jonas, az olyan ember bizalmával, aki híján van a terveknek, és mit sem mulaszthat, aki abban a hit-

ben él, hogy egy igazi csetlő-botló soha nem fog talajt, végigegyensúlyoz a szegélykő mentén, a metszésponton, ahol éjszaka és nappal együttes dolgaik rövidke csereberéje után kettéválnak.

Az éjszaka jobbra tart. A nappal balra megy. Jonas pedig mögötte, hegedűtokját himbálva, elmerülten és kimerülten rakosgatva lábait, miután egyensúlygyakorlata véget ért valahol a nappalban. Kedveli, ahogyan jár, a járást az üres papírlapon, ezt a semmitmondó, mindent mondó kalligráfiát, aminek mintha művésze volna, vagy jobban értené, mint valaha, mintha csak irigykedhetne önmagára. Az volna az igazi: figyelni önmagát járás közben, valamelyik emeleti ablakból, és közben arra gondolni, hogy ott lent, az olyan ember, aki örökké kitart, aki mindvégig bírja, aki minduntalan menekül.

Mialatt Jonas átvág a piacon, érzékelése csupa torzulás, mint mindig, ha gyakori éjszakázásai után a kimerültség homályos boldogságba meríti. A teherautó körül álldogáló munkásokban ettől van valami könnyed, súlytalan. Még a salátafejekkel teli láda is szokatlanul sok értelemmel esik a földre. A fejek szanaszét ugranak, tovagurulnak. Utánuk szökken egy férfi, és felszedi a fejeket. Jonas továbbhalad, jobbra egy város felőli keresztsoron, aztán pedig lefelé a fősoron, ahol is, röviddel a vége előtt, mikor egy kofa éppen hátat fordít neki, egy köteg spárgát csúsztat a dzsekije mélyére. Játszi mozdulatokkal teszi, ami elárulja, mennyire biztos benne, hogy ezen a mai reggelen nem fogják nyakon csípni. Ezen a reggelen aztán nem, miután épp az imént két rendőrjárőr is kénytelen volt elnézni, hogyan tűnik tova.

A kofának kerek arca van. Tömzsi és zsufa. Mivelhogy megilleti valami, Jonas segédkezet nyújt, futólag tudakozódva a spárgaárak után, melyek az egeket verik. Nem jó évszak ez, mosolyog a kofa, miután Jonas grimaszolni kezd, a spárga délre már el is színeződött, helyenként átdereng, és olyan, mintha romlott volna, pedig kifogástalanul rendben van. Mit lehet tenni, feleli Jonas, az égről már csak a Vigyázz, frissen festve! tábla hiányzik (a Zelzer Utódai cégtől). Erre a kofa, villámcsapásszerű ráismeréssel: Olyan ez, mint amikor Róma lángolt, Néró pedig mocskos dalokat énekelt. Ez itt tegnapról való, de első osztályú, mi más volna. Ajándékba is megkaphatja. A fiataloknak érezhetően nincs már annyi pénze. A művészeket pedig, úgy hallani, amúgy is egyre-másra átvágják a palánkon.

Művész. Hát igen. De miféle: az éj felségterületén, szüntelen óvakodva a tolakvó városi ügynököktől. Olyan, aki a hajnal beköszönte előtt búcsút int a művészetének, anélkül, hogy kézírásán kívül egyéb kézjegyet hagyott volna hátra. Az ismeretlen ellen rovatból elég feljelentés nyomoz utána, hogy egy csapásra tönkrezúzzák, mihelyst becsúszni hagyja a döntő hibát. De legalább rendesen verdes a szíve, hogy egészséges maradjon. És az alvás is folyamatos és mély, mivelhogy az idegeket megfelelő inger érte.

Tanulmányai után, melyek pontosan addig nyúltak, mint az ösztöndíja, Jonas hite, miszerint épp az általános recesszió időszakában támad igény jól tájolt fejekre, mint a logika szerint tulajdonképp támadnia kéne, goromba megrázkódtatást volt kénytelen elszenvedni. Senki nem várt rá. A Zelzer Utódai táblagyárban kellett munkát vállalnia, melynek azóta házszámokat és tiltó táblákat tervez. Koldusok és házalók kíméljenek. – Dohos állás, ideális észvesztőhely. Ezokból fekteti hát Jonas napközben hasznavehetetlen tehetségét abba a bűnkülönlegességbe, hogy a közlekedési táblákat, a kétértelműség kerülésének eme felségjeleit kibővítse, leegyszerűsítse, olyan jelekkel lássa el, amelyeket soha nem látott még senki, vagy mindenki látott egyszer, egészen más összefüggésben.

Múlt éjszaka az állatkerttől keletre seprűn lovagló boszorkányokkal egészítette ki a stoptáblákat és a behajtani tilosokat, aztán pedig, amíg csak fel nem keltette két rendőrjárőr figyelmét, sebességkorlátozásokat csökkentett 17-re, 32-re és 32 ½-re.

A hegedűtokot, ami meglepő módon újra meg újra gyanútlan külsőt kölcsönöz neki, a paradicsomokra teszi, a haragos-vörösökre, akiknek nem kerülte el figyelmét a csínytevés, és a zárakkal kezd babrálni. Az ajándék spárga elfér a tokban. A szokásosan odacsatolt sprésflakonokból hiányzik kettő, mert Jonas elhajította őket, az egyiket, amikor kiürült, a másikat, amikor mind a két keze kellett a futáshoz. Harminc méter előny. Ez volt a távolság, melyért küzdenie kellett.

Jonas még egyszer megköszöni a spárgát, elmenőben, kézcsókkal. Balra tart, a virágpiac felé, ahol majdhogynem mindenütt vizelet- és szemétszag terjeng, mivel az akut vízhiány miatt a közútfelügyelet egy hete letett róla, hogy megnyissa az utcai vízcsapokat. Egy teherautóról margarétacsokrot vásárol. Bizalmas nyugtalanság árad szét benne, s Jonas kelletlenül bevallja magának, hogy rossz lelkiismeretét, amiért csak most megy haza, a virágok inkább egyértelművé teszik, mintsem túlharsogják, és közben nem igazolnak semmit. Futva, lélekszakadva, a járdaszigeten várva ki egy piroslámpa-szakaszban beállt szünetet, átvág a már szinte egyfolytában forgalmas Kammergassén. Daru sivít. Valahonnét csattanás hallatszik. Utógyújtás. Gumi durran. Palettáink a terek. Ecsetjeink az utcák. A törött fokú, pitypanggal felvert kőlépcsőn Jonas felugrál a kolostorhoz. A virágról végigcsurran a víz a dzsekijén, farmerjára csepeg. Alakok mozognak árnyékszerűen fentebb a hátul nyitott utcákban, kontúrjaik ellenfénybe oldódva, szinte már sugárzón, mintha a karakterük kora reggel még nem volna romlott (és ebben a spárgához hasonlatos). Jonas a kontúrok felé szórja a csokorból meglógott hervadt virágokat, amúgy is csak hármat. A fenyegetésre, hogy egy oromzat árnyékába ér, az utca túloldalára vált, heremód lustán, feje felhőkbe burkolózva, melyek nincsenek is, vagy nem itt

vannak, melyek itt és most mint olyanok nem léteznek. A gondolatok Ann-Kathrin álommeleg hónaljában. Üreg mélyén. Fellelhetetlenül.

– Beszélgess velem, Jonas, beszélgess velem. Egész éjjel téged vártalak. Olyan egyedül voltam.

Amióta Jonas együtt lakik Ann-Kathrinnal, pontosan három éve, egyetlen éjszaka sem feledkezett meg róla, hogy lefelé fordítsa a reluxákat. A félsötétben kibújik a cipőiből, a jobból a gardrób mellett, a balból a hálószoba-ajtó előtt, melyet aztán nagy vigyázva nyit csak ki, szinte hangtalanul, hogy így Ann-Kathrin, mielőtt felébred, egy ideig egyedül az övé legyen. Úgy véli, értelmetlenség valakit felkelteni, akit az ember szeret, feladni érzések elfogulatlanságát, amelyeket senki sem ismer, ezt a szépséges fel-nem-ismertséget. Mégis meg fogja tenni, mint már annyiszor. Mikor elér arra a pontra, hogy még saját érzéseinek is hisz, fel fog ülni a pillanatnyiság csalafintaságának. Le fog vetkőzni. Övcsatja megcsendül. Akkor a kötőjelet, mely a két fél, Ann és Kathrin között feszül, meg fogja osztani, meg fogja nyitni.

A vonások közt, a sorok között törnek át akkor a nagy dolgok. Vagy csak történnének a nagy dolgok, ha arra kerülne a sor.

De nem kerül.

A reluxa-lamellák fénycsíkjai szelvényekre osztják a szobát, mintha valaki tojásszeletelőn gyömöszölte volna át a házat. A jó holdnál tömött paplan láb felől felcsapva (mint a Biblia egy többértelmű helyen), vagy felhasítva (Apokrif, Tóbiás 6,3)? Hosszú pillantás. Ám Ann-Kathrin nincs ott. Már elment. Nem, ahhoz még túl korán van. Még csak haza sem jött? Franziskánál aludt? Nehéz elképzelni. És a kötőjel gondolatjel. – Jonas vágyakozása végső soron nem más, mint e bakugrások egyike a valószínűn túlra, bele a lehetetlenbe. Ann-Kathrin bizonyára be is jelentette, hogy nem lesz otthon, hiszen Jonasra úgysem lehet számítani, hiszen az ujjain ki tudta számolni, mi minden éghetett úgy Jonas körmére – lábon tölteni az éjszakát, versenyt futni a rendőrökkel, amíg végül az éjszaka hüledező levegője is égni nem kezd a tüdejében.

Kár, hogy Ann-Kathrin nem érti meg, hogy az érzései épp az éjszakai járás közben kezdenek egy bizonyos éjfél utáni ponttól kezdve lépésről lépésre erősödni; hogy az érzései azzal a félelemmel is csak nagyobbak lesznek, hogy felfedezik és üldözőbe veszik. És kár, hogy Ann-Kathrin nem érti meg, hogy soha nincs hozzá közelebb, mint annak a lánynak a képében, aki láthatatlanul falaz neki, aki mellette szalad, aki két métert előreszalad, kitart, és akinek jó érzéke van a sötét zúgok, a szűk lyukak iránt, amelyeken át ki lehet csuszszanni. Bizalmasan lihegve, kacsintva, ő ad jelet menekülés közben a lélegzetvétel mindig vágyott pillanatára. Felpillantás. Megtorpanás. Lézengés a lázongás közben.

Majd az a kép, hogy a lány napkeltekor, megmenekülve az éj elől felette ring, míg ő maga arról álmodik, hogy még mindig menekül, messzebb és messzebb, egy álmodó álmában futva, aki arról álmodik, hogy elbújt valahová, és arról álmodik, hogy menekül.

De mi elől? És merre? A fő az, hogy menekül.

Hol is álltunk meg?

Egyáltalán nem álltunk meg, legfőképpen Jonas nem.

Legtöbbször semmi sincs, amiért érdemes volna megállni. Hamarosan itt lesz, mondja magának Jonas. Akkor fog meglepni, amikor már épp felhagytam vele, hogy a lépcsőházi zajokra füleljek. Megáll a szobában, az arca csupa boldogság, amilyen boldog csak a hazaérkezők orcája tud lenni a megmászott lépcsőfokok arányában. Jonasnak rögvest eszébe jut minden. A vágyban, hogy Ann-Kathrin közelében lehessen, hirtelen feltűnik egy leheletnyi lehetséges tartam. A délelőtt cezúrája. A lélegzetvétel. Mert egyelőre a lakás végigjárásában is van valami menekülésszerű, minthogy Ann-Kathrin a konyhában sincs kevésbé távol.

Egy pár elvégeznivaló.

Áthidalni az időt.

A virágoknak vizet engedni egy vázába.

Gondoskodni a fényről.

Még a konyhában is le van engedve a roló: egy világos, sárga és zöld tónusokban árnyalt batikolt kínai selyemroló, mely Jonas mozdulatára a magasba szökken. A helyiségbe, amelyet a roló szerteszórt színei az imént még különböző árnyalatokra tompítottak, most betör a fény. A törésnyom láthatóvá lesz Ann kedvenc vázáján. Az új színek ki-be ingáznak a tárgyakon. Most simák a síkok. A körvonalak sarkosak.

Aztán ablakot nyitni.

A síkok máris megvetemednek újra. Vonalak, melyek az előbb még függőlegesen futottak, zajt csapva lengedezni kezdenek, és fátyolszerű szövevénnyé sűrűsödnek össze, amelybe belegabalyodik a forró nyárral együtt járó gondtalanság. Minden vibrál a madártrillától, mely a húsz méterre álló cseresznyefából hallatszik, a csupasz légtéglákból rakott fal mögül. És még a levelek zizegésén is hallani, hogy már régóta nem esett.

Jonas a virágcsokrot a vázába teszi, a spárgát a hűtőszekrénybe. Majd, mikor a kávéfőző nem veszi jó néven, ha zavarják, a fürdőben múlatja az időt. Műanyag zsinór feszül, rajta Ann mosott ruhájával, a falak között. Jonas újból fellángoló vágyakozással arra gondol, hogy Ann-Kathrin a mosókonyhában van. Hiába gondolja, és ezzel tisztában is van, mert az orra realista, és leleplezi a puszta emlékezet táplálta remény hiábavaló voltát. Az ágy érintetlen. Ann parfümje, melyre három hete nyergelt át – irányt váltott, lévén hogy a Shalimar, a név, és nem az illat, amire korábban esküdött, egyszeriben eljátszottnak

tetszett –, minden érzékiségtől megfosztva, kristállyá dermedve üli meg a párnákat.

Ásítozva halássza elő Jonas a fogkeféjét. A fogkefével tarkóját vakargatja, az alsó nyakcsigolyát, amerre rossz közérzete fészkét sejti. Kipasszírozza a szinte üres tubust, maflán bámulja magát fogmosás közben. A fogkrém ma más ízű, fémes. Túl sokat rohant. Tusol, borotválkozik, megmossa az arcát. Kávét iszik. Közben meghallgatja az üzenetrögzítőt, anélkül hogy közelebbit tudna meg Ann hollétéről. Emelyegni kezd. Egyszeriben úgy szereti Annt, ahogy már régóta nem. Kiszalad a lépcsőházba, félmeztelenül, áthajol a korlát felett. Csalódottan fekszik be az ágyba. Aludni próbál, félórát, még egyet. Nem tud eléggé koncentrálni, mintha egyenesen cserbenhagyná az ágy. Feláll, rendbe szedi magát, egész éjjeles utcaszaggató kimaradásáért fenékbe rúgta a lelkiismeret. A dolgozószobában leemeli Heliogabalosz mellszobráról a napszemüvegét. Kioldja a zsinórt, mely a fürdőkád egyik lábánál van rögzítve, s leengedi kerékpárját a jó három méter magas mennyezetről. Megfogja a kormánynál és a nyeregnél, de csak azután tolja ki az előszobába, hogy már leöblítette a vécét, csak úgy, ahogy egyszer-egyszer mindenkinek tennie kéne, ha egy érzés, a hasból kiindulva a hátgerinc közepén megbotlik, s többé már nem tápászkodik fel. Az ember nagyot lélegzik, amíg a víz tovaörvénylik a csatornahálózaton, és ellenőrzi a nadrágsliccét. Ez garantáltan segít.

Az utcán oly vakítóan süt a nap, hogy Jonas e korai órán sem kelt feltűnést napszemüvegével. Belebújik a szíjba, és a stop-and-go forgalomban csak lassan, löketről löketre haladó autók közt a város széle felé kígyózik. Az utcák feszesek (mint a harisnyakötők), szétterjednek, kinyúlnak. A munkanap reggele kitárulkozik, hogy egyetlen kocsit se kelljen visszautasítania. Egyes és kuplung és állj, kuplung és üres, kuplung és állj. Egy közlekedési rendőr sípjának füttyszava diktálja a törvényes ritmust, kuplung és stop, nem engedi el Jonast, elnémul, elenyészni ellenben csak akkor fog a füléből, amikor Jonas húsz perccel később egy vadonatúj japán kocsik tárolására szolgáló telephez ér, egy ipari vágány mellé.

A drótkerítés mentén, mely elkeríti a területet, autónyom vezet át a napraforgóföldön. Jonas követi a nyomot, s az egy kimustrált emeletes busz orra felé fut, majd kevéssel a busz előtt ívesen kilendül, és egy fehér limuzin hátsó kerekeinél ér véget, mely a busz oldalában, árnyékban parkol.

Jonas kinyitja az első lépcső harmonikaajtaját. Ami azelőtt gombnyomásra, hidraulikus meghajtással, sivítva és szisszenve működött, a buszból kiszerelték a motort, egy-egy erőteljes lökésre és rántásra szorul. Franziska macskája Jonas lába közt becsusszan a busz belsejébe. Mialatt a macska a tűzhelynél egy kerámiatálba dugja a fejét, Jonas, kurta pillantást vetve a háttal állva kávét főző Franziskára, csendben átkozódva a vezetőülésre ül. Kezét a kormány korhadt

gumijára teszi. Válogatás nélkül forgatja a kereket ide-oda, kígyóvonalakat ír le. Hey, driver, where are we driving to? My mama says, you are a fucking driver. Jonas magában nevet. Hátradől. A napraforgóföld felett a déli horizontot nézi, amely elkent vízkékszínben, párhuzamosan futó nyárfasor fölött szeli át a szélvédőüveget. Továbbra is kígyóvonalakat ír le, hol nagyot, hol cikkcakkosat, és közben semmire sem gondol, vagy csak úgy tűnik neki, és a perifférián tán mégis, s ha már igen, akkor egy jelentéktelen pillanat erejéig Franziska új szeretőjére (honnan? és mióta?), aki ezzel a drága autóval jár. Egy ideig imaginárius háztömböket kerülget, őrült sebességgel burkolva a tömböket tarka nyomgombolyagába. Motorzajokat imitál ajakpergetve, amíg eszébe nem jut, hogy meg akarta kérdezni, hol maradt Ann-Kathrin.

Hirtelen impulzust követve bal tenyerével rácsap a kormány belső gyűrűjére. A tülkölés közepette Franziska megperdül, és földre ejt egy masszív negyedliteres bögrét, ami három roppant szilánkra törik. Néhány pillanatig szó nélkül nézi Jonast, szinte türelmesen még a malőr véleményezésében is. Lehajol a szilánkok után, fél kezével összefogva a köntösét. Egymáshoz illeszti a szilánkokat, aztán felnéz: Ezt a napot a legalsó fiókból halászta elő az élet.

Minden szóra durva Frici bácsi-féle hálósipka borul.

Jonas: Mindegyik nap onnan kerül elő muri után, és még a rákövetkező is, ha elég sokáig ünnepelsz.

Alkarjával a kormánykerékre támaszkodik, visszaejti a vállát: Mit számít, a tegnapi színházasdi megint grandiózus volt, mint minden évben. És végül is – kihúzza magát – ma kezdődik a szabadságunk.

– És ezzel meg is volnánk.

Franziska a szemetesvödörbe hajítja a szilánkokat. El akarom mondani neked, miért csak kávét főzök ma reggel.

Ki vele, mondja Jonas.

– Mert a pirítósom a vajas felével lefelé a macskaalomba pottyanna. Hát ilyen nap van ma.

– Fordítva vetted fel a köntösöd.

Franziska a vállára pillant, ahol felmered a belső varrás. Kioldja a meghurkolt övet, amely köntösét csak úgy-ahogy tartja össze. Kibújik a jobb ujjából, és közben kifordítja. Fordítani valamin mindig vigasztalan dolog, annak beismerése, hogy tévedtünk, hogy túl sokat vettünk a vállunkra. Franziska a maga részéről nagyon sajnálja őt, Jonast, amiért, mint mondják, és a szó szoros értelmében is, rossz időben rossz buszra száll. Ott van a lépcső, és ő, Franziska Jonas helyében igénybe venné, amíg még nincs túl késő.

Ezalatt a köntös jobbik oldala került kívülre, és néhány másodpercig Franziska meztelenül áll ott, félig elfedve ugyan a flanellcsomóval, melyet a kezében tart, és mégis elég meztelenül ahhoz, hogy Jonasnak ne essen nehezére ki-

egészíteni a hiányzóval. Olyan, mintha egy bezárt ajtó kulcslyukán keresztül idegen boldogság pillanatára tekintene.

– Fordulj meg. Nem hangzik túl kecsegtetőnek, amit eddig mondtál.

– Hogyan is, ha már jó előre eldől, hogy másoknak a perec jut, neked meg a perec lyuka.

Jonas: Belőled legalábbis a bőr.

A legszűkebb helyen, itt a konyhaszekrénytől, ott a hűtő, a tűzhely és a mosogató vonalától közrefogva, Franziska néhány lendületes lépéssel megpördül, egyik keze már a köntös ujjában, a tengelye körül. Egyszer egészen, egyszer félig. Ekkor a felső szinten hangzavar szabadul el, melyben fújtatás, rikoltozás, nyüszítés és üvegcsörömpölés elegyednek egymással. Női hang szór szitkokat. Kinek a hangja? Egy fehér színű ölebnek sikerül kitörnie a szövevényből. Leviharzik a lépcsőn, el Jonas mellett, ki a nyitott ajtón. A macska óriás szökellésekkel utána.

Jonas kipillant. A kutyát és a limuzint, melyet csak most érzékel egész különös valójában, megpróbálja egyazon összefüggésben elhelyezni. Gyors pillantást vált Franziskával, akinek egyszerre összezárult a köntöse. Kérdőn, csalódottan mustrálja a lányt. Franziska fáradt arcában bizonytalan szkepszis mozgatja a szálakat. Szájának jobb csücske visszahőköl, szemöldökei összébb húzódnak, minthogyha dideregnének: a kávénak még kell idő, mondja. Menjünk fel. Van rá esély, hogy három unalmas esztendő után megint érdekes legyen az életed.

Fehér szőrpamacsok örvénylenek a felső szint parkettjén. Vázaszilánkok terülnek szét egy pár zöld lakkcipő körül. A cipők egy nőhöz tartoznak, aki az elnyűtt ágyon ül a hátsó ablak alatt, ahol egykor a busz utolsó padja volt. A nőn minden harsány színű, minden eltúlzott, minden túlontúl sok, túl sárga, túl zöld, túl piros. A haja, a feszesre húzott választék mögött piramissá kontyolt haja: az olyan vörös, amilyen a rózsa is csak akkor tud lenni, ha búcsúban lövi az ember, és ez több a soknál.

Franziska zavartan szedi fel a cserepeket. Ira Constantin, Jonas Kreuzer, mondja. Ira Constantin udvariasan, mosolyogva köszön. Jonas viszonozza a mosolyt, de csak futólag, kiváró óvatosságból, tartva ettől az áttetszőségtől, melyet az első pillanat nyújt, nyitva hagyva mindent, és nem hagyva nyitva semmit. Franziskához fordul. Úgy számította, mondja, nála éri Ann-Kathrint. Szünet támad. Franziska részvéttel pillant rá, szemrehányóan, mintha azt akarná mondani, hogy ez a vége, ha valaki éjjelről éjjelre seprűre pattan. Fennhangon pedig: Úton van a képpel.

– Miféle képpel?

Franziska elfintorítja az arcát. Hiszen ő tudja a legjobban, pontosan a fejére esik, és most a kép, mint három évvel ezelőtt a kartontekercs, amiben a kép

volt, pontosan a fejére: Hogy melyik képpel? Azzal a képpel, amelyik a díszletben volt. Valami különlegesség lehet.

– A Cigarettázó lány, teszi hozzá Ira Constantin.

Jonas: Nem ér egy fityinget sem.

– Ellenkezőleg.

Ira Constantin elbiggyeszti sötét, szintén művirágszínű ajkait, e kozmetikai impasztót. Elnéző sóhajtással tölt ki egy hatásszünetet.

– Feltehetőleg kései alkotás, mondja Ira Constantin – a vélt fölény üzenete, mely a messzi, drága ajakrúzzsal húzott horizont fölé emelkedik.

– Badarság, mondja Jonas, és miközben beszél, észreveszi, hogy helyreigazításai csak szóvirágok: A kép hamis. A lány szíve papírmasé.

– Lehet így is látni. Persze másképp is lehet látni. Ki az, aki tévedhetetlen? Végül is, bárhogy is van, szép kép marad, és szép lány, most mondja meg, Kreuzer úr, a Cigarettázó lány, meg akarom vásárolni.

Jonas meghökkenten (ugyanakkor annak lehetőségeit latolgatva, mit akar kezdeni ez a nő a képpel, már az is nyugtalanságba taszítja, hogy kezdeni akar vele valamit) néz Franziskára. Az vállat von. Nem az ő bűne. Tegnap, már majdnem készen voltak a színpad lebontásával – ő, Jonas szokás szerint cserbenhagyta őket –, egyszerre ott termett előttük Constantin asszony. Szétterített egy köteg bankjegyet, hogy megfelelő összeg volna-e a képre, ami az előadáson volt a díszletben. Kifejtette Constantin asszonynak a tulajdonviszonyokat, megadta neki Jonas címét, egy órával később pedig felbukkant Ann-Kathrin a főnök, Caspar társaságában. A képet odaadta Ann-Kathrinnak, azt gondolta...

– Logikus, vág a szavába Jonas, Oroszország az Oroszország, Ann-Kathrin meg...

– Csakugyan az? kérdi Ira Constantin olyan kérdőjellel, mely az egyenesbe nyúlik.

– Mi köze van hozzá? válaszol Jonas. És mielőtt még félreértések támadnának, tőlem aztán ellophatták a képet, maradhat ott, ahol van. Engem hagyjon ki a játékból.

– Szíves-örömest. De előbb árulja el, hogyan ejtsem szerét, merthogy az ifjú hölgy, Ann-Kathrin? azt mondta, így hívják, kijelentette, hogy a kép az Öné.

A két ember, Jonas és Ira Constantin egymásra pillant. Jonas, ebben a tekintetváltásban éppúgy, mint már kezdettől fogva, mintha pillantások helyett pénzt váltanának, hamisat, Jonas megint úgy érzi, hogy kihívás érte; talán ez a mondén bizalmasság teszi, ez a fejfájást okozó állandó billegés, hogy a nő egyszer mindent tud róla, a következő pillanatban pedig semmit sem.

– A legjobb lesz, mondja, ha mindent hazugságnak tekint, akármit is mondjon Ann-Kathrin. Ez már csak így van, bizonyos emberekkel szemben reflexből hazudni kezdünk. Már megbocsásson. És ebben az esetben is így van, te-

kintse csak nagy rakás hazugságnak, azzal akadt dolga ugyanis, egyik hazugságban ott a másik, mert én a képet Ann-Kathrinnak ajándékoztam, vagy odaígértem, anélkül hogy az enyém volna, és ezt tudja Ann, tudja mindenki, és azt is, hogy a kép nem valódi. Vagyis mit érdekel engem a kép. Az érdekel, hol marad Ann-Kathrin.

Ira Constantin szétválasztja keresztbe tett lábait. Mosolyog. Örömét leli a zűrzavarban. Nem, ez nem igaz. Úgy érzi, sérti a fiatalember tüntető megátalkodottsága, elutasító, eltaszító udvariatlansága, mely félig az utcáról való, félig az értelem műve.

Legszívesebben megmondaná: Jonas azért csupa rátartiság, mert neki, Ira Constantinnak van pénze, holott ő nem tehet róla, hogy van, és hogy ő maga is szeretne időnként kitérdesedett nadrágban járni, anélkül hogy mindjárt a mályvák megnyesésére kellene gondolnia. Egyébként is, annyi mindent kívánhatna vagy mondhatna, ami másoknak magától értetődő. De hát honnan venné az erőt annyi félresikerült hasonló helyzet után.

– Tudom, mondja (csak mondja, gondolja Jonas, de hogyan mondja, sem az énekesnő nem szép, sem a dal), milyen viszony fűzi Önt az ifjú hölgyhöz, akinek a portré a birtokában van. Egyébiránt különös, hogy még hasonlítanak is egymásra, főleg így, rövid hajjal, a szőke és a Cigarettázó lány. Furcsa egy állatkertje van a Jóistennek, Kreuzer úr.

Jonas: Mit nem beszél itt! A nadrágzsebébe dugja a kezét. Kinyújtja a karját: Ann meg a rövid haj? Maga téved.

– De nem, a haja harminc centiméterrel rövidebb, mint legutóbb.

– Lehetetlen, mondja Jonas.

– Tévedés kizárva, mondja a nő. Biztosíthatom felőle, harminc centiméter.

– Harminc centiméter? szakad ki Jonasból. Leégette? Vagy rágógumit tett bele valaki?

Ira Constantin újból elmosolyodik, ezúttal arra a gondolatra, hogy átkarolja a fiatalember vállát, átkarolja az olyan ember kedvességével, akitől ez nagyon távol áll, vagy aki maga is karba kívánkozna: Tegnap délután fodrásznál volt, egyszerű, de nagyszerű, csitt-csatt.

Befejezett tény? Jonas felemeli a fejét, és érzi, ahogy a fáradtság és a csalódottság útnak indul a bőre alatt. Igaz lehet, hogy a szerelem változtat a vérképen, s ha az övé alig egy órája a naiv festészetre hasonlított, időközben egy fauvista festette át az idilli jelenetet. Sokk? Megkönnyebbülés? Mit érezni? Többet nem? Akármit? De hiszen minden megváltozott. Jonas sejti, hogy a dolgok egymásba csomózódtak, ezidáig át- és előreláthatatlanul, hogy Ann és a Cigarettázó lány eltűnése, Ira Constantin feltűnése és valószínűleg más egyéb is, amiről mit sem tud, megbonthatatlanul összefilcesedtek, és hogy ő ebben a hálóban vergődik, olyan tényezőktől beletaszíttatva, amelyeket csak nehezen tud felmérni.

Rossz érzések fogják el minden egyes szónál, azt kívánja, bárcsak volna másvalaki, mint akinek – érzése szerint – el van kötelezve. Mégis így szól: Azt akarom, hogy semmi közöm ne legyen a képhez, se most, se máskor, remélem, Ann-Kathrin a papírszemét közé hajítja.

– Semmi ilyesmit nem fog tenni. Ez a szép, ez az okos, számító leányzó. Valószínűleg jobban tud bánni a vonalzóval és a ceruzával, mint Ön, Kreuzer úr. Önnek végül is csak a hivatása. Remélem, megbocsátja, ha némi indiszkrécióra ragadtatom magam. Hogy mit akarok mondani: az ifjú hölgy a múlt éjszakát egy világoskék házban töltötte a Dómhíd mellett. Caspar Zelzer a világoskéket szereti, a világos árnyalatokat, nem ezeket a rikító színeket. Ez az egyik sikerreceptje. És mert az Ön barátnője nagyon jól tudja, hogy maga a pénz még nem tesz boldogtalanná, Ön is jól tenné, ha számításba venné a képet. Különben még Ön lesz az, aki a végén ott áll majd az esőben, pusztán a legszükségesebbel. Leégve.

A nő úgy beszél, mint a tangó, egyszer merev lépésekkel, melyek egyenesen vezetnek, aztán meg agyafúrtan figurázva, egyszerre csak tépésekkel, vágásokkal, a taktika, bosszú és állhatatlanság mozdulataival. Azt mondja, máskülönben nem is érdemes ilyen ügyekkel va banque-ra játszani. A szerelmi esélyeket kiadósan elszalasztja az ember. Tapasztalatból beszél. Ha Jonasnak van esze, és két percig odafigyel, minden egyenesbe jön.

Jonas: Ha Ön valamelyik kaparós kép alatt négylevelű lóherét talál, szinte már nyert is. Mindennapi ígéretek.

FENYVES MIKLÓS fordítása

PAULUS HOCHGATTERER

Jákob

1.

A sötétpiros Ford Mustang, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, az említett, kissé kifelé ívelő balkanyar végén minden bizonnyal rakétaként szállt felfelé, tett egy félfordulatot a levegőben a hosszúsági tengelye körül, végül harmincnégy méterre az úttest szélétől egy patakmederben a feje tetejére állt, odacsapódáskor szinte szó szerint szétrepedt. Azon a kora novemberi estén párás volt a levegő. A rádió ismételten figyelmeztetett a hirtelen beálló fagyra.

2.

Az öregasszony először meg sem próbálta felemelni és elhúzni a fiút, hanem leoldotta a duplán csípőjére tekert kenderkötelet, a gyerekülés háttámlája köré fonta, majd több soron is megcsomózta. A zsineget a vállára vetette, a gyereket pedig az üléssel együtt maga után húzva felmászott a töltésre. Mivel gumicsizmájának talpéle igencsak el volt már kopva, nem egyszer visszacsúszott, kedvét azonban ez sem szegte. – Nézd – mondta –, nézd. – Az ágakon nőtt már a zúzmara.

Bár a dűlőút fagyott színén könnyen siklott a gyerekülés, az öregasszony alig kapott már levegőt, mire a házhoz értek. – Vágj fát – mondta –, vágj fát. – Felemelt egy rőzsebaltát a földről, amit a fiú térdére tett. Az csak bámult a semmibe. – Nem akarsz – mondta az asszony –, hát nem akarsz. – Könnyű hó kezdett szitálni. Egy vörös fehér csíkos macska ugrott le a fáskamra tetejéről és dühös nyivákolásba fogott. – Fáradt vagy – mondta az asszony –, én is fáradt vagyok.

3.

Az úttesten, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, tizenegy méteres féknyom volt mérhető a halott, láthatóan azonban sérülés nélkül fekvő őzbak teteméig, de ez az adat még az első szemle idején is tartó erős havazást figyelembe véve sem igazán tekinthető teljesen megbízhatónak.

Az útfenntartók szórógépjárműve, mely mintegy negyven perccel később érkezett az ellenkező irányból, majdhogynem átgázolt az őzbakon. A vezető, mielőtt még tovább hajtott volna, elszívott egy cigarettát a szabad levegőn,

hogy úgymond visszanyerje szükséges nyugalmi állapotát a nagy ijedtség után, mikoris gondolataiba merülve tekintetével megpillantotta a beálló sötétség félhomályában a tőle nem messze lévő sötétpiros Ford Mustang felfelé ágaskodó kerekeit.

4.

Tűz – mondta az öregasszony, miközben befűtött –, tűz mindég én raktam tüzet Zlabingsba mindég mondják férfidolog mégis mindég én raktam tüzet. – A kemence kis ideig füstölgött. Néhány esetlen karmozdulattal igyekezett eloszlatni a füstöt a szobában. – De most Jákob nehogy megin kinyisd az ablakot – mondta, és levette fejéről a nagykockás kendőt. Vékonyszálú, sápadtsárga árnyalatú, őszes haja volt. Kioldotta az öveket, melyek a fiút a gyereküléshez csatolták. – Kelj fő – szólt az asszony –, ülj a helyedre.– A fiú meg sem mozdult. Az asszony hüvelykujjának bütykével fejbe kólintotta, a gyerek meredten előrebukott és a földbe verte a homlokát. – Ne igyá annyit – mondta az öregasszony. Éneklő jajgatás tört elő a fiúból. Az asszony idegesen megcirógatta a haját. A fiú jobb koponyája kissé be volt horpadva. Megcsikkant, ahogy az asszony belenyomta csontos ujját a mélyedésbe. – Vacsora – mondta az öregasszony –, esti vacsorakó én vagyok soron este mindég grízkása vót vacsorára Zlabingsba ha valaki este vót soron késő este amikó a cséplésbű jöttünk késő este. – Felemelte a fiút és a kemencepadkára ültette. A gyerek fennakadt szemei balra néztek. Álla fölött vékony hányadékcsík húzódott.

5.

A szórógépjármű vezetőjét, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, mindenki higgadt embernek ismerte. Ennek megfelelően nem is hagyta el sietve a baleset helyszínét azzal a szokásosan páni félelemmel, mely bizonyítottan gyakorta előfordul ilyen esetekben, de nem is fogott önhatalmú vizsgálódásba. Megvárta inkább a következő arra haladó járművet, egy óvónő személygépkocsiját, mely jó öt perccel később érkezett oda. Felszólította az autó vezetőjét, hogy értesítse a csendőrséget és a mentőket. A nő egy percig sem tétovázott, megfordult és visszahajtott ahhoz a vendéglőhöz, amely a helyszíntől ellenkező irányban, másfél kilométernyire volt. Maga Kupka vette a hívást. Ez délután öt óra tizenkettő perckor történt; az óvónő nyilvánvalóan igen felfokozott izgalmi állapotba kerülhetett.

6.

Az öregasszony a grízkását egy széles, vörös zománcfazékból egy-egy levesestálba merte, mindegyikbe nagy vajdarabokat kevert, tetejükre pedig főzőcsokoládét reszelt. – Zlabingsba nem vót ám csokoládé – mondta –, nem vót

ám csokoládé a kása tetején mikó hazamentünk a cséplésbű vagy a kaszálásbú mindég későn mentünk haza mindég későn mentünk haza mindég későn mindég fáradtan. Egyé fiúcska fáradt vagy? – A fiú mindegyre a bal oldalára csúszott, az öregasszony meg újból és újból felegyenesítette. A gyerek fennakadt szemeivel egyfolytában balra nézett. – Fogd a kanalat – mondta az öregasszony –, Zlabingsba egy tányérbú ettünk mind a hatan heten kilencen tizenegyen egy tányérbú egyé fiú nem vót ám kilenc tizenegy egyforma kanál. – Nekiállt a grízkása tetejéről a megbőrösödött csokoládés részt eszegetni. Felső állkapcsában volt még három metszőfoga. Az alsó állkapocs fogatlan volt. A gyerek jobb keze egy ideig ütemesen rángott. – Akarod a legnagyobb kanalat – szólt az asszony –, a legnagyobb kanálé nyúlsz a paraszt kapta a legnagyobb kanalat amikó kilencen tizenegyen hazamentünk a cséplés szántás után mind éhesek vótunk mind fáradtak Zlabingsba fáradt vagy Jakob. – Kívülről behallatszott a macska nyafogása. Ő is kapott a grízkásából.

7.

A tényállás, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, a sötétség miatt alapvetően áttekinthetetlen volt, és csak a negyedórával később megérkező tűzoltóság reflektorainak segítségével került elfogadható megvilágításba. A patakmederben fejjel lefelé fekvő sötétpiros Ford Mustang alvázára jó öt centiméter vastagságú hóréteg rakódott. Ez első pillantásra azt a látszatot keltette, hogy a gépjármű már régóta ezen a helyen áll.

8.

Te bűzlesz – szólt az öregasszony –, Jákob te bűzlesz. – A fiúhoz nyomogatta az orrát, aki a kemencepadkán egy szürke lópokróc alatt feküdt. Mosástól rég szétrongyolódott, zöld hálóingben állt az öregasszony a tűzhely előtt és egy cink öntözőkannából vizet öntött egy nagy rézbográcsba. – Jó aludtá – kérdezte –, én mindég jó aludtam mikó még fiatal vótam Zlabingsba sok munka jó aludtam, te bűzlesz. – Lehúzta a fiúról a takarót. A fiú behunyta a szemét. – Beszartá – mondta az öregasszony –, bepisátá és beszartá bűzlesz. – Levetkőztette a gyereket. – Vót egy lovászinasunk – mondta –, egy beszédhibás lovászinas az évente háromszó négysze ötső beszart, ha tú sokáig vót a fogadóba előző este tú sokáig vót a fogadóba bepisát és beszart Zlabingsba. – A tűzhelyen lévő bográcsból vizet öntött egy lavórba, majd szappannal és textilpelenkával tisztogatni kezdte a fiút. – Az egész ház bűzlött mindég – mondta –, az egész ház a bejáratig. – Az asszony kezeit barna öregségi foltok borították, körmeit gomba marta szét. A fiú fennakadt szemeivel továbbra is balra meredt. – Beszédhibás lovászinas – mondta az öregasszony –, Zlabingsba az a bűzös lovászinas akarsz lekváros kenyeret reggelire?

9.

A sötétpiros Ford Mustang mindkét ajtaja, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, leszakadva hevert a gépkocsi mellett, az utas felőli ajtó alig tíz méter távolságnyira. Az utas felőli ajtó ablakától eltekintve, mely, amennyire rekonstruálni lehet, minden bizonnyal már a becsapódás pillanatában kiszakadt a függesztékeiből, minden ablaküveg a legapróbb szilánkokra repedt szét. Az autó teteje egészen a műszerfal szintjéig benyomódott, a motorrész pedig hatalmas tömegének következtében láthatóan kinyomta az alváz elülső részét. A benzintankon negyvenöt centiméteres repedés keletkezett, az üzemanyag teljesen elfolyt. E tény ismeretében tulajdonképpen csodaként könyvelhető el, hogy a jármű nem fogott tüzet.

10.

Lakott a házban egy bolond nővér Zlabingsba – mondta az öregasszony –, egy bolond nővér vörös haja vót éppúgy, mint neked Jákob Paradicsomfejűnek hívtuk Jákob Paradicsomfejűnek. – A fiú meztelenül feküdt a kemencepadkán és nyöszörgött, amikor az öregasszony konyharuhával törölgette a fejét. – Egész bolond vót a vörös hajával – mondta az asszony –, egész bolondul tudott sikoltozni oly hangosan egyre hangosabban úgy sikoltozott mint egy állat nem mászkálhatsz meztelen Paradicsomfejű hogy néz az ki. – Az asszony kiment a szobából. Lábain birkagyapjú zokni. A macska végigdörgölőzött a kemencepadka oldalán, felugrott rá, majd összekuporodott a gyerek hasán. A fiú behunyta a szemét. – Mocskosak a ruháid – mondta az öregasszony, mikor visszajött –, mocskosak mint trágyázás után Jákob kék lakatosing volt a Paradicsomfejűn mindég egy kék lakatosing. – Bundájánál fogva megragadta a macskát, és lehajította a földre. – Néha fő se akart kelni a bolond nő – mondta, miközben megemelte a gyerek felső testét, a falhoz támasztotta és felhúzta rá a lakatosinget. – A vetési krumplit – mondta az öregasszony –, a bolond nő olyan gyorsan aprította a vetési krumplit mint senki más a Paradicsomfejű úgy dógozott mint egy állat mit néze Jákob? – A fiú a fogait csikorgatta. A macska megbűvölten leste.

11.

A tűzoltók a csörlővel, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, a kocsit először a kerekeire fordították, ezt követően pedig a patakmeder fölött az útra emelték. A tűzoltóparancsnok saját kezűleg látott munkához, és akkumulátoros hegesztőjével leválasztotta a jármű tetejét. Amire számítani lehetett, azt is túlszárnyalta az iszonyat, a jelenlevők kővédermedtek és elnémultak. A talált személy pontos leírása nem az övé, hanem a patológus feladata, s csak két szót mondott: „felismerhetetlen” és „dekapitáció”, a továbbiakat a boncolási

jegyzőkönyv majd tartalmazza. Az autó vezetője Leopold Drach, huszonhét éves ácsinas volt, ezt az áldozat bélelt kabátjának belső zsebében talált személyi iratokból egyértelműen ki lehetett következtetni.

12.

Az öregasszony az asztalnál ült és egy nehéz, fekete vasutaskabát lyukait stoppolta. – Nem vót nálunk Zlabingsba molyirtógolyó – mondta –, nem vót molyirtógolyónk mindég teli vót a posztó likkal nyár után tél után Paradicsomfejű mindég teli vót likkal. – A gyerek a padkán elcsúszva feküdt, álla a mellkasához nyomódott. – Likak molyirtógolyók nékűl likak molyirtógolyókkal Paradicsomfejű mindég csak likak mit fekszel te ottan lenn mosmá van itthon molyirtógolyó Jákob de likak is mint Zlabingsba. – A macska újból felugrott a gyerek hasára. Az asszony elszakította a stoppoló cérnát és felállt. Elkergette a macskát. – Megfótoztam Jákob – mondta –, megfótoztam neked a kabátot kelj fő betömtem a likakat mint Zlabingsba hideg van kinn. – Karját a fiú felé nyújtotta. A fiú szemgolyói céltalanul köröztek üregükben. – Mit néze – kérdezte az öregasszony –, kelj fő Jákob merre néze mosmá kimehetsz itt van ez a jó meleg kabát Paradicsomfejű kelj fő. – Lehajolt, megfogta a gyereket a hónalja alatt, felráncigálta és a kemencepadozat előtt lábra állította. A fiú azonnyomban összecsuklott, kicsúszott az asszony kezéből és háttal a földre zuhant. A macska fújtatni kezdett. – Egyszer az ökörrel szántani mentünk – mondta az asszony –, Zlabingsba az ökörrel az öreggel nehéz vót a főd az ökör pedig gyenge és nyomorék Paradicsomfejű egészen görbék vótak a lábai nehéz vót a talaj az eső után hideg van kinn. – Betakarta a fiút a vasutaskabáttal. – Egyszer csak az ökör – folytatta –, egyszer csak Zlabingsba összerogyott és kifordította a szemeit soha többé nem kelt fő. – Az öregasszony fogta a széket és a fiú mellé ült. A fiú szájának jobb sarkából végig az arcán nyálcsík húzódott. – Nem döglött meg az ökör, mondta, nem akart magától megdögleni Paradicsomfejű az istállóinas hazament a szántórul a főd nagyon nehéz vót eső után az inas hazament és hozta a sulykot meg a szúrókést a szántóra és leszúrta vele az ökröt a szántón eső után. – A vasutaskabát alatt ütemesen rángott a gyerek testének jobbik fele.

13.

Egyike azon gépjárművezetőknek, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, akik a mentés helyszínén kénytelenek voltak megállni, jelentkezett és elmondta, hogy kétség kívül felismeri a sötétpiros Ford Mustangot, végső soron mégiscsak egy igen feltűnő autóról van szó. Vezetőjét pedig nem sokkal ezelőtt látta abban a vendéglőben, amely a baleset helyszínétől másfél kilo-

méterre található. A férfi borjúgulyást evett, és egy ötéves körüli fiúval volt együtt. A gyerek csupán limonádét ivott. Tévedés kizárva.

14.

Aprítok petrezselyemgyökeret – mondta az öregasszony –, a vékonyakat aprítom nem olyan fásak Jákob aprítok répát kiveszem a pincehomokból felaprítom őket főzök belőlük egy jó levest. – Az öregasszony félmarkolat hosszúságú konyhakést használt. – Megmosom a répát felvágom – mondta –, éhes vagy a petrezselyemgyökerek a vékonyak egészségesek mit nézesz Paradicsomfejű? – A fiú csak feküdt a földön a nehéz vasutaskabát alatt, fennakadt szemei jobbfelé meredtek. – Máshogy nézesz most Paradicsomfejű – mondta az asszony –, vót leves Zlabingsba répábú petrezselyemgyökérbű amikó hideg vót kinn mit nézesz mit akarsz?

A fiú jobb karja ütemesen rángott a vasutaskabát alatt. Az asszony leemelte az egyházi újságot a könyvespolcról, és a fiú mellkasára rakta. – Akarsz óvasni – kérdezte az asszony –, vannak benne képek máshogy nézesz rajta van a tiszteletes atya megkeresztelte a gyerekem a tiszteletes atya Zlabingsba szép ünnepség vót. – A fiú szemei továbbra is jobbra bámultak. A petrezselyemgyökér és a répa az asztalon hevert. – Nemsoká jő a Mikulás – mondta az öregasszony, majd levett a könyvespolcról egy porlepte, erdeifenyőtobozból, vattából és színespapírból tákolt Mikulást, és az egyházi újságra rakta. – Jön a hóval ha hideg van a Mikulás Jákob mit nézesz? – A fiú széles, hangtalan ásításra nyitotta a száját. – Fáradt vagy Paradicsomfejű – szólt az asszony –, ha hideg van kinn fáradt vagy amikó jő a Mikulás. – Levett a polcról egy lourdes-i Madonna alakú műanyagflakont, a gyerek földön fekvő feje mellé állította. – Vót benne szentelt víz – mondta –, ivásra bedörzsölésre Jákob minden baj ellen sok bajunk vót Zlabingsba. – A macska leugrott a kemencepadkáról, feldöntötte a lourdes-i Madonnát, és ráfeküdt a fiú arcára.

15.

Mind a balesetet szenvedett autó roncsát, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, mind a környékét átkutatták, már amennyire a hótakaró engedte, egy esetlegesen az autóból kiesett gyermek nyomait keresve, de sikertelenül. A vezető melletti ülés biztonsági övét sértetlenül a helyén találták, maga a sofőr egyébként be volt kapcsolva. A keresési munkálatok befejeztekor együttesen úgy határoztak, hogy a vendéglőben látottaknak egyelőre nem tulajdonítanak jelentőséget, mert ahogyan az lenni szokott, ebben az esetben is tévedésről lehet szó.

16.

Az öregasszony a fiú feje köré halmozott egy köteg újságot, egy Pio Atya szent sebeiről szóló könyvet, egy felbontatlan csomag duplanémet kártyát, egy világoskék gyapjúkesztyű darabját, egy missziós gyertyát és egy doboz gyufát. – Vótak tárgyaink is Zlabingsba – mondta az asszony –, amikó hazajöttünk a szántóról a mezőről Jákob egy pár tárgyunk amikó nem vót olyan sok munka olyan máshogy nézesz Paradicsomfejű. – A gyerek szeme az üreg baloldala és közepe közt ingázott ide-oda. Az asszony a széket a már majdnem leürült könyvespolc alá tolta. A legtetején volt egy üveggömb, amit ha megráznak, látható, amint Mariazell templomára hull a hó. Mikor az asszony leszállt a székről, megingott, belekapaszkodott a könyvespolcba, amivel kirántotta egyik oldaldeszkáját a rögzítésből. Az üveggömb a földre csapódott és összetört. A macska hátracsapott fülekkel menekült. Az asszony a szék mellett állva nézte a szilánkokat. – Vótak dógaink Zlabingsba néhány – szólalt meg egy idő múlva –, néha el is törtek Zlabingsba kevés dógunk vót Jákob fel kő szögelnem. – A polc ferdén lógott. Az asszony lehajolt a falból kitört kampókért és kiment a szobából.

Kalapáccsal a kezében jött vissza és a fiúhoz lépett. – Újbó fel kő szögelnem Paradicsomfejű – mondta –, néha eltörtek a dógok Zlabingsba hogy nézesz? – A fiú szemeit a szerszámra szegezte. Lassan kinyitotta a száját és azt mondta: Ga.

17.

Egy nappal később, írta Kupka főfelügyelő a csendőri jelentésben, vagyis egy nappal az említett balesetet követően, melyet ő a maga részéről már lezártnak tekintett, dél körül megjelent az őrsön a patikusné, egyike azoknak az asszonyoknak, akik a község szociális segélyszolgálatának tagjaiként havonta ellátogatnak az arra rászoruló személyekhez. Az asszony meglehetősen izgatott volt, először alig érthető módon valamiféle emberrablásról meg eltűnésről beszélt, majd nagyon határozottan arra kérte a főfelügyelőt, hogy azonnal kövesse. Miután mégiscsak egy kisgyermekről volt szó, s komolynak látszott az ügy, Kupka a nővel tartott. A patikusné utasításait követve a szolgálati kocsival áthajtottak a behavazott tájon, egészen a község észak-nyugati határáig, ott megálltak egy magányosan álló ház előtt, melyben a hetvennyolc éves rokkantnyugdíjas Maria Zoller lakott.

Annak ismeretében, hogy Maria Zoller nagyot hall, kopogtatás nélkül nyitottak be a házba, s azonnal egy rendkívül különös jelenettel találták szemben magukat. Az öregasszony a szoba padlózatán térdepelt és egy kalapáccsal szögeket vert a padlódeszkákba, mindegyiket körülbelül két centimer mélyre, sűrűn egymás mellé, fél négyzetméter nagyságú szöggyepeket alkotva így. Előtte fekete vasutaskabátba burkolva egy fiú a hátán feküdt, mint később kiderült,

az ötéves Philipp Drach fejét oldalra fordítva, szemeinek szüntelen ide-oda-ingatásával a szöget beverő kalapácsra meredt. A fiú egyfolytában azt az egyetlen szót ismételgette, hogy apa, apa. Arcán közben zavarodott fény vibrált.

Madárvonat

Életem végéig ingyen utazhatok az osztrák vasutak minden vonalán. Mégpedig azóta, hogy néhány évvel ezelőtt teherautómmal elhúztam a sínekről egy olajszállító tartálykocsit, melyet elmebeteg vezetője Amstetten és az Ybbsfeld melletti Sankt Georgen között egy nyugati vasúti átkelőn állított le. Teherautóm tehetetlenségi erejét azonban alábecsültem, az olajszállító nekiszaladt a kocsimnak, összetörte, én pedig enyhe agyrázkódást kaptam. Ezért aztán az újságok joggal írhatták: *Életét kockáztatta!* Választhattam egy új teherautó vagy az osztrák vasutak minden szakaszára érvényes „életfogytiglan" ingyenjegy közt, az autóbuszvonalakat is beleértve. Figyelembe véve a tisztiorvos javaslatát, miszerint jobban teszem, ha a koponyasérülés után felhagyok a vezetéssel, nem volt nehéz a döntés. Járművemet az amstetteni pályaudvartól keletre fekvő roncstelepen helyeztem örök nyugovóra. Ejtettem néhány könnycseppet, másfelől viszont kétségtelenül volt egy csomó ellenszenves tulajdonsága a tragacsnak.

A következő vonat a Salzburgból beviharzó *Andreas Hofer* Intercity volt, persze utasokkal teli, úgyhogy tiszta mészárszék lett volna a dolog vége, s e gondolattól még ma is égett hullaszagot érzek. – Az *Andreas Hofer*rel Salzburgba és vissza: a jövőben valószínűleg ez lesz a kedvenc szórakozásom. Nem sokkal később már kívülről tudtam a legtöbb állomás érkezési idejét, ismertem már a törzsutasokat is: egy kövér adótanácsadót Attnang-Puchheimből, egy szikár szakértőnőt linzi balesetbiztosítótól és egy Sankt Pölteni állatorvostanhallgatót. Soha sem vettem igénybe az étkezőkocsit, soha nem aludtam, újságot, könyvet nem olvastam, walkmant sem hallgattam, WC-re pedig csak akkor mentem ki, ha egy hólyaghurut vagy valami bélrendellenesség nem engedte másképp. Mindannyiszor másod osztályon utaztam, bár az első járt nekem. A másodosztály utazáskor valahogy nagyobb hatással van rám. Az első osztályon utazók mosóztól vagy más, jó alaposan fölkent anyagoktól bűzlenek. A másodosztályon utazók viszont inkább vidéki szagot árasztanak. Azt meg jobban szeretem.

Addig a bizonyos napig soha nem késtem le az *Andreas Hofer*t. Rendszerint tettem egy sétát a Mirabell-kertben vagy a Mönchsbergen, majd pedig elfogyasztottam a *Tomaselli*ben egy rizibizis natúrszeletet, s ittam hozzá egy po-

hár sört, a páyaudvarra pedig mindig időben indultam el. Aztán jött ez az eset az ötvenedik születésnapommal, azaz hogy a születésnap elkerülhetetlenül eljött, ejtettem is néhány könnycseppet, és itt véget is érne a történet, ha az unokahúgomnak nem az jut az eszébe, hogy karórát ajándékozzon nekem. Az órával tulajdonképpen nem is volt semmi baj: régimódi stílusú, ahogy szeretem, fémszíjas, mert a bőröm minduntalan izzadt, ha bőrszíjas órát viseltem, megbízható másodpercmutató, viszont nem kézfelhúzós, hanem gombelemmel működő, s ez már az elején gyanús volt.

Azon a napon tehát a *Tomaselli*ben ültem, jókedvem emelése érdekében rendeltem egy feketét, s elmélyülten figyeltem a szemközti furcsa párocskát. A fiatalember sovány volt, arcát a jobb orrlyuk és a felsőajak közt kékesfekete anyajegy csúfította el, penetráns módon turbékolt egy őszes hajú nővel, aki koránál fogva akár az anyja is lehetett volna. A nő oly módon kodácsolt vissza, melyre talán az „illetlen" kifejezés a legmegfelelőbb, én pedig, nagyjából akkor, amikor kihozták a kávém, csak úgy futólag a karórámra pillantottam. A mutatók állása szerint még huszonöt percem maradt arra, hogy tovább figyeljem őket, jóval több, mint amennyit belső időérzékem súgott. Rövid morfondírozás után arra a következtetésre jutottam, hogy a fiatalember minden bizonnyal későromantikus vonósnégyeseket és oratóriumokat komponáló zeneművészetis lehet. Kezét szája elé tartva suttogott a nő fülébe, a saját süteményéből etette, másik kezét a nő karjára tette, és mindeközben fejének sztakkatószerű bólogatásával rövid szalvékat adott elő. Már régen megittam a kávém, mikor egyszercsak rámnézett a túloldalról, én pedig a bőrömön éreztem gonosz, feketészöld madárszemeivel bőrömön ejtett sebeim fájdalmát, s egyszersmind bizonyos voltam abban is, hogy most valami nagyon félresikerült, de akkor már szószerint késő volt, mert a karórám másodpercmutatója egyhelyben állt, és még mindig volt nézelődni huszonhárom és fél percem.

Az *Andreas Hofer* minden kétséget kizárón elment, feltehetőleg elhagyta már a Gaisberget is, én pedig a teljes zavarodottság állapotába kerültem. Most menjek az óráshoz elemet cseréltetni? Vagy tegyem az órát a sínekre, hogy majd a következő vonat végezzen vele? Vagy én tapossam agyon? Az elemekkel működő szerkezetekre, az unokahúgokra és ödipális ismétlőkényszerben szenvedő, anyajeggyel vert fiatalemberekre zúdított haragommal voltam elfoglalva, no meg azzal a kérdéssel, hogy ha nem a *Tomaselli*ben, akkor vajon hol töltöm el a további kétóra hosszas várakozási időt, amikor a hangosbemondóból egy bajor akcentusú basszus hang bejelentette a Bécsbe tartó mentesítő gyorsvonat indulását. Azt mondta, hogy a nagy személyi forgalom a mentesítés oka. E mondat a maga abszolút szokatlan megfogalmazása miatt még sokáig a fülemben csengett, másfelől viszont annyira megörültem a kínálkozó alka-

lomnak, hogy rögtön el is felejtettem rövid zavarodottságomat. – Az *E 311*-es a negyedik vágányról indul. Rohantam.

Mialatt végigmentem a szerelvényen, kellemes érzés volt szembesülnöm a ténnyel, hogy nincs sehol első osztályú vagon. Rögtön valami vidékszag ütötte meg az orrom, a vagonok sem voltak már éppen a legújabbak, inkább meglehetősen lelakottak, hogy úgy mondjam, a pótjáratokhoz biztosan valamelyik holtvágányról húzták be őket. Az utolsó kocsiba szálltam, hogy gyermekkori szokásomhoz híven a leghátsó ablakból bámulhassak kifelé. Különösképp a hosszú egyenes szakaszokon szeretek állva nézegetni, ahogy a sínek nyílegyenesen száguldanak a látóhatár mögé. Az utolsó ablakok igencsak mocskosak voltak, de szerencsére mindig akad nálam papírzsebkendő.

A kalauz, sötét, szakállas fazon, bevágta maga után az ajtót. Úgy tűnt, azért, hogy soha többé ne lássuk egymást.

A vonat zsúfolásig telt, ennyi ember közt én meg egyáltalán nem tudom jól érezni magam. Érthető módon az *Andreas Hoferen* utazók ismerős arcai közül itt egyet sem fedeztem fel, azon kívül pedig az a rengeteg turista vadul és összevissza beszélt valami idegen nyelven. Mikor elhaladtam közöttük, úgy éreztem, érthetetlen mondatok kereszttüzében állok. De aztán csak átjutottam a kupékocsikhoz, s egy hatos fülkébe menekülve végre behúzhattam magam mögött az ajtót.

Az idős hölgy csillogó, éjkék pamutruhát és fekete fejkendőt viselt. Meredten bámult ki az ablakon, miközben elengedte füle mellett köszönésem. Kezét örökös nyugtalansággal jártatta körbe-körbe az ölében fekvő kerek tárgyon, amit egy nagyvirágos kendő fedett el. Kristálygömbre gondoltam, s mivel tudtam, hogy a jósnőket jobb békén hagyni, még a legártatlanabb kommunikációs kísérletet sem kockáztattam meg, egészen Straßwalchen magasságáig, amikoris valami hangot hallottam a kendő alól, kedvetlen, szenvedő, s kissé kísérteties hangot. Minden bizonnyal ijedt képet vághattam, mert az öregasszony hirtelen kajánul rám vigyorgott, majd félrehúzta a kendőt. Egy kupolaformájú, pálmavesszőből font ketrecben csodálatos aranymálinkó ült, aranysárgán, s majdnem akkora volt, mint egy holló. Pislogó szemhéját fölhúzva alig hallhatóan károgott. Szinte magam előtt láttam, amint az asszony kitekeri a madár nyakát, megkopasztja, megsüti, majd talán gombócok kíséretében megeszi. – Mit csinál a madárral? – kérdeztem. – Az aranymálinkó – mondta az asszony –, okos állat. – Mit csinál vele? – kérdeztem. – Az aranymálinkó álmában megjósolja a jövődet – mondta az öregasszony. – Megeszi? – kérdeztem. – Álmában a jövődet – mondta az öregasszony –, hallod, mit álmodik? – Nevetés közben egészen a fogaira húzta az ajkait. – Megeszi az aranymálinkót? – kérdeztem kérlelő tekintettel. Ujjait a ketrec rácsaira görbítette. – Ha kinyitja a szemét, beléd csap

a villám – suttogta. Éreztem, amint csontjaimat metsző hideg járja át, felugrottam, és kirohantam.

A fülkében, ahol végre nyugalmat találtam, egy tíz év körüli fiú ült. Legalábbis annyinak saccoltam. Leültem mellé. Még csak észre sem vett. Fekete keretes szemüvegének vastag lencséi azt a látszatot keltették, mintha szemgolyói bármelyik pillanatban a térdére hullhatnának. Hangosan olvasott egy könyvből. – Két siheder sétált az erdőben. Az egyik talán tizennyolc éves lehetett, és körzőkovács volt a mestersége. – Valahogy ismerősnek tűnt a történet, de igazából nem tudtam vele mit kezdeni. A fiúnak göndör, lángvörös haja és sápadt, vékony bőre volt. – Ki az a körzőkovács? – kérdezte. – Olyan kézműves, aki körzőket kovácsol – feleltem, de magam sem voltam túlzottan elégedett a válasszal. – A másik, aki aranyműves volt – olvasta a fiú tovább –, külsőre alig lehetett több tizenhatnál, és meglehet, életében először vágott neki a nagyvilágnak. – A fiú rámnézett, én pedig lelkileg készültem a kérdésre, hogy ki is az az aranyműves. – Hogyan csinálják a körzőt? – kérdezte, és ezzel sikerült újból megfognia. – Ma már biztosan nem kovácsok csinálják a körzőt – hebegtem, miközben éreztem, ahogy a vér a fejembe szökik. – Feljött már a hold – olvasta a fiú –, az óriásfenyők és tölgyek árnyukkal takarták a keskeny utat, melyen haladtak. – Ujjai olyanok voltak, mint egy viaszbabáé. Még a végükön is látni lehetett, ahogyan a kék erek a bőr alatt egymásba futnak. – A körzőkovács – olvasta – merészen lépkedett előre, és egy dalt fütyölt. – Ki az a körzőkovács? – kérdezte, s az volt az érzésem, mintha szemgolyói arcomat érintenék. – Hidd el, ma már nincsenek körzőkovácsok! – válaszoltam. – De hiszen itt az áll – mondta a fiú, s ujja hegyével a könyvre bökött –, ki az a körzőkovács? – Nincsenek körzőkovácsok, nincsenek körzőkovácsok, nincsenek körzőkovácsok! – üvöltöttem. Úgy tűnt, mintha egy pislogó hártya húzódott volna a szeme fölé, lábait felhúzta törökülésbe, a könyvet ölébe csúsztatta és kotkodácsoló hangot hallatott. Éneklő krákogást vártam válaszként, és felfelé nézve pillantásommal egy sárga madarat kerestem. Azonban alulról hallatszott a többszörös visszhang. Az ülések alól pulykakakasok bújtak elő, egyik a másik után, a lábamhoz nyomultak, fejüket két lábam közt felfelé nyújtogatták, undorító piros fityegőjüket rázogatták, szemtelenül méregettek és torokhangon gúnyoltak. A fiú elégedettnek látszott. Mikor az ülőhelyek közti tér megtelt madarakkal, nemhogy véget ért volna a rajzás, még újabb és újabb állatok zúdultak a már ottlévők alá, a föntebbiek pedig már olyan magasra emelkedtek, hogy azok szó szerint szembe kerültek velem. A fiú a nyugalom megtestesítőjeként nézett rám, barátságos hidegséggel, amely mintha csupán arra várna, hogy egyszer csak felszívódom e förtelmes állatáradatban, akár egy mocsárban. Hogy végül hogyan sikerült a forgatagon át vagy fölött az ajtóhoz verekednem

magam, már nem tudom, csak arra emlékszem, hogy kinn a folyosón még többször is azt üvöltöttem kétségbeesve, hogy kihaltak a körzőkovácsok!

A welsi síkság nyugalmas vidék. Miután a folyosón egy ideig kifelé bámultam az ablakon, visszanyertem annyira az önuralmam, hogy végül is bemerészkedtem egy újabb fülkébe. Egy árva teremtett lelket sem találtam benn. Nyilvánvalóan teljesen kimerült lehettem, mivel együltő helyemben elaludtam.

Mikor felébredtem, egy kövér férfi ült velem szemben, aki sötétzöld gallérhajtókájú és szarvasszarv gombokkal díszített szürke lódenkabátot viselt. Egyfolytában valami vászonzsákba nyúlkált, melyet maga mellett tartott az ülésen, ujjai közt pedig mintha gabonamagokat morzsolgatott volna. Arcát kimondottan bozontos fekete szemöldöke és alsó állkapcsának jobb olodalán alig látható heg tette jellegzetessé. A *Schönfeldmarsch*ot fütyörészte oly hangosan és magabiztosan, hogy meg mertem volna rá esküdni, egy fúvószenekar első szárnykürtösét hallom. – Soha nem tudnék vonatban aludni – mondta. – Különben én sem alszom soha – feleltem –, váratlanul tört rám az álmosság. – Ugyan a férfi vidékszagot árasztott, volt benne valami, amit elég zavarónak éreztem. De nem az ujjai miatt, melyek úgy néztek ki, mint fonnyadt szafaládék. – Egyfolytában tudnék enni a vonatban – mondta –, indulástól érkezésig egyfolytában enni. De a feleségem megtiltotta. Összebeszélt a háziorvossal. – Füttyögött néha egy-egy taktust, minden hangot és hangközt a legteljesebb pontossággal. – Maga füttyművész? – kérdeztem. Harsányan felnevetett, és egy mozdulattal a térdemre rakta azt a bizonyos vászonzsákot. – Tönkölypelyva – mondta –, tönkölypelyvával foglalkozom. – Szóval mégiscsak vidéki, gondoltam. A férfi felhajtotta az ablak alatt lévő asztalkát, majd a csomagtartón lévő szürkészöld hátizsákjából elővett egy nagy vágódeszkát és egy gyökérforma markolatú bicskát. – Nehogy azt higgye, hogy nem tartom magam a feleségem utasításaihoz – mondta, s kinyitotta a bicskát. – Tönkölypelyva – mondta –, tönkölypelyvával foglalkozom, persze csak áttételesen. – Majd elgondolkodva kotorászni kezdett lódenkabátja belső zsebében. Kivett belőle egymás után: egy tengelicét, egy királykondort, egy vörösbegyet, egy meggyvágót és egy szibériai csonttollút. Egymás mellé fektette őket a vágódeszkán. A hirtelen rámtörő verítékezésben még meg tudtam állapítani, hogy a madarak mindegyike él. Lábuk, testük, szárnyuk és csőrük köré vékony, fehér pamutcérna volt tekerve, hogy az mindenféle mozgást és hangadást megakadályozzon. Olykor-olykor hallani véltem valami halk csiripeléshez hasonlót. A madarak mind tágra nyílt szemmel bámultak rám. A férfi végigsimította ujjait a csonttollú fején. Tönkölypelyva – mondta –, én vagyok az egyetlen állatpreparátor, aki tönkölypelyvát használ a töméshez.

Attól a pillanattól kezdve mosódtak el fokozatosan az emlékeim, amikor a férfi a késéért nyúlt.

Szinte látom magam, ahogy végigtámolygok a folyosón, a fejem tengelicétől, királykondortól, vörösbegytől, meggyvágótól és egy szibériai csonttollútól zsong. Mind vadul csiripol valamit, úgy hangzik, mint a *Schönfeldmarsch*, miközben fejbőrömet és a füleimet csipkedik. Körülöttem a sok szem mint parányi fekete villámok! Futtában veszem észre, hogy odakinn közben bealkonyodott, s alaposan meglepődve kérdem magamtól, vajon hol lehetünk most, elhagytuk Linzet, vagy már Sankt Pöltent is talán? Mielőtt bármiféle támpontot is felfedezhetnék, automatikusan nyílik előttem a következő kocsi ajtaja. Páni félelemmel, egyszersmind abban a reményben sietek át rajta, hogy ott talán megszabadulok az öt dühödt bestiától. Becsapódik mögöttem az ajtó.

Egy tornaterem-nagyságú, teljesen üres vagonban találom magam. Lassan alábbhagy az idegrángásom. Ebben a pillanatban a vagon túloldalán egy ablakszerű nyílás keletkezik, amin át óriási madárrajjal szárnysuhogás, károgás, rikácsolás, ének nyomul befelé. Az áradat célratörőn hömpölyög felém. Tudom, hogy az ajtó bezárult mögöttem, ezért hát meg sem fordulok. Felismerem a süvöltőt, a fenyőrigót, a téli királykát, a havasi csókát, a császármadarat, a réti fácánt, a fekete gólyát és a darázsölyvöt. A raj élén egy hatalmas holló repül kimért mozdulatokkal, hangtalanul, az arcom felé. Mielőtt még elérne, belenézek a szemébe, ezekbe a hihetetlenül kékesfekete gombszemekbe!

Mintegy húsz méterrel a nyugati vasút kettős alagútjának keleti kijárata mellett tértem magamhoz, Eichgraban és Rekawinkel között, meglehetősen mocskosan, de egy karcolás nélkül. Annak a nyugdíjas szerszámkészítőnek elmondása alapján, aki rámtalált és magamhoz térített, kezdetben semmire sem emlékeztem, viszont össze-vissza beszéltem mindenféle zavaros dologról, hollókról meg fülemülékről, az Andreas Hoferről is, amiből arra következtettek, hogy tiroli vagyok. Ezt azonban egyértelmű bécsi akcentusom cáfolta. A szerszámkészítő felesége azt hitte, hogy annak a bizonyos tragikus kimenetelű vonatszerencsétlenségnek a hírére kerültem ebbe a zavarodott állapotba. Két nappal ezelőtt ugyanis az *Andreas Hofer* nevű intercity Amstetten és az Ybbsfeld melletti Sankt Georgen között belerohant egy olajszállító tartálykocsiba, mely a vasúti átkelőn parkolt, s ennek szörnyű tragédia lett a következménye. A kocsi vezetőjét mind a mai napig nem sikerült felkutatni.

Ez volt az a pont, amelytől kezdve az emlékeim fokozatosan visszatértek.

KIS-RABOTA KATA fordítása

FRANZOBEL

Ausztriai psycho

(RÉSZLETEK)

Fantazmagória

Az égen bárányfelhők vonultak át sűrű csapatokban, a nap világos foltokat produkált, a békák kuruttyolása hanghálóként feszült a tájra, bogarak, férgek, csigák, madarak, minden kopulált, minden az életet üvöltötte kifelé magából. Kathi lisztet kevert a vérhez, a krémes keveréket beöntötte a forró, étkek ezreitől fekete serpenyőbe, megrotyogtatta, cukrot, rozmaringot, majorannát, szalonnakockákat, kevés főzőcsokoládét, kukoricadarát, vörösbort, mazsolát, sót és borsot adott hozzá, míg lassanként sűrű, fekete masszát kapott, amit éppen odakozmálás előtt újra meg újra felkapart a serpenyő aljáról, megforgatott, tovább ízesített és meg-megkóstolgatott. Pompás, hozzá fehérkenyér és vörösbor, költemény.

Ekkor görnyedten belépett Hödlmoser, kezét az ágyékára szorította és így siránkozott:

– Most aztán végem, az Úristen megbüntet összes vétkeimért, pokoli ez a fájdalom, iszonytató, testem ármányt sző ellenem, már nem fogok sokáig élni, vegykoktélokat fognak belém adagolni, kihull a hajam, a bőröm megsárgul, fekete banyajegyek nőnek majd rajtam, és mindez hiábavaló lesz, mert meg kell halnom, meg kell halnom, úgy biza. Vége.

– Mi történt, Hödlmoser, mi a csuda van veled? Kérsz mentolos cukorkát? Na?

– Rákom van. Hererákom, úgy bizony.

– Hogyhogy? Honnan van az neked? Talán tőlem?

– Ne kérdezz ilyen hülyeséget, hanem ide nézz, és Hödlmoser megmutatta Kathinak a tojásait. – Látod a jobbat, nem csak, hogy kisebb, de látod ezt a hatalmas dudort, ez egy daganat, egy rákos daganat. És fáj ám piszkosul, pokoli egy fájdalom ez, egy nőnek fogalma sem lehet róla. Halálos fájdalom! És ez még csak nőni fog! Hamarosan akkora tojásaim lesznek, mint egy luftballon.

– Menj, mosakodj meg – így Kathi –, azonnal mentőt kell hívnunk.

Húsz perccel később megérkezett a mentő. A két szanitéc, Windbichler és Blaser röviden szemügyre vette a dolgot, összesúgott, aztán egy cipészárral gyomortájban beszúrt az óbégató Hödlmoser bőre alá, égő fidibuszt helyezett a nyílásba, majd egy kis poharat szorított rá. Néhány másodpercig még égett

a papír, de amint kialudt a láng, a vákuum megszívta a bőrt és a vért, és a pohár behatolt a húsba. Windbichler ezalatt valami varázsigefélét mormolt, röviden szemügyre vette a rákos tojást, forgatott rajta egyet-kettőt, Hödlmoser óbégatott eszeveszettül, de láss csodát, a daganatnak egyszeriben nyoma sem volt. Csak a fájdalom maradt, de mint Blaser ígérte, ennek is hamarosan el kellett múlnia.

– Szerencsére nem volt más bajod, csak egy herecsavarodás. Mi meg szépen kicsavartuk belőled.

– Adj hálát az Úrnak, hogy nem később jöttünk, különben most műtojást, szilikonherét kellene beültetni neked.

– De ne bízd el magad. Ha ez még egyszer előfordul, csipeszt kell raknunk rá, a herédre.

– Úgy, akkor jöjjenek a formalitások, komolyodott el Windbichler. Neve?

– Hödlmoser, Josef.

– Foglalkozása?

– Szabadúszó.

– Végzettsége?

– Stájer érettségi.

– Az meg mi?

– Általános iskola, jogosítvány, tánctanfolyam.

– Nézzenek oda, egy kész professzor!

– Isten áldjon titeket! És kösz.

– A fidibusz tulajdonképpen mihez kellett?

– Elterelő hadművelet – vigyorodott el a két szanitéc útban az ajtó felé.

– Erre az ijedségre innom kell! – töltött tele Hödlmoser vegyes kisüstivel egy fogmosó poharat. Tudod, Kathi, én télleg azt hittem, hogy most meghalok. Azt hittem, hogy most vége. Stájer hit szerint a stájerek úgy hiszik, hogy a halottak felszállnak a csillagokba, a stájer Paradicsomba. Mivel a stájerek legfőbb célja, hogy örökké Stájerországban éljenek, a Paradicsomot is földi életük folytatásaként képzelik el. A stájer Paradicsomban csak stájerek laknak, mindenki más a pokolba jut.

– Te, Hödlmoser, most fogd vissza magad, mert most jönnek a lottószámok, kapcsolta be Kathi a televíziót. Ma harmincmilliót ér a dupla jackpot.

– Harmincmilliót? Mit csinálnál annyi pénzzel?

– Felrepülnék a Großglocknerre, elmennék a Karib-szigetekre, összes ismerősömet meghívnám pezsgős reggelire, egyszer bevásárolnék, de úgy igazán. És persze adományoznék.

– Azt meg kinek? A fogyatékosoknak? Micsoda marhaság. Akkor inkább nyerj rögtön kevesebbet, és ne adományozz semmit. Egyáltalán, milyen számokkal játszol? A születési dátumokkal? – nyúlt be Hödlmoser a Kathi köté-

nye alá, és végigsimított felsőcombja belső oldalán. Kicsiny, petyhüdt húshurkák voltak ezek, de csiklandósak.

– Menj már, mit csinálsz, Hödlmoser, ne most, amikor mindjárt jön a húzás. Tessék, a Jenny Pipal már itt is van. Hödlmoser azonban nem tántorított, a maga pipájára gondolt, és benyúlt Kathi bugyijának gumija alá, megmarkolta szemérmét, amely úgy terült el, akár egy stájer domb, megkereste a rést, turkált a göndör szőrbozontban, egy madzagra bukkant, húzni kezdte, és mielőtt Kathi szóhoz jutott volna, ugyanolyan *plopp*-hangot hallatott, mint egykor Michael Schanze, és Hödlmoser egy átvérzett o.b.-t tartott a kezében. Ez meg most mi? A nagy lehetőség?

– Az ég szerelmére, Hödlmoser, nézd, mit műveltél, kihúztad belőlem a dugót, amit azért tettem be, mert hisz' terhes vagyok! Most aztán, ha nem vigyázunk, kipottyan a gyerek, ráadásul még vérzek is.

– Szarok a gyerekre! – Hödlmoser egyszeriben már szemernyi fájást sem érzett a jobb heréjében. Akkor hát kézileg kell bedugaszolnunk. Szilárd elhatározása volt, hogy kipróbálja, újra működik-e. Félkézzel tovább matatott a Kathi altestében, míg a felső szinten emlőihez igyekezett hozzáférni, nyelvével pedig a szájába hatolni. Kathi azonban csak Jenny Pipalt bámulta, a forgó lottógömböt, a száját sem nyitotta ki, egymásra préselte ajkait, és nem volt hajlandó segíteni.

– A cafrangos kírelejzumát! – átkozódott Hödlmoser, és megpróbálta aláásni a blúzok és kombinék különböző rétegeit, hogy végre eljusson a melltartóig. Kathi ekkor enyhe törzsfordulatot tett, és Hödlmoser már kint is volt. Kezdhette elölről az egészet.

– 19. Az megvan nekünk is. A 19 mindig jó. A 19 a létező legjobb szám.

Hödlmoser újra nekikezdett a kutakodásnak, nyelvével végignyalt Kathi orcáin, befúrt a fülébe, középső ujja már a vértől összeragadt szeméremben vájkált, kihúzta, lenyalta, hmm, jó! – mondta. 32, mondta Jenny Pipal.

– 32, a 32 is megvan, a 32 a létező legjobb szám.

Hödlmoser újfent beletunkolta ujját a Kathiba, ezúttal a végbélnyílásába, újfent megnyalta, hmm, jó, újfent tovább tapogatózott, ezúttal eljutott a kebléig, libabőrt észlelt, megpöccintette bimbóját, ekkor aztán Kathinak is vége volt. Huss, tovaszállt az egész lottótársaság! A négyest már csak tudata perifériáján hallotta, a négy megvolt neki is, a négy volt a létező legjobb szám, felemelte kötényét, lehúzta a bugyiját és érezte, hogyan telik meg Hödlmoserrel. Most aztán Kathiban játszódott le ugyanaz, mint abban a lottógömbben, amelyben olyan eszeveszetten örvénylettek a golyók, kavargott, görgött, ugrált benne minden, hogy újra meg újra megálljon, kipréseljen egy orgazmust, 15, hallotta a tudatalattija, a 15 volt a létező legjobb szám, Kathi pedig örvénylett, eljutott az apró nyögések pergőtüzéig, hajánál fogva rángatta Hödlmosert, olyan volt, mint egy fúria.

Le a kalappal, ez aztán bevadult, gondolta magában Hödlmoser. Ezek a vöröshajú macák már csak ilyenek, ezekben az ördög lakik, ezek aztán értik a figurát. De a szaguk is egészen más. Hödlmoser nőn valóban soha nem érzett még olyan szagot, mint most a Kathin, valahogyan édeskés volt, gyümölcsös, kicsit olyan, mint egy kandúr jelölése, szúrós, de nem rossz.

És csak örvénylettek és kavarogtak, felváltva maguk alá gyűrték egymást, odaadták magukat, elmerültek, elszálltak, mindenről megfeledkeztek, elernyedtek, kapaszkodtak egymásba nedveik tengerében, ringatóztak még egy ideig, sodródtak, míg végül lassan szétváltak, és elszenderültek.

Hödlmoser egy biliárdpartiról álmodott, arról, hogy egy golyónak hirtelen kelése támadt, egy doktornőről, aki úgy nézett ki, mint Jenny Pipal. Kathi a lottógömbről álmodott, a jackpotról, amit megnyert, meg a boldogságról.

Szájszék

A bennszülött stájerek falvai adtak a tisztaságra, és ehhez az asszonyok szolgáltak igavonóként. Virágosládák mindenütt, szépítőegylet! És mégis, minden egyes családi ház az itt uralkodó balsors, a szanaszét ziláltság emlékműve. Nincs borzalmasabb, mint amilyen ez az eternit volt! Az emberekből minden érzék kiveszett a forma, az anyag iránt. Csak olcsó legyen, csak működjön. És mi működött? Semmi. Azbeszt, csupa kártékony izé. A füst nem bírt távozni, de az emberek fűtöttek tovább, irgalmatlanul. Széntelepek mindenfelé, daruk, felborult vagonok, rozsdás sorompók, működésképtelen szemaforok, bakterházak kivert ablakokkal, fekete műanyagkukák, parkolódíjautomaták, narancssárgára festett postafurgonok, fekete-sárgára festett póznák, szállítószalagok, használati utasítások és eligazító táblák, focizó gyerekek, akik „főtisztelendő úr”-ral köszöntek. Egy hársfáról csíkokat hántolt le a villám, és most rokkant végtagokként meredeztek a négy égtáj felé. A nap rásütött az üres előtérre, az aszfaltra, a pirosra mázolt garázskapukra, az öntözőcsapokra. Gazdátlanul heverő munkaeszközök, vadon nőtt, göcsörtös fák, deszkasufnik, autóroncsok beszáradt vérnyomokkal az üléseken, tömlők, csatlakozóaljzatok. Az emberek takaros fantázia-egyenruhát öltöttek magukra, keblükön tarka álrendjelek fityegtek.

– Az ember azért áll be önkéntes tűzoltónak, mert oltani akar, a tüzet és a szomjat, az ember azért áll be önkéntes tűzoltónak, mert muszáj, nem pedig, hogy ördögöt űzzön, mondta a kapitány és kortyintott a söréből.

– Ha ez így van – fordította ég felé könnyzacskóit a plébános, in nomine domini, hálás vagyok neked, Uram, mert csodát műveltél a porral, ha ez így van, komám, akkor fájó, de jelentenem kell a sekkaui püspöknek a piások

olimpiáját, no, és akkor, kapitány uram, te is tudod, mit fog gondolni erről a mi püspökünk. Nagy az Isten, és nagy az ő teremtménye!

Pokolba veled, te nokedliszemű, gondolta ekkor a kapitány, kinyalhatod a hátsó felemet. Plébánosoknak hagyomány szerint hermafroditának kellene lenniük, legalábbis vaknak vagy fogyatékosnak, szodomistának, nem pedig ilyen hamis rókának, mint amilyen te vagy.

– In nomine domini. Áldott legyen az Úr.

– Kegyelmed még a Serafina Walkolbingernél is rosszabb, főtisztelendő uram – csapta össze arcán kezeit a kapitány, és megjátszotta a sértődöttet.

– Hogyhogy? Talán paráználkodott a derék Serafine?

– Eridjen má', ne jácca meg magát. Én magam gyóntam meg.

– Úgy? – adta a plébános a mit-sem-sejtőt, pedig pontosan tudta, amit a gyóntatórácson át többszörösen is megsúgtak neki. Az Önkéntes Tűzoltóegylet tagjai – tizenkét közlegény plusz személyesen a kapitány – tavaly kivonultak egy karácsonyi ünnepségre, aztán ráhúztak még egy éjjeli műszakot, és elhajtottak a piros neonlámpás házhoz: Szandi-bár. Itt gondolták volna folytatni a locsolást. A szolgálattevő hölgyet, fájdalom, súlyos influenza döntötte ágynak, helyettesét pedig feltartóztatták a magyar határon. Így az egész kurjongató tűzoltóegylet továbbvonult a Serafine Walkolbingerhez, hogy benne könnyítsen magán.

A zsenge Fini-virágnak már addig is volt egy kis beütése, ezen az éjszakán azonban, úgy látszik, minden maradék észt kipumpáltak belőle. Szó se róla, a Walkolbinger-teremtmény olyan kivételesen csúf volt, hogy férfinemű lény a közelében eleve csodaszámba ment. De hogy élete összes megporzásának erre az egy, viharként rázúduló éjszakára kellett összpontosulnia, ez azért mégis igazságtalan volt. Hiszen a tűzoltóság nektártól csöpögő öntözőcsapjai valahányan csontrészegek voltak! Másnap senki nem akart a részletekre emlékezni, Fini viszont teljesen józan volt, még pontosan tudta, hogyan estek neki aljnövényzetének, hogyan porzották meg újra, újra és újra. Azóta hallgatott. Anyja, akinek ajka állandóan fekvő nyolcast mintázott, azt gondolta, hogy lánya traumatikus élményét a történtek megismétlésével lehet kigyógyítani, ennek azonban mind maga a tűzoltóság, mind a labdarúgó-egyesület és a fúvószenekar is férfiasan ellenállt. Disznóság volt, rajzolta az anya álla fektetett nyolcasait, s eközben egy állatkerti jegesmedvére emlékeztetett.

– A pokolbéli nem ismer gyávaságot.

– Hát jó, ha nincs mit tenni, menjünk ördögöt űzni, határozott a tűzoltókapitány.

– De vigyázat! – intett a plébános, és förtelmes szájszagot árasztott. Ha férfit lát, a Táltos Bözse fúriává változik át. Ez valóban egy boszorkány, a sebet patkányürülékkel kezeli, esővarázsláshoz vakondokmancsot aggatott magára, a spagettit pedig eleven piócákból készített mártással eszi. In nomine domini.

Vannak emberek, akik kenguruerszényben jönnek világra, mások ágyban, fán vagy fagylaltos kanállal kaparják ki őket, a Táltos Bözsit viszont, azt az ördög vakarta ki.

Hogy ez mit ki nem szop az ujjából, ámult a kapitány. Elég merész. Egy óra múlva azért már három tűzoltóautó állt a Táltos Bözse háza előtt, ablakrajtóra vízágyúk szegeződtek, hájas tűzoltók pedig mogorva képeket vágtak.

– Amint moccan valami – adta ki a parancsot a kapitány –, vizet nyiss! A tűzoltók szívesen gyakoroltak volna egy kis célbalövést a kerti törpéken, de elég volt egy szigorú plébánostekintet, hogy ez a tervük füstbe menjen.

Az egész kert műanyag-figurákkal volt telehintve, amelyek az időjárás viszontagságaitól erősen megviselve álltak a csigarágta páfránylevelek között – kerti törpék talicskával, lámpással, légyölő galócák, egy Hófehérke, őzikék, nyuszik, e mesevilág közepén pedig egy kövér, félmeztelen némber, amint éppen szabaddá teszi kalácsdidáit. Körös-körül kerti törpék, némelyikük onanizált. E regimentet, ezt a kertitörpe-hadsereget Kathi apja, a kurpfalzi vadász vásárolta be Magyarországon és csempészte át a határon. Külön-külön valamennyit. Afféle kertitörpe-fuvaros volt, mellesleg a keleti bővítés megszállott ellenzője. Az olaszoknak meztelen puttók állnak a kertjeikben, az izlandiaknak koboldok, az osztrákoknak viszont kerti törpék.

Odabent a házban Edgar Stiefel, Hödlmoser és Kathi ült, virslit evett és sört ivott. A küszöbön álló ördögűzésről sejtésük sem volt. A tévé meccset közvetített, Sturm Graz.

– Meglátod, Ötker, először beetetjük, azután lehengereljük őket, mint egy tubus mustárt – hámozta meg Hödlmoser bugylibicskával a virslijét, borsot szórt rá, tormába mártotta, beleharapott, majd szúrást és égést érzett az orrában, iszonyút. „Amit érzel, az a tiéd."

– Ötszáz schilling, Hödlmoser, nem kellene több.

– Vigyétek le onnan azt a négert. Kérsz kenyeret?

– Az egy iráni. Zsömle nincs?

– Akkor egy fehér néger. Neked aztán vannak igényeid.

– Ötszáz schilling, Hödlmoser, nem több.

– Ötszáz schilling, jó fej vagy, Ötker, honnan vegyek én ötszáz schillinget?

– Mihez kell a pénz? – szólt közbe most már Kathi is.

– Gól! 1:0. Itt ma még lövészünnep lesz.

– Az iparűzési engedélyhez, mert hangszerboltot akarok nyitni Knittelfeldben. Edgar Stiefel Hangszerüzlet! Meglátjátok, ilyen siker lesz! Minden stájer település központjában van egy kocsma, egy sportpálya, egy tűzoltóság és egy hangszerbolt, a stájer ifjúság ugyanis ötven százalékban zeneszakosokból áll. Honnan kerülne ki különben az a rengeteg filharmonikus? Talán az egérlyukból?

– Na jó, én kölcsön tudnám adni neked azt az ötszáz schillinget – csúsztatott Kathi az asztalra egy rozsdavörös bankót.

– Erre pálinkát iszunk! – ujjongott Edgar, Hödlmoser pedig töltött nekik.

– A Rosa Mayrederre!

– Edgar Stiefel Hangszerüzletére!

– Huhh, borzasztó egy cefre. Hogy lehet ilyet inni, tette el Ötker az ötszáz schillingest, és felvette a dzsekijét. Már éppen menni akart, amikor a Kathi görcsöt kapott, összes izma megfeszült, egész testében reszketett, hörgött és sikoltozott, földre vetette magát, karjaival vadul hadonászott, fetrengett, zihált, levegő után kapkodott.

– Ez most komoly, ez most tényleg be fog zakkanni. Itt már csak egy segít, hívnunk kell a mentőket.

– Az biz', ezek a vöröshajú macák – ugrott Hödlmoser és Edgar ösztönösen az ajtóhoz, hogy segítséget hozzon, de akkor csak annyit hallottak: *vizet nyiss*, és érezték, amint egy hatalmas nyomás zúdul feléjük, és mielőtt még felfoghatták volna, hogy mi történik, a házfalnak taszították és tetőtől-talpig lespricskolták őket. A vízsugár összepréselte beleiket, fejükbe nyomta orrukat és szemüket, és átgyúrta valamennyi izmukat. Tekergőztek, akár darazsak a mézben, próbáltak kipenderülni, de egy új sugár mindannyiszor elkapta őket, fölemelte tagjaikat, passzírozta és rázta őket, míg csak el nem hangzott: vizet szüntess.

No lám, szép kis ördögfiókák, álmélkodtak a tűzoltók, amikor ráismertek Edgarra és Hödlmoserra. A plébánost először az érzelmek örvénye, a boldogság óriásdózisa ragadta magával emez ördögűzés láttán, hogy a szertelen örömtől mindjárt el is sült, most azonban ő is csak zavartan köszörülte a torkát.

– Az Ötker.

– A zsaruk, ha nyomoznak, figyelnek a madarak szavára, vagy legalább megnézik, hogy mit csinál a béka az üvegben, horoszkópot készíttetnek, én barom meg hagyom, hogy főtisztelendő uram rávegyen egy ilyen ökörségre, átkozódott a kapitány.

– Miért nem a kutyáitokat egzecíroztatjátok, ti idióták – emelt panaszt Edgar.

– Őszintén sajnáljuk! – kapták le sisakjukat a tűzoltók, és igyekeztek a lehető leggyorsabban felszívódni. Rózsafüzért mormolva eloldalgott a plébános is. Te azonban, ó, nagy Isten, te kiállsz énmellettem. Te azonban. Így kell lennie, mert ez a te akaratod, és ez az enyém is. Te azonban, Uram, te vezetsz énengemet.

Hödlmoser, akinek a vízsugár szétcincálta a gyomrát, a disznóólba ment, hogy hányjon. A kocák azon nyomban röfögve, sivalkodva tolongtak a nem remélt lakoma körül. Gyomra kipumpálta magából a zúzalékot, ő azonban bosszút esküdött. Ez a gané plébános, ezt még meg fogja bánni, a tetű. Ekkor

eszébe jutott Kathi. Mi lehet vele? Él még, vagy meghalt? Rohant be a házba, látja, hogy Ötker távozik, a Kathi már újra jobban van, hallja, amint Ötker annyit mond: adjisten, Hödlmoser, nekem még be kell mennem a hatósághoz az engedély miatt. A konyhában viszont Kathi ült, és vigyorgott. Szóval teljesen megháborodott! Nem is csoda, ennyi izgalomtól, ennek így kellett lennie. Csak ült ott tágra nyílt szemekkel, ajkai közül kivillantotta rózsaszín ínyét, és kacagott:

– Lottó! Nyertünk a lottón, Hödlmoser, te szarláda, hatosunk van. És Kathi csak nevetett, hogy éppen csak bele nem fulladt. Dupla jackpot! Tudod te, mit jelent ez? Harminc milliót!

ADAMIK LAJOS fordítása

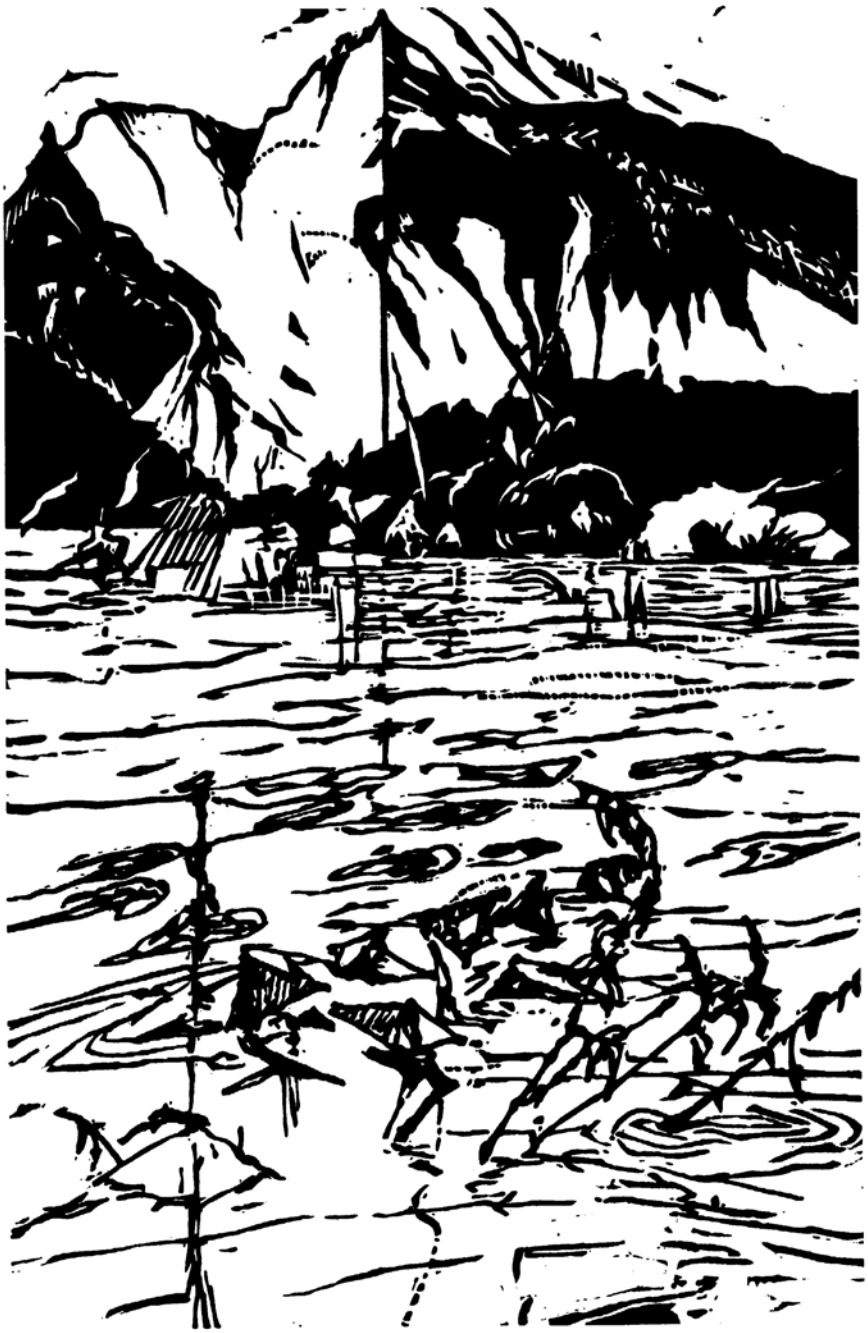

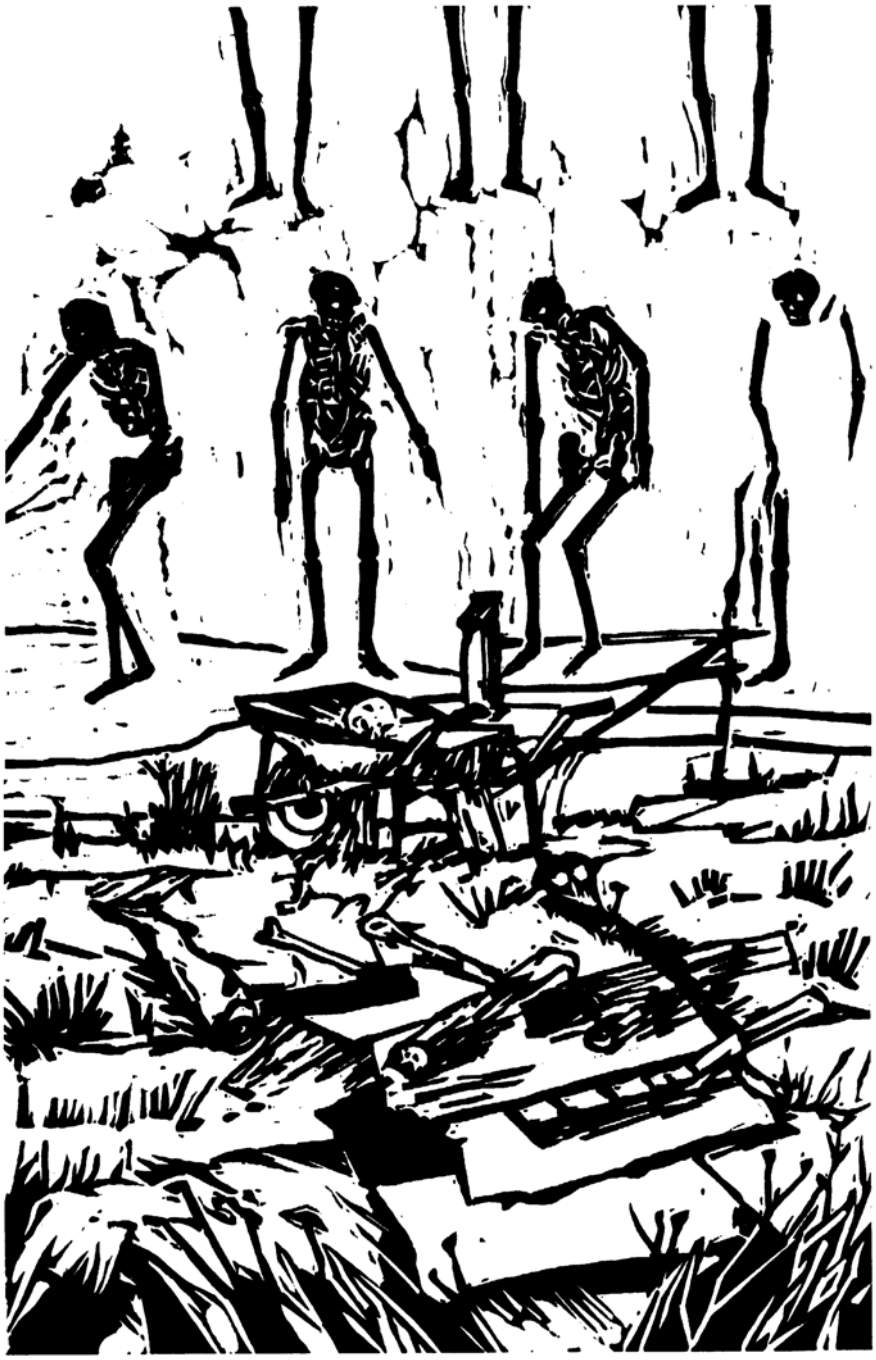

MÁRTON LÁSZLÓ

Mire jó a körtefa?

Elsősorban arra, hogy leszedjük, lerázzuk, esetleg leverjük róla a körtét. A címadó körtefa ugyanis magasra, terebélyesre nő, körtéje pedig apró szemű, nem sokkal nagyobb, mint a vackor, csak éppen annál sokkal édesebb. Póznával verik le, mint a diót, kisajtolt levéből pedig bort erjesztenek; jó az, csak meg kell szokni. A Mühlviertel és a Mostviertel szegényebb lakói évszázadokon át ezt itták, ha el kellett adniuk a tejet és elegük lett a vízből: szőlő nem terem ezen a körtefás vidéken, a sört pedig ünnepnapokra tartogatták. Aztán előfordul, hogy a körtefát kivágják. Akkor mindenfélét lehet készíteni belőle, éjjeliszekrényt meg logarlécet (már amíg a zsebszámítógép el nem terjedt) meg sok más effélét. Például finomra csiszolt, ujjnyi vastag lapokat is, amelyekből aztán a fametszetek nyomódúca lesz.

Ilyen nyomódúcokat használ Christian Thanhäuser, aki a Duna menti Ottenscheimben született, nevelkedett és dolgozik jelenleg is. Mondhatni, leballagnak a körtefák a Böhmerwald domboldalairól a Dunához, és besétálnak a műhelyébe. Ám aki belép ebbe a műhelybe, tapasztalni fogja, hogy ott nem a nyomódúcok uralkodnak, bár azokból is rengeteg van, hanem a nyomdai klisék és betűkészletek. Christian Thanhäuser ugyanis nemcsak grafikus, hanem nyomdász és könyvkiadó is, és a nyolcvanas évektől kezdve, amikor a nagy nyomdák elkezdték kidobálni az ólombetűket, ő több száz betűkészletet mentett meg, valamint ábrákat, szegélydíszeket és egyéb nyomóelemeket, amelyek soha többé nem készülnek ezen a világon. Ugyanígy kimentett az ócskavasból néhány kézisajtót is. Ezek most nála vanak, velük dolgozik. Fametszőként pedig nemcsak a Mühlviertel-beli körtefát kedveli, hanem például a jóval puhább nyárfát is, amely elnagyoltabb és lágyabb vonalú rajzolatot ad; sőt olyan dúcai is vannak, amelyek puhább és keményebb fadarabokból vannak összeillesztve, és amelyeken az egységes kompozíciójú rajz lenyomata intarziának hat.

De ne szaladjunk előre. Bármilyan sokat köszönhet is egy művész a tájnak, amelyben él és alkot, mégsem hiszem, hogy a művészi karakter megmagyarázható a táj adottságaiból. Ám Christian Thanhäuser egyik legfontosabb alkotói törekvése: munkáiban egymásra vetíteni a földrajzi és a szellemi tájat. Ezért életpályájának és ezen túlmenően alkotói személyiségének megértéséhez nem árt tudni néhány dolgot szülőföldjéről is.

Aki Linzet elhagyva fölfelé halad a Duna mentén, először meredek sziklák közt találja magát. Ma is látszik, hogy a folyam annak idején hatalmas erővel tört keresztül az urfahri és a puchenaui hegyeken. Puchenau után a folyam túloldalán, a jobbparton következik a bencés rend alapította wilheringi apátság, a középkorban egész Felső-Ausztria szellemi központja. Igen valószínű, hogy életének nagy részét itt töltötte a Kürenbergi nevű középfelnémet költő, akiről csaknem bizonyossággal feltételezhető, hogy a Nibelung-ének szerzője volt. A Nibelung-ének pedig nagyjából azt a szellemi tájat tekinti át a Duna mentén, Felső-Bajorországtól a hun király udvaráig, amelyet újabban Közép-Európának szokás nevezni, és amellyel összemérhető mindazon osztrák alkotók és kultúrszervezők láthatára, akik sem Németországba nem települtek át,

sem Heimatkünstlerek nem lettek. A Heimatkunst kifejezést szó szerint tájművészetnek lehet fordítani, ám ez épp a lényeget nem érzékelteti: mucsai provincializmusnál egy kicsit több, a táj géniuszának megragadásánál egy kicsit kevesebb.

Azt hiszem, Ausztriában egy művésznek, aki benne él valamilyen tájban (vagyis bárhol, hiszen a Pratertől és Grinzingtől kezdve Bécs is egyfajta táj), nehéz nem Heimatkünstlernek lennie. Nem segít az irónia és a kritika fegyvere sem: abból lesz a kritikus beállítottságú Heimatkünstler. A Heimatkunst: éles szem, szűk láthatárral. Ausztriában a láthatár befelé tágul, mégpedig a tehetség ereje és intenzitása révén. Ennek egyik példája Christian Thanhäuser.

Wilhering után kiszélesedik a Duna völgye, kezdődik a némi túlzással Eferdingisíkságnak nevezett vidék, amely nem sokkal nagyobb a Szentendrei-szigetnél; de hát Felső-Ausztriára nem a lapályok a jellemzők. Itt, Wilhering, Eferding és Aschach között gabonatáblák és kapásnövények váltakoznak gyümölcsösökkel. Folyásiránnyal szemközt állva, jobb kéz felé a Böhmerwald erdős hullámai látszanak, Adalbert Stifter végtelen bolyongásainak színtere; ellenkező irányban a pillantás átsiklik a welsi iparvidék fölött, és beleütközik a felsőosztrák Alpok, a Sengsengebirge és a Höllengebirge csúcsaiba. Itt keletkeztek, Steyrben és Gmundenben a Stifter (és, mondjuk, Vörösmarty-)kortárs Franz Xaver Stelzhamer felsőosztrák tájszólásban írt költeményei, amelyek tájnyelvhez kötöttek ugyan, de korántsem röghözkötöttek. (Ahogyan pl. H. C. Artmann bécsi dialektusban megszólaló Villon-fordításai vagy saját költeményei sem azok, a legkevésbé sem. Az osztrák irodalomban és művészetben gyakran bukkannak fel olyan művészeti tények, amelyek egészen lokálisak, mégis egyetemes tartalmakat hordoznak. Lehet rajta gondolkodni, nemcsak a zárójelen belül: hogyan is van ez?)

Wilheringből komp vezet vissza a Duna bal partjára. Igazi régivágású komp, sodronnyal, görgőkkel; a víz áramlását kihasználva halad egyik parttól a másik felé. Wilheringből átkelve Ottensheimbe jutunk, amelynek rangja Marktflecken, szó szerint „vásárhely", községnél több, igazi városnál kevesebb. Állítólag itt született valamelyik Ottó császár, erről kapta a nevét (a főtér egyik homlokzatán ki is van képezve a császári újszülött, bölcsőstül), és itt él Christian Thanhäuser.

Ottensheim régen is nagyrészt a Dunából élt, most is abból él. Régen a hajózásból és a kereskedelemből (meg némi kézművességből és gazdálkodásból), meg abból, hogy erre haladt a Duna bal partján egy fontos országút. Most meg abból, hogy a fontos országút, az autósztráda elkerüli ezt a tájékot, viszont errefelé visz a Duna-parti kerékpárút; a fáradt Rajna-vidéki vagy württembergi biciklisták, akik húszas-harmincas rajokban tekernek a smaragdzöld réteken át Bécs felé, a kisváros összes panzióját és vendégszobáját megtöltik, legalábbis tavasztól őszig. Az itt élő emberek józanok, megfontoltak. Nem hiányzik belőlük a jó kedély, de van bennük némi ridegség is. Évszázados tapasztalataik vannak a tűzzel és a vízzel, tudják kezelni mind a kettőt. Ottensheim utoljára a tizenkilencedik század utolsó évében égett porrá és hamuvá; láttam fényképeket, egyetlen épületet sem kíméltek meg a lángok. A húsz évvel későbbi felvételek viszont azt mutatják, hogy a pusztítás nyomait éppily kíméletlenül el lehet tüntetni. Az árvizek pedig legalább ennyire jelenlevők az emlékezetben: az itt élők tudják, hogy a Dunának nem lehet parancsolgatni. A Duna egy pár évtizedig eltűri, hogy erőművekkel és nyílegyenes töltésekkel tréfálkozzanak vele, de aztán megmutatja, hogy az történik, amit ő akar. A főtér alatti házakon táblák mutatják, hogy melyik áradás során milyen magasan tetőzött a víz. Az utolsó áradás, 1965 óta nyuga-

lom van; az itt lakók úgy számítgatnak, hogy lassan-lassan a következő nagy zúdulásnak is eljön az ideje. Ahogy az előzőeket, majd ezt is átvészelik.

Az itt élők tudják és ki is használják, hogy jobb helyzetben vannak, mint a Mühlviertel távolabbi völgyeibe települt falvak és tanyák lakói. Kiegyensúlyozottabbak, nagyvonalúbbak, ám életük úgynevezett kereteihez ők is szigorúan tartják magukat. Aki e keretek közt nem találja helyét, annak értelemszerűen el kell vándorolnia. Christian Thanhäuser esete kivétel: ő azzal tanúsította ragaszkodását szülővárosához és környékéhez, hogy áttörte a számára kiszabott kereteket. Másképpen kezdett élni, mint azt környezetében elvárták volna tőle: művész lett. Nem azt tette, amit könynyebben elfogadtak vagy legalábbis elnéztek volna, nem tisztes polgári foglalkozása mellett folytatott művészi jellegű tevékenységet, nem: ő úgy döntött, hogy a nyomódúcokra és az ólombetűkre, vagyis a fametszetekre és a kézisajtón nyomott könyvekre teszi fel az életét. Miután pedig áttörte az élet kereteit, nem költözött el szülővárosából, bár az megkönnyítette volna helyzetét, hanem, dacolva minden értetlenséggel és rosszallással, ott maradt.

Márpedig döntése nem csekély megütközést keltett. Christian Thanhäuser, miután elvégezte Linzben a kereskedelmi akadémiát, a nyolcvanas évek végéig, majdnem egy évtizeden át dolgozott apja jólmenő üzletében, amely, többrendbeli bővítés után, kisebbfajta áruházzá nőtte ki magát, vagyis megmutatta, hogy ugyanolyan jó kereskedő lehetne, ha az akarna lenni, mint felmenői voltak sok nemzedéken át. Az, hogy Linzben átjárt a képzőművészeti főiskolába, hogy amikor csak tehette, rajzolt és olvasott, hogy irodalmi kört alapított, hogy felolvasásokat, kiállításokat és performanszokat szervezett, mindez még hagyján volt. Ez csupán a szabadidő hasznos (vagy legalábbis nem ártalmas) eltöltésének minősült. De már az nehezen volt megemészthető, hogy harmincéves fejjel, nős, családos, meglett emberként otthagyta a biztos megélhetést, a megbecsült munkát, és szabadfoglalkozású grafikus, fametsző, nyomdász stb. lett belőle. Még vagy egy évtizeddel később is némi szeretetteli furcsálkodás vette körül szülővásárhelyén, pedig akkor már jelentős németországi és nemzetközi sikerei voltak. Magam is beszéltem ottensheimi polgárokkal, akik habozás nélkül kijelentették, hogy „a Christian metszetei nem felelnek meg az ő ízlésüknek", mondjuk azért, „mert olyan absztraktok" vagy mert „túl sok szikla van rajtuk", de azért, biztos, ami biztos, elkezdték gyűjteni őket.

Ezen a ponton jónak látom ismételten hangsúlyozni, hogy nem laudációt, nem is élet- és pályarajzot írok, hanem egy művészi habitus bemutatására törekszem. Emögött azonban felsejlik a társadalmi és kulturális háttér; némi leegyszerűsítéssel mondjuk így: Ausztriából mindaz, ami nem Bécs. Kicsit szűkítve: a két tartományi szintű központ, Linz és Salzburg közti vonal. Írók, képzőművészek, figyelmesebb újságírók (titkolt szépírói ambíciókkal), két-három szerkesztőség és könyvkiadó, könyvkereskedők, tanárok. Néhány tucatnyi ember, akiknek egy része elszigetelten, csaknem teljes magányban küszködik (ne tévesszen meg senkit, hogy magyar viszonyokhoz képest jómódban élnek), a többiek pedig sokféleképp és igen igen szorosan egymásra vannak utalva. Mögöttük pedig felsejlik a kultúrpolitika (amely nagyvonalúbb, napi politikától függetlenebb és jóval több pénzzel rendelkező, mint nálunk), a kulturális intézményrendszer, valamint azok a tisztviselők, akik értenek a kultúrához, és...

(...és a munkájukat végzik, nem pedig szívességet tesznek vagy kegyet gyakorolnak.)

Nyilvánvaló: már ahhoz is, hogy valami felismerje és kifejlessze a benne rejlő rendkívüli képességeket, szüksége van olyan emberekre, akik segítik és bátorítják. Még inkább így van, ha ez a folyamat minduntalan beleütközik a környezet ellenállásába. S leginkább így van, ha a tehetség nem egyetlen, speciális műfajban vagy ténykedésben, hanem több, egymással összefüggő mesterségben és művészeti ágban s rajtuk túlmenően az élet egész belső formájában mutatkozik meg. Akitől Thanhäuser a legtöbb biztatást kapta és a legfontosabb dolgokat tanulta, nem képzőművész volt, hanem költő és életművész, H. C. Artmann. Nem tudom, barátságuk két évtizede során hányszor beszélgettek grafikai vagy művészettörténeti problémákról; gyanítom, nem túl sokszor. Mindenesetre Artmann hatásának jelentős része van abban, hogy Thanhäuser látja és láttatja a provinciálisban az univerzálist, a hagyományban a rejtett radikalizmust, a bumfordi naivságban az érzékenységet és a kifejezőerőt. Egyszerre lenni felsőosztrák lokálpatriótának és közép-kelet-európai érdekeltségűnek. Kiadni Ottensheim összes fellelhető irodalmi emlékeit, kezdve a hetivásárt szabályozó 1228-as oklevéltől egészen Hermann Nitsch komp-képverséig és Janko Messner „alpenlimonadl"-daláig (ez volt Thanhäuser első kiadványa, az anyagot Otto Kampmüller helytörténésszel közösen szedte össze), és kiadni egy sor szomszédos országbeli költőt, Jančart, Borkovecet, Róža Domasczynát, Saidot és még sorolhatnám. És kiadni Artmann egy-egy kéziratban maradt, bizarr szépségű művét, húsz vagy ötven példányban, kézisajtón, fametszetekkel.

Mindjárt Artmann után említendő a Literatur und Kritik című salzburgi folyóirat és szellemi műhely, különös tekintettel főszerkesztőjére, Karl-Markus Gaussra és Ludwig Hartingerre. Utóbbi a mai osztrák irodalmi közélet különös, nyughatatlan személyisége, esszéíró, szerkesztő, szlavista, szlovén és olasz költők fordítója, „szavakban csavargó" (Wortlandstreicher – ahogy magát nevezi), Thanhäuser barátja és szövetségese, az Edition Thanhäuser programjának tanácsadója, számos kiadvány sajtó alá rendezője. Szarkasztikus elme, szenvedélyes meg- és odafigyelő, minijellemrajzok és pszichogrammok rögtönzője, egy megíratlan pikareszk regény főhőse. Még egy talajban élő mikroorganizmus is el van nevezve róla, az Avestina Ludwigi.

Utánuk pedig nagyon sok mindenkit szóba kellene hoznom; mert persze maroknyi emberről van szó, de ha csak néhány mondatban is bemutatnám őket, mindjárt sokan lennének. És csak a villamosra meg a hegyi menedékházra igaz, hogy sok jó ember elfér kevés helyen, egy rövid portré lapjain még a háttérben is csak kevesen férnek el. Ha még valakit említhetek, az egy antikvárius, Heiner Henkének hívják, Passauban van az üzlete a Dóm téren; a belépő diákoknak, tizenötezer kötettel a háta mögött, általában azt mondja, hogy: „Nincsenek könyveim!" Thanhäuser sok útmutatást és fontos olvasmányt kapott tőle, köztük az első tipográfiai könyveket is, és valószínűleg az ő hatására vált szenvedélyes antikváriumlátogatóvá. Végül, de igen hangsúlyosan szót kell ejtenem Thanhäuser feleségéről, Irmgard Hochgattererről, aki az első, nehéz években végig elszántan kiállt férje mellett, viselte döntése egzisztenciális következményeit, és lehetővé tette számára, hogy munkája szabad ritmusú életforma is legyen.

Thanhäuser munkássága a különböző tevékenységek körforgásaként írható le. Vannak napok, amikor könyvet tervez; vannak napok, amikor szed, nyomtat és köt. Általában egy-egy ívet szed ki szekrényből csipesszel, sorjázóba. A kiszedett ívet kézisajtón lenyomtatja, nyomás után a szedést szétdobja, és kiszedi a következő ívet ugyanabból a betűkészletből. Kedvence az úgynevezett japánkötés: a jellegzetes Thanhäuser-kiadvány a gerincénél kis villanyfúróval négy helyütt át van lyukasztva,

erős pamutfonallal egybevágóan összehurkolva és hátul középen megkötve. Egyszerű, de hatásos; mindenesetre ügyesség és biztos kéz kell hozzá.

Vannak napok, amikor a nyomódúcokat metszi, és vannak napok, amikor elkészíti a nyomatokat. Vannak napok, amelyeket felemésztenek az intéznivalók, a kiállítások anyagának összerakásától a könyvek eladásának bonyolításáig. És vannak napok, amikor Christian Thanhäuser átlép a cselekvő életből a szemlélődő életbe. Ilyenkor elutazik egy-egy hétre. Nem túl messzire, de nem is marad egészen közel. Elmegy a Karsztokba, a Dolomitokba, a Cseh-Érchegységbe, a Szász-Svájcba, Luzsicába, talán még a Vogézekbe és Bukovinába is. Útközben néz és lát és rajzol. Minden útján telerajzol egy-egy vázlatfüzetet. Így keletkezett rajzainak egy részét dolgozza ki fametszetekké. Élete ilyenkor emlékeztet a régi vándorló mesterlegényekére; munkájában pedig, ahogyan végzi, látni vélem az elmúlt évszázadok mestereinek elmélyült, aprólékos komolyságát. Ugyanakkor semmi porlepett, avítt vagy anakronisztikus nincs abban, amit csinál. Sokminden elmondható metszeteiről is, kiadványairól is, csak az nem, hogy konzervatív benyomást keltenek.

Thanhäuser metszetein a grafikai testek általában a folt és a vonal határvidékén járnak: ahhoz, hogy foltok legyenek, túl hosszúkásak, viszont ahhoz, hogy vonalak legyenek, önmagukban véve is túlságosan térbeli alakzatok. A vonalnak mindig van valami köze az időhöz, azáltal, hogy eljut valahonnét valahová, akár összefügg egy másik vonallal, akár félbeszakad; a vonalak bejárása epikus jellegű esemény. A folt viszont monászként hat; a pillantás vagy telítettséget, vagy ürességet lát bele, míg elidőzik rajta; mihelyt pedig átugrik vagy átsiklik a másik foltra, az előző foltot kívül hagyja figyelmén. Thanhäuser a folt monász-jellegét az egész látványra kiterjeszti, amelyet ezáltal kívül helyez az időn. Előnyben részesíti a panorámát az enteriőrrel, a tágasságot az intimitással szemben; de még a szórványosan előforduló arcok, bútorok, használati tárgyak is geológiai képződményekre vagy legalábbis épületekre emlékeztetnek. Nagylengésű ritmussal, széles sávokkal, roppant éles kontraszttal dolgozik. A tágas perspektívát, amely a messzenéző tájkép sajátja, fekete és fehér alakzatok ritmikus lüktetésével alakítja, egy ismeretlen írás ideogrammjaivá; de mivel nem tudjuk elolvasni őket, nem az írásjegyeket látjuk külön-külön, hanem az írás egészét, amely történetesen erdős hegyoldallal, tóba zuhanó sziklafallal, kanyargó házsorral azonosítható.

Ugyanakkor ez a tájjá visszaváltozó, ismeretlen írás magától értetődő viszonyba kerülhet a megismerhető, elolvasható írásokkal, a nyomtatott szöveggel. Christian Thanhäuser nem tesz különbséget alkalmazott és önálló művészet között. Metszetei ott vannak az Edition Thanhäuser legtöbb kiadványában, de ugyanolyan szuverénül nyomtat fametszetes falinaptárat és plakátot is, mintha a kép mindentől függetlenül, a maga önálló életét élné. Annak felismerése áll Christian Thanhäuser művészete mögött, hogy a fametszet esztétikai szuverenitása nem áll ellentétben annak eredeti illusztratív jellegével. Azáltal, hogy a kép igazodik az illusztrálandó szöveghez és a tipográfiához, nem lesz kevésbé jellemző a művészre, ellenkezőleg: a könyv adottságaiból kiindulva, új formákat és módszereket próbálhat ki. Például Drago Jančar egyik könyvét (tőle addig ritkán, attól kezdve gyakrabban látott) színes fametszetekkel illusztrálta; jelen sorok írójának egyik elbeszélését pedig, amelyben a Linzbe száműzött Batsányi János mellett egy Josef Hafner nevű litográfus is szerepel, arra használta fel, hogy kipróbálja, hogyan lehet litográfiát (történetesen Hafner fennmardt litográfiáit) átrajzolni, majd átmetszeni falemezre. Hozzáteszem, hogy a szöveget abból a fraktúrából (közönségesen szólva, „gót betűből") szedte, amely a tizenkilencedik század közepéig a linzi

magisztrátus nyomdájának birtokában volt, és amellyel azokat a hirdetményeket nyomtatták, amelyeket Batsányi nap mint nap olvashatott; és persze a gótbetűs szedés hangsúlyosan grafikai testté teszi a szövegtestet is.

Egyszóval, Thanhäuser mint könyvkiadó bibliofil kiadványokat állít elő. És itt egy pillanatig nem árt eltöprengeni azon, mi a bibliofília. Mi az, hogy biobliofil könyv. Ilyen tünemény ugyanis Magyarországon, ellentétben a közhiedelemmel, csak igen szórványosan készül; a szép küllemük miatt díjazott magyar könyveknek a bibliofíliához általában nem sok közük van. Magyarországon bibliofil könyvön a költséges anyagból készült, hivalkodó könyvet szokás érteni. Az ilyen jószág selyembe, bársonyba, különleges bőrbe van kötve, drága papírra nyomva, tizenhatszín-nyomású, aranyfóliás illusztrációkkal, ezüstkapcsokkal stb. stb. Ezzel szemben a bibliofil könyvnek az a lényege, hogy a technikai sokszorosíthatóságnak ugyanazon a fokán, a kivitelezésnek ugyanazon a színvonalán áll, mint a metszet; ugyanannyi példányban készül, mint egy fa- (esetleg mint egy réz-) metszet, kézisajtón. Nem egyszerűen szép könyv, mert a szép könyvek többsége nem él az egyes példányokban egyéni életet, de nem is „könyvtárgy" (Buchobjekt), mert a könyvtárgynak nevezett szörnyűségek, illetve könyv alakú groteszk dísztárgyak nem olvasásra vannak szánva.

A bibliofil könyv olyan kiadvány, amelynek minden példánya önálló (bár nem egyszeri) műalkotás, és amelynek esztétikai értékei a szöveg irodalmi értékeit vannak hivatva kiemelni. A tipográfus lelke és leleménye: ez a bibliofil könyvben az érték, nem az anyag, amelyből készült. Minden idők legnagyobb német underground tipográfusa, V. O. Stomps kifejezetten a legolcsóbb anyagokból állította elő bibliofil kiadványait: teherautógumival és elfűrészelt, lecsiszolt fémalkatrészekkel készített vegyes technikájú „roncsnyomatokat" csomagolópapírra (ilyen illusztrációkkal jelentek meg Stompsnál az ötvenes években Günter Eich, Karl Krolow, Heinrich Böll, Adorno, Heinz Piontek stb. első munkái), vagy stencipapír és linóleum kombinációjával művelt csodákat; ezekért manapság árverésekre járnak a gyűjtők. Említhetném azonban A Zsebkendő (Das Handtuch) című, papírzsebkendőre nyomott újságot is; volt benne vezércikk, tárca, hír- és vitarovat. Állítólag tizenkét száma jelent meg, én hármat láttam. Utóbb a kiadvány A Törülköző (Das Taschentuch) című, papírtörülközőre nyomott változatban élt tovább, de az nem jutott el a tizenkettedik számig.

Német nyelvterületen (leszámítva az NDK-t) a bibliofil könyvkiadás már a második világháború vége, sőt voltaképp a náci korszak óta underground ügy volt, sok szempontból hasonlóan, mint a szocialista országokban a szamizdat; emitt az illegális politikumnak, amott a marginalizált esztétikumnak volt egyszerre szubverzív és érzéki hatása. (Azzal az el nem hanyagolható különbséggel, hogy a kézisajtón nyomott bibliofil könyveket sem Ausztriában, sem az NSZK-ban nem üldözte a hatóság.) Mindenesetre Thanhäuser könyvkiadói munkássága, illetve a műhelyében eddig megjelent 60–70 könyv elgondolhatatlan volna a bibliofil könyvkiadás hagyománya, kultúrája és ethosza nélkül.

Német nyelvterületen a nyolcvanas évek végén, Thanhäuser pályakezdésekor (amely időben véletlenül egybeesett a kommunista diktatúrák összeomlásával) körülbelül háromszáz kis- és kézisajtós könyvműhely tevékenykedett. Ezek közt volt olyan, amelyik évente tizenöt könyvet adott ki, de olyan is, amelyik két vagy három évenként egyet. Némelyik „igazi", testes könyveket készített hosszú, vesződséges munkával, másnak négy vagy nyolc oldalas kisnyomtatványokra futotta erejéből. Mindenesetre már akkor eléggé jelentős, önálló kultúrát képezett a bibliofil könyvkiadás, és

már akkor megmutatkozott jellegzetes kétarcúsága: minden belső gazdagságával együtt kimondottan „szegény” művészet, mégis nagyon határozottan elitista jellegű.

A bibliofil könyvműhelyek száma a térségben azóta csaknem megduplázódott. Ez csak részben magyarázható azzal, hogy a volt NDK területén sok kis kiadó indult be, valamint, hogy megnőtt az érdeklődés plusz a fizetőképes kereslet; szerintem legalább ennyire fontos tényező a tömegkultúra elektronizálódása, illetve képi és nyelvi vulgarizálódása. És, ami ezzel együtt jár, az úgynevezett „igényes” irodalom további félreszorulása az érdeklődés peremére. Osztrák nézőpontból egyfelől tömegkultúra, másfelől Heimatkunst látszik, és a kettő közt vajmi kevés mozgástér.

Ebbe a szűk mozgástérbe visz tágasságot hegytömbjeivel és sziklafalaival, továbbá azokkal az osztrák és Ausztria-környéki szerzőkkel, akiknek munkáit a sziklák és a hegyek illusztrálják, Christian Thanhäuser. Kiadója, amely szervesen illeszkedik a fönt vázolt bibliofil elitkultúrába, annyiban mégis jelentősen eltér a szokásostól, hogy osztrák szerzők munkáinak felfedezésén és újrafelfedezésén túl külföldi szerzőkkel is rendszeres munkakapcsolatot tart fenn. Ez Ausztráliából vagy a Marsról nézve ítélhető Ausztria-környéki regionalizmusnak, ám az eredmény valamivel közelebbi, mondjuk magyarországi nézőpontból kortárs világirodalomnak látszik. Ki tudja, milyen érzés lesz kézbevenni ötven vagy száz év múlva egy-egy Thanhäuser-könyvet, hogyan dacol az idő múlásával a kötésterv, a tipográfia és a szöveg, hogyan korosodnak együtt vagy külön.

Időközben Ottensheim szélén bevásárlóközpontok épültek, egymás után három. A kisváros belső utcáiban a régi kis boltok tönkrementek vagy alig tengődnek, de a nagyobb üzletek is megsínylik az óriási vetélytársak jelenlétét. Ottensheim polgárai manapság már csak ezért sem annyira biztosak benne, mint néhány évvel ezelőtt, hogy Christian Thanhäuser butaságot csinált, amikor elhatározta, hogy fametsző és könyvkiadó lesz. Híres ember lett belőle, mindenféle díjakat kapott. Most már úgy látják, hogy megcsinálta a szerencséjét. Olyannyira, hogy miután mindenfelé volt már kiállítása a Rajna és a Visztula (az Adria és az Északi-tenger stb.) között, nemrég szülővásárhelyén is megrendezhette élete első kiállítását. A megnyitóra mindenki eljött, aki valamit is számít a kisvárosban és környékén; olyan sokan voltak, hogy majdnem elsüllyedt a hajó.

Ugyanis a kiállítás mégsem egészen Ottensheimben volt, nem a városkán belül, hanem közvetlenül mellette, a Duna vizén. A komp alatt kötött ki a Schönbrunn nevű használaton kívüli sétahajó (ahogy arrafelé mondják, Kulturschiff), annak zárt utasterében volt megtekinthető egy ötven darabból álló dunai tárgyú metszetsorozat. Ottensheim polgárai megtekintették, és büszkék voltak.

Azóta persze a Kulturschiff más vizeken jár. Ám rakományának (ha egy kiállítást és a köré gondolható életművet lehet rakománynak nevezni), érdemes volna a Dunán és mellékfolyóin egyéb helyekre, például Budapestre és Szegedre is eljutnia.

KARL-MARKUS GAUSS

Európai ábécé

(RÉSZLETEK)

Áldozat

Azt olvasom a „Le Monde"-ban, hogy Jacques Chirac „őszintesége áldozata" lett. Végre megint tudom, mi az, hogy áldozat. Meglehet, hogy ez kevésnek tűnik, pedig sok. Mert az utóbbi években olyan zavarodottság lépett fel ezügyben, hogy attól tartottunk, egyáltalán nem is lehet már Európában az áldozatot a tettestől megkülönböztetni, annyira közel kerültek egymáshoz, és bennünk, nézőkben oly hevesen nőtt meg a vágy, hogy ne lehessen őket szétválasztani és legyenek mind egyformán vétkesek nyomorúságukban.

Például még alig tört ki a háború Jugoszláviában, sokak számára máris oly gyorsan homályba merült, ki kezdte, hogy azt hittük, az ismert tábornokok ugyanazt akarják elérni csatáikkal [Schlachten], mint bármelyik nemzetiség ismeretlen mészárosai [Schlächter], akik rendeznek gyorsan egy kis vérfürdőt baráti alapon, a szomszéd házában. Jugoszlávia nálunk nagy öldöklési mámorként magyarázott széthullása megkülönböztetés nélkül mosott el áldozatot és tettest, mintha az elkövetett és az elszenvedett dolgok között amúgy sem lenne különbség. Eközben feledésbe merült, hogy tettesnek vagy áldozatnak lenni élet és halál kérdése, pontosabban: gyilkolásé és meggyilkoltatásé. Természetesen ahol megölnek valakit, ott annak is lennie kell, aki megöli. De nem lehet, hogy a gyilkosok majdhogynem jóhiszeműen öltek és a meggyilkoltak bizonyos fokig csak cselből ölették meg magukat? Tehát hogy a gyilkosok csak azért cselekedtek ilyen durván, hogy megelőzzék az áldozatot elvetemült tettében, és az áldozatok jóváhagyó módon számoltak saját halálukkal, hogy a tettest szándékosan rossz színben tüntessék fel? Korábban az számított áldozatnak, akivel úgy történt erőszak, jogtalanság, hogy nem tudott ellene védekezni. A mai áldozatok erőszakot, jogtalanságot szenvednek el, de nem tudják elhitetni, hogy erőszak és jogtalanság történt velük és nem saját maguk bűnösek nyomorúságukban.

Az áldozat feltételezett tettesként és a tettes áldozatként való azonosítása összeurópai jelenséggé vált. Aki tesz valamit, az úgy viselkedik, mintha elszenvedné azt, miközben akivel történik a dolog, a tett előidézőjének hírében áll. Hivatalosan azt teszik közzé, hogy Németország nem akar többé „a menedékjoggal visszaélők áldozata" lenni, miközben a hír az, hogy a német kormány el akarja törölni az addig érvényes menekülttörvényt. Az angol mezőgazdaság „Európa célzatos dezinformációs politikájának áldozata lett", mondja az a brit kormány, amely mindent elkövetett a kergemarhakór okainak és méreteinek eltussolásáért és azért, hogy győztesként kerüljön ki a saját bűnéből keletkezett afférból. A saját bűnéből? Ki beszél itt még bűnről? Legfeljebb mindenki közös bűnéről, ha az alkalom kedvező, ami egyúttal fél ártatlanságot is jelent. Vagy mindannyian csak egy globális összetévesztés áldozatai vagyunk? Úgy hallom, a baloldaliakat és a jobboldaliakat amúgy sem lehet már megkülönböztetni egy-

mástól, és nem csak azért, mert az egykori balosok közül sokan megtért jobboldaliként csinálnak karriert; hosszú távon a kapitalisták éppen azért bizonyulnak jobb szocialistáknak, mert szociálromantikus álmok nélkül viszik keresztül a gazdaságpolitikát; a szocialista politikusok viszont, legalábbis Ausztriában, bankigazgatóként mennek nyugdíjba, vagy akként kerülnek egyáltalán a politikába; a katonai vezetők viszont azt a békét védik, amit a pacifisták játszanak el, nagy írók rossz zsurnalisztaként bolyonganak a hátországban és híven tudósítanak a hadtáp területéről, hogy nincs front és következésképpen a mészárlásokat is csak kitalálták; a zsarnokság ugyanakkor a demokrácia védelmezőjének adja ki magát, mintha a magánkézben lévő tévécsatornák száma garantálná a vélemény szabadságát, ahogy ugye, hála a McDonalds-nek, a húsevőkből is réges rég jobbfajta vegetáriánusok váltak, mert úgyis minden papundekliből van, az eldobható papundekli meg pont olyan, mint a legyűrendő étel.

Hálistennek itt van Chirac, a francia elnök, aki nemcsak végrehajtatta az atomkísérleteket a Mururoa-zátonynál, hanem előre be is jelentette őket, ami miatt váratlanul nemzetközi szidalom zúdult rá és így saját őszintesége áldozatává vált. A tettesek viszont már megint kik voltak? A déltengeri szigetlakók.

Határ

A geográfusok akkor beszélnek természetes határról, ha az államot vagy felségterületet folyók, hegycsúcsok, mély mocsarak vagy áthatolhatatlan erdőségek szegélyezik. Azon kívül, hogy tényleg nem emberkéz terelte más mederbe ezeket a folyókat, s a hegyeket nem kellett kőről kőre fáradságos munkával felépíteni, hanem már az ember előtt is léteztek, nincs bennük semmi természetes. Természetes határok nem léteznek, amit nem kell romantikus módon úgy értelmezni, hogy a határtalanság az emberek, csoportok, államok természetes állapota volna. Minden határ ki van találva, s ha igazodik is vonala a természethez, akkor is mesterségesen vonták meg, emberek alkották, megegyezésből és harcból keletkezett, konvenció és erőszak alapozta meg.

Elképzelhető, hogy éppen azok a határok kerülnek gyakran ellentmondásba egy térség történelmileg kialakult életével, melyek azért számítanak természetesnek, mert a természet valamely drámai jele rajzolta ki őket. Mert az élet már korai történeti szakaszában is arra törekszik, hogy leküzdje a természet által az ember elé állított akadályokat, így aztán ritkán fordul elő, hogy a közösségek gazdasági létük és kulturális kibontakozásuk folyamán csakis egy folyónak ezen a partján vagy egy hegy túlsó oldali árnyékában telepedjenek le, hanem, a nehézkedés törvényével dacolva, átkelnek a folyón, átmásznak a hegyen, átfúrják, megkerülik. Akár a baszkokat, a tiroliakat vagy a szlovéneket vesszük tekintetbe, a nagy hegygerincek soha nem jelentettek számukra természetes határt, amelyen túl óvakodtak volna terjeszkedni, sőt inkább arra csábították őket, hogy mindkét oldalon tevékenyen részt vegyenek az áruk és eszmék cseréjében.

Amennyire nincsenek természetes határok, annyira értelmetlen erőpazarlás lenne olyan logikus elv után kutatni, melynek szellemében az európai határokat áttekinthetően és konfliktusmentesen rendezni lehetne. Mindegy, hogy melyik földrajzi, kulturális, vallási, nyelvi, történelmi kritérium kerül kiválasztásra a határ állítólag igazságos kijelölésekor, az mindig sérti az individuális és kollektív igényeket, melyekkel szembehelyezkedik. Mert a határ nem a határmenti népesség találmánya, hanem a központoké. A hatalom a középpontban honos, és érvényét épp azon a területen akarja bizonyítani, mely a legtávolabb esik tőle, a széleken. Magának a határrégiónak általában

egészen mások az érdekei, mint a centrumnak, hagyományait és szokásait tekintve akár közelebb is állhat hozzá a másik oldal népessége, és annak közelsége miatt gazdaságilag is nagyobb gyakorlati jelentőséggel bírhat, mint a távoli metropolisz. Nem ritkán ugyanazokat a dalokat éneklik a határ két oldalán, habár különböző nyelven, olyan dalokat, melyeket már régen nem is ismer senki a két központban, vagy már nevetségesnek számítanak. Ha a központ akaratának megfelelően jött is létre a határ, a centrum lakóinak nagyjából mindegy, hogy van-e vagy nincs és pontosan hol helyezkedik el. Nem szükségszerű, hogy a határ egy terület gazdasági és szociális életébe vágott sebként tátongjon és meggyülve egyszer csak kifakadjon. Nem pusztán megléte határozza meg a határ két oldalán zajló életet, hanem hogy mit akadályoz meg és mit tesz lehetővé: az emberek és eszmék találkozását, az áruk és szokások cseréjét, az átkelést mint mindennapos szokást vagy mint rendkívüli eseményt.

Amikor én gyerek voltam, sokat hallottunk a rádióban a vasfüggönyről, ami erősen foglalkoztatott bennünket, és persze a társaimmal együtt én is konkrétnak vettem a képletes kifejezést, egy függönyt láttam, ami valahol a nyílt terepen leereszkedett, vasredőkbe hullóan, és azt a legkézenfekvőbb és leggyakorlatiasabb kérdést tettük fel magunknak, hogy hogyan lehetett egy ilyen függönyt felszerelni a mezőn, miről lóg le, hogy vajon leengedték-e vagy inkább mint egy kerítést, felállították... A vasfüggöny volt az egyik határ, amelyről tudtunk, mitikus határ, mivel az ötvenes évek második feléig senkit sem ismertünk, aki valaha is átjutott volna rajta és elmesélhette volna, milyen is ez a függöny, mely két világot választ el egymástól, és éjjel-nappal, ha esik, ha fúj, ott áll egy vészjósló vidéken, amit senkiföldjének hívnak, kietlen, ember nem járta föld, ahol senki sem mer lakni és minden mozdulatlan. Talán ha egy nyúl átszökdécsel rajta, mondta nekünk egy felnőtt, a nyúl nem tudja, hogy tilos a határsávban tartózkodni, és láttunk egy nyulat, amint átszalad a földeken, a határ halálos senkiföldje, amin határtalanul magányosan átfut egy nyúl.

A másik a német határ volt, ami a közeli Freilassingba vitt át, meg a nyári vakáció idején az olasz határ, Tarvisio nevű elbűvölő határfalujával. Freilassingba hetente jártak a salzburgi háziasszonyok, hogy aztán a csak Németországban kapható vagy ott valamivel olcsóbb élelmiszerekkel teli táskával térjenek haza, a hatóság által a honi kereskedők felháborodására elnézően megtűrt kishatárforgalom csempészárujával. Az olasz Tarvisio viszont egészen más benyomást keltett, mint a sztyeppeunalmú Freilassing, úgy tűnt, hogy az egész nyugtalanul vibráló település kizárólag a csempészetnek köszönheti létét, és hogy a határ lényegéhez tartozó csempészet bizonyára maga az élénkség, ami jólétet teremt és boldogít, mert bőröndszámra fosztották ki a piacokat az elszabadult osztrákok, németek és hollandok, és legközelebb mégis minden üzlet, bódé és polc újra roskadásig meg volt töltve bőrdzsekivel és edényekkel, takaros háncsfonatú vörösboros üvegekkel és olasz tésztával, sajttal, gyümölccsel. Ez a másmilyen, cseppet sem félelmetes, fegyverrel nem is őrzött határ egyetlen vásárlási mámor volt, és a vámosok, akiknek az lett volna a feladata, hogy megvédjék az osztrák gazdaságot az osztrák vásárlók hazafiatlanságától, tehetetlenül nézték a csempészek áradatát, akik annyian voltak, hogy lehetetlen volt mindannyiukat ellenőrizni. Így aztán ezek a velejükig tisztességes, de amatőrként is kifejezetten tehetséges csempésznyaralók legtöbbször háborítatlanul jutottak haza, és a piti kihágásukkal nemcsak egy-egy gyanús minőségű bőrből készült táskát vagy üveg vörösbort hoztak magukkal, hanem egy darabka világot is, amely még olcsó fogyasztási cikk képében is arra figyelmeztetett,

hogy van mit felfedezni a saját szűk köreiken kívül, hogy a világ nagy, gazdag, sokszínű, más, és hogy bátorsággal meg lehet szerezni.

Ausztria európai uniós beléptével teljesen megváltozott az osztrák–olasz határ jellege. Az Európai Unió a csempészet legalizálásával elvette a tiltott gyümölcs ízét, és ami a világszerzés egy bizonyos formájaként büntetéssel fenyegetett, az tét nélküli vásárlókedvvé igazult, melynek hódolni nemcsak hogy nem tilos, hanem a transznacionális irányítás meg is kívánja és támogatja. Aki a határ túloldaláról látja el magát, már nem vét a parancs ellen, hogy elégedjen meg azzal, amit hazája tud kínálni, hanem utasítást követ, miszerint határtalan európaiságát fáradhatatlan fogyasztóként igenelje. Lehetett bármennyire nyárspolgár a mindenkori csempész, a kinti bevásárlás azelőtt mindig is tevőleges határáthágás volt; tehát egy európai reflex, mely akaratlanul is összeütközésbe került az európai államrend korlátaival és kényszereivel, most olyan aktussá vált, amellyel a kötelességtudó polgár hivatalok által szavatolt európaiságába fogyasztói életet lehel.

Ahol már a velenceiek és a Habsburgok idején csempészek keltek útra mindkét irányban, hogy a határszomszéd hasznára erdei ösvényeken és hegyi utakon juttassák el az árut innen oda, most igen gyorsan érdektelen vidékké süllyedt le egy nagy múltú határrégió, nem veszélyekkel teli senkiföldje, viszont veszélyeztetett föld, amelyet megfosztottak történelmétől és amely félő, önmagát veszíti el. Miközben az osztrák csempészeknek már nem kell tartaniuk a határon ellenőrzéstől és vámostól, az olasz kereskedőknek állni kell a versenyt a fogyasztás más színtereivel, amelyek a tegnapi határ elhalványuló vonzereje helyett esetleg azzal csábítanak, hogy szaunás és élményvendéglős shopping centerük van.

A másik oldalon, az elzárt Kelet felé már rég lehullott a vasfüggöny, és Európa megosztottságának jelképét, a berlini falat időközben kövenként kótyavetyélték el a letűnt önkényuralmak kegytárgykereskedőinek. De azon a helyen, ahol a vasfüggönyt drámai médiafelhajtás közepette úgy takarították el, mintha Európát sohasemvolt meghittségben kellene egyesíteni, megmaradt egy szociális és katonai határ. Azok helyébe, akik ki akartak utazni, de nem engedték meg nekik, olyanok léptek, akik beutaznának, de az országot, amelyben azelőtt bentrekedtek, most nem tudják elhagyni, pedig már se despota, se párt nem fogná vissza őket. Ezeket az embereket nem az országukban leeresztett vasfüggöny tartja vissza, hanem a miénkben installált elektronikus szűrőrendszer. Akiket egykor mi bátorítottunk arra, hogy vakmerő kísérlettel próbáljanak meg kitörni a kommunista világból és szökésükkel bizonyítsák a demokrácia és a piacgazdaság felsőbbrendűségét, azok most maradjanak csak, ahol vannak, és nyugodtan bízzák ránk a gazdaság demokráciával szembeni felsőbbrendűségének bizonyítását. Azt a pénzt, amit a hidegháború idején a kelet-európaiak médián keresztüli csalogatásába fektettek, hogy szökjenek csak a szabad Nyugatra akár életük kockáztatása árán is, ma arra költik, hogy felkutassák és visszatoloncolják a felhívásnak egy pár év késéssel engedelmeskedni próbálókat.

Amit a Német Szövetségi Köztársaság egykor a svábok és a szászok Ceausescu Romániájából való kivásárlására fordított, fejenként nyolc- és tizenötezer márka közötti összeget, attól függően, hogy ezt a fejet mire lehetett használni Németországban, azt ma két kézzel szórja tetszetős erdélyi nyugdíjasotthonok építésére. Ezeket a csekély számban megmaradt erdélyieknek és bánátiaknak szánják, akik akkoriban nem akarták magukat se a román hatóságok zaklatásainak kitenni, se a német márkaígéreteinek megadni, hanem ott akartak maradni évszázadok óta hazájuknak tekintett föld-

jükön. Továbbra is nagy pénzek folynak Romániába azért, hogy ezeknek nehogy eszükbe jusson életük alkonyát az országból kiutált gyermekeik és Németországba csábított unokáik körében eltölteni: most, amikor az erdélyi falvak az igazán sikeres német-román együttműködés tanúbizonyságaként kiüresedtek, tehát most, amikor a németajkú lakosság többszázéves erdélyi jelenlétének tragikus vége elé néz, már nem arra kellene rábírnia a német pénznek a lehető legtöbb embert, hogy kerekedjen fel Németország irányába, hanem hogy maradjon Romániában; akiket korábban dolgozni hívtak haza a mitikus anyaországba, azoknak most idegenben – bár német öregek otthonában – kell meghalni.

A rendszerek versenye rövid időn belül azzá az európai kísérletté fajult, hogy vajon fel lehet-e állítani és fenn lehet-e tartani a tegnapi blokkokat átfogó gigantikus szabadkereskedelmi zónát, anélkül, hogy minden lakójának korlátozás nélkül meg kelljen adni a szabad költözködés jogát. Már szó sincs „határok nélküli Európáról", ahogy azt az egyesült Európa lelkesült szószólói még tíz-tizenöt évvel ezelőtt megálmodták. Kiváltképp, hogy az Unió európai polgárai inkább megijedtek a jelszótól, minthogy boldogsággal töltötte volna el őket, hiszen az nem csak azt jelentené, hogy egész Európa korlátlan nyitva tartású, hatalmas áruházzá változik, hanem azt is, hogy meg kellene verekednünk benne a kelet-európai nomád hadakkal. A schengeni megállapodás, melyet 1985-ben kötöttek a luxemburgi Schengenben és amely 1995-től lépett életbe az első EU-országokban, azt a problémát hivatott megoldani, hogy az Európa Szupermarket miként tudná a benne lakó vevőknek minden osztályon megkönnyíteni a szabad bevásárlást és az illetékteleneknek szigorúan megtagadni a bejutást. A schengeni szerződés belül fel szeretné számolni a munkavállalás és a fogyasztás határait, kifelé pedig a közös blokk határaként bevehetetlen erődítményt akar létrehozni. Az ehhez szükséges elektronikus biztosítórendszer talán lezárja a határt a nemkívánatos határátlépők előtt, viszont ezzel egyidőben a központosított adatnyilvántartás felmérhetetlen lehetőségeit nyitja meg, és ez Európát az ígéret földjévé teszi a legfejlettebb technikájú megfigyelés, egy új típusú bürokrácia számára. A schengeni megállapodás nemsokára a határtartományi felvigyázó szerepére kárhoztatja az Ausztriához hasonló csatlakozókat, akiknek legszentebb európai küldetése az embereket európai vagy Európán kívüli identitásuk szerinti osztályhovatartozásuk alapján rostálni és szortírozni. Legyen segítségükre e felelősségteljes tevékenységükben a tudat, hogy egykoron, amikor az emberek még nem Keletről Nyugatra, hanem fordítva, Nyugatról Kelet felé áramlottak, büszkeséggel teli őrködésük helyének megnevezésére nem német, hanem csak egy lengyel szót használtak: a határ [Grenze] ugyanis a régi lengyel 'Granica'-ból a középfelnémet 'greniz'-en keresztül jutott el hozzánk, bár már nem látszik meg rajta ez az európai vándorlás.

Nacionalizmus

A kezdeti elméletet filantróp szándékkal ötlötték ki, nagy tudású férfiak műve volt, akik észre akarták téríteni az emberiséget és rettegni tanították meg. A nacionalizmus, melynek első számú tanítása úgy szólt, hogy a nemzetnek és territóriumának egybe kell esnie, mind a mai napig csak az államiságban képes felfedezni egy nemzet méltóságát és egyszerű matematikai egyenlet felállítására törekszik, miszerint a világot épp annyi nemzetnek kell laknia, mint ahány állam világosan strukturálja. Ezzel nem az a legnagyobb baj, hogy a nemzetet olyan emberek társulásaként is fel lehetne fogni,

akiket egy származásukat illető közös tévedés tart össze, mint azt egyszer egy csipkelődő angol megjegyezte. Komolyabb következményei voltak annak, hogy egyrészt nyilvánvalóan több náció van, mint ahány állam valaha is létezhet, hacsak nem válik minden egyes ember állammá; és másrészt, hogy az emberek történelmük során azt a megveszekedett tulajdonságot örökölték, hogy még akkor se telepedjenek le hajszálpontosan nemzetiségekre tagoltan, ha a legszívesebben csakis a magukfajták társaságában tartózkodnak. Szóval még ha álom és nem rémálom is lenne, hogy az emberek boldogságukat mindig csak mint állampolgári boldogságot tudják elképzelni és konfekciójukhoz rögvest a passzintos államukra is szükségük van, a nacionalizmus még akkor se lenne alkalmas a földi paradicsom megteremtésére.

Az oda vezető úton a nacionalizmus egyébként semmiképp sem csak azt a rettenetet hozta el az embereknek, amelyet ma kivált Európában jelent. Ahol a népeknek volt bátorságuk megszabadulni a gyarmati uralomtól vagy lerázni magukról fejedelmeik feudális önkényét, ott nemegyszer a jogos indulatot tüzelte és irányt adott a spontán lázadásnak. Ugyanakkor a nacionalizmus, még ahol a legszebb ideálokat tűzte is zászlajára és azalatt a legbátrabb embereket egyesítette, ott is tökéletesen képtelennek mutatkozott arra, hogy az idegen uralomtól valahára megszabadult nemzetet annak belsejében demokráciára, kifelé pedig békeszeretetre vezesse, miközben, ha jól megnézzük, nem valósítható meg az egyik a másik nélkül. A nacionalizmus, alighogy végre-valahára ki tudta harcolni nemzetének az áhított államiságot, máris sorozatosan elvitatta a területén élő többi nép nemzetiséghez való jogát és elnevezte őket, mint a kurdok esetében, „hegyi törököknek", vagy minek és alapvető jogaikat minden elképzelhető viszszaéléssel megkurtította.

Napjaink Európájában a fogalom különös szemantikai eltolódása, helyesebben: beszűkülése érdemel figyelmet. Ha a nacionalizmusról van szó, és elég sok szó esik róla, akkor legtöbbször sem nem a múltbéli európai nacionalizmus ellentmondásos történetére, sem nem a mai nacionalizmus sokféle jelenségére vonatkozik a kritika. Ha hihetünk a nagy európai nemzetek, a hatalommal bíró nemzetállamok által kibocsátott nyelvrendeletnek, akkor a nacionalizmus inkább Európa kis, gyenge, szuverenitásáért aggódó népeinek ügye lett. Ha ezek emelkednek szóra, hogy kiharcolják legitim érdekeiket, és gazdaságilag, kulturálisan, de gyakran nyelvileg is tarthatatlan helyzetükben ragaszkodnak nemzeti sajátosságaikhoz, akkor a hatalmasok közössége rögvest állítólagos nacionalistákként festi le őket, megtoldva az intéssel, hogy még nem fogták fel az új Európa tanításait. A nagyoknak viszont nem kerül erőfeszítésükbe érdekeiket különösebb nacionalista nekidühödtség nélkül képviselni, sőt, még igazi európaiaknak is mutatkozni, mialatt saját ügyleteiket kitűnően bonyolítják. Emlékszem egy szlovéniai irodalmi kongresszusra, melyet az isztriai olasz nemzetiségiek rendeztek és ahol a francia küldött azzal a felháborodott megjegyzéssel hagyta el a termet, hogy neki kifordul a gyomra a kicsinyes nacionalizmus efféle felhorgadásától, mert jogtalannak érezte, hogy a lett és litván, a horvát és magyar, szlovák és portugál, ír és katalán szerzők nem tudtak megegyezni abban, hogy a konferencia nyelve a francia legyen. Mindig a litván a nacionalista, aki legalább a saját verseit felolvasva litván szót szeretne hallani, soha nem a francia vagy a német vagy az angol, aki a világ bármely pontján gond nélkül saját nyelvén kezd el karattyolni, bízva abban – és ebben a bizalmában oly ritkán ingatják meg –, hogy úgyis megértik.

A nyelv nem konstituál nemzetet, éppúgy léteznek többnyelvű nemzetek, mint többféle nemzet által beszélt nyelvek (→ Világnyelv? Anyanyelvek!). Ugyanakkor a sa-

ját nyelvhez való ragaszkodás joga, az, hogy mások elismerjék értékességét, jelentőségét, védelmezendőségét és fejlődőképességét, függetlenül attól, hogy hány ember tekinti anyanyelvének, a folyamatosan megsértett emberi jogok közé tartozik, melynek megkövetelése nem jelent nacionalista felfuvalkodottságot. Ivan Cankar szlovén költőről, aki egy darabka világirodalmat írt egy olyan kis nyelven, amit négy államban, Szlovéniában, Olaszországban, Ausztriában és Magyarországon alig több mint kétmillió ember beszél, az az anekdota járja, hogy egyszer kapcsolatba került a nagy Tolsztoj gróffal. Tolsztoj, aki a maga világirodalmát egy több mint százmilliós nyelven írta meg, azt ajánlotta a szlovénnak, hogy épp úgy folytassa az írást, ahogy azt eddig is oly kiválóan tette, csak az Isten és az irodalmi dicsőség szerelmére, hagyja ezt a nevetséges dialektust a fenébe és írjon helyette inkább oroszul, minden szlávok anyanyelvén. Akkor most ki volt a nacionalista? Cankar, aki egész életében azon fáradozott, hogy paraszti gyökerű anyanyelvét olyan finoman kimunkált instrumentummá fejlessze, amely képes megragadni a modern valóság minden szeletét, és aki eközben előnytelen, vesztes pozícióból gyakran tett büszke hitet fejletlen, alakulófélben lévő, tudatlanságba és megvetésbe taszított nemzete mellett? Vagy az emberszeretet orosz írója, aki álmában sem gondolta volna, hogy tanácsában, ha ugyan tényleg mondta és nem csak legenda, van valami igazságtalanság, sőt, hogy nacionalista túlkapásnak is fel lehetne fogni?

A nacionalisták, különösen manapság, mindig a jogaikért harcoló kis nemzetek, soha nem a nagyok, amelyek már bebiztosították magukat. Az egyik megsérti a status quo-t, a másiknak minden oka megvan rá, hogy elégedett legyen vele. Kicsinek számítanak először is a fiatalabb történelmi nemzetek, melyek csak az utóbbi évtizedekben léptek a nemzet és a politikai szerveződés útjára, vagy amelyeknek nemszeretem örökösökként csak az utóbbi években sikerült felvetetni magukat az államok kissé pikírten reagáló közösségébe. De olyan népek is vannak a nem kedvelt, bajkeverőnek bélyegzett vagy egyenesen lázadozó barbárokként leintett kicsik között, amelyek nemcsak hogy önálló államiságig nem vitték, hanem még odáig sem, hogy valamicske megbízható védelmet élvezzenek a már meglévő államokon belül: etnikai közösségek, komoly történelemmel rendelkező csoportok, amelyek a mai világot meghatározó állami rendszerben nincsenek képviselve, megvédve, respektálva, hanem kulturális, sőt, sokszor biológiai létükben is veszélyeztetve, kibontakozási lehetőségeikben korlátozva érzik magukat. Az őket képviselő UNPO (Unpresented Nations and Peoples Organization) majd ötezer ilyen közösséget tart nyilván.

Csak ne gúnyolódjon senki ezeken a „mitugrász-nemzeteknek" csúfolt csoportokon, mert nekik nemcsak Latin-Amerika, Afrika vagy Ázsia közismert diktatúráiban kell elszenvedniük a mindennapos népirtást, amiről mi csak a legritkábban értesülünk, csak akkor, ha – mint például az Amazonas indiánjai esetében –, véletlenül akad egy osztrák püspök, aki képes ügyüket a nyugati média felé is képviselni, vagy ha – mint a nigériai obonik esetében – egy nemzetközi olajkonszern túlságosan feltűnően vesz részt kisemmizésükben. A nacionalista jelszó, melyre sok nép fogékony, bár messze nem a többség, az állammá szerveződésért folytatott küzdelem útjára tereli őket. Az oly sok európai nemzet számára is végzetes, a kontinenst összességében barbarizáló nacionalizmus azonban még ott sem tud jövőt nyújtani, ahol felülnek ígéreteinek. Élettér és állam vészterhes, európai modell szerint megcélzott egységének az lenne a vége, hogy megállás nélkül harcolni kellene a szétforgácsolódás állandósulása [Splitterismus] ellen, amelyet még ezen harcok győztesei sem kedvelnek, s amelytől már Isaiah Berlin is óvott. Akkor hát adják meg magukat a sorsnak ezek a kis népek és

olvadjanak bele a legközelebbi nagyobb nemzetbe, mint ahogy az a bretonokkal és oxitánokkal történt Franciaországban? A Szovjetunió népei mindenesetre épp az ellenkező irányba indultak el, és eszükbe sem jut Tolsztoj szláv anyácskájánál megbújni és minden oroszok közé menekülni.

A nagyobb, megszilárdult nemzetek a kulturális és gazdasági összetartozás tekintetében oly biztos lábakon állnak, hogy nem kell félniük egy transznacionális egyesüléstől. Tagjaik nyugodtan nevezhetik magukat öntudatos európaiaknak, mert közben nem kell félteniük francia nyelvüket, angol hagyományaikat, német szokásaikat; meg tudják védeni nemzeti érdekeiket, akkor is, ha európai polgároknak, vagy, horribile dictu, az európai nemzet tagjainak nevezik magukat, így aztán nagylelkűen mutathatják meg a többieknek a helyes utat, hogy vegyenek példát róluk és végre mondjanak már le a nyomorult kisállamiságról, a szűkkeblű nacionalizmusról.

Akinek ez a tanács túl olcsónak tűnik, az csak annyit lásson be, hogy nem a kis nemzetek felszámolásáról van szó, hanem állam és nemzet összefonódásának megszüntetéséről. Egy nemzet jogai ugyanis egyáltalán nem csak a nemzetállamon belül bontakozhatnak ki és juthatnak érvényre, épp ellenkezőleg, az állam, főleg ha nemzetinek mondja magát, kikövezett útja nemcsak az idegen, hanem a saját nemzet elnyomásának is. Tehát nem a számtalan kis nemzetállamra való szétforgácsolódás a cél, de nem is a lelkesülten kikiáltott európai nemzet Egyesült Európai Állama, vagy valami ehhez hasonló kényszerképzet, amiből egy-kettő már kipattant bizonyos agyakból a delíriumos nagy-európai üdvrivalgásban. Az állítólagos európai nemzetről ugyanis megint csak etatista módon képesek gondolkodni megálmodói, méghozzá, szükségszerűen, mint olyan államóriásról, melynek segítségével reményeik szerint elbánhatnak majd az amerikaiakkal, a kínaiakkal és még ki tudja, kivel. Ez az állam bürokratikusabb lenne minden eddigi európai államnál, egy gazdasági és katonai szörnyeteg. Miközben az Amerikai Egyesült Államok kultúrája újra sok nemzetre bomlott, Kína a maga többszáz népcsoportjával és gazdaságilag rendkívül egyenetlenül fejlett régióival egyre közelebb jut a széteséshez, a haldokló Szovjetunió tucatjával szüli a nemzeteket, Európának utolsó és ugyanakkor első óriásállammá kellene alakulnia? Egy hozzá tartozó nemzettel, hogy az összes európai náció letűnése után igazi nemzetállam váljék belőle?

Két Európa

Akár a keresztény Európát, akár a valutaunió Európáját vesszük, Európa egyik fele mindig az egésznek tételezte magát és kiutasította a másikat – a pogányság Keletjébe, az elmaradottság örök Ázsiájába. Bárhogyan is módosultak az Európa által megvont, saját kontinensét bővebbre vagy szűkebbre szabó határok, az nem változott, hogy megvoltak, és hogy Európát mindig a kellős közepén vágták szét, és ily módon bizonyos európaiakat európaivá, másokat barbárrá tettek. Ma is különös, sőt rejtélyes dolog ez az Európa, hiszen itt mindig egyidőben zajlanak egymással ellentétes folyamatok: Európa ugyanazon pillanatban nő és zsugorodik, soha nem látott méretűre tágul és közben mégis egyre kisebb lesz. A modernizáció szívóerejének engedve olyan területek csatlakoznak a centrumhoz, kapcsolódnak össze metropoliszokkal, melyek emberemlékezet óta boldog vagy tompa elszigeteltségben élték a maguk életét; ezzel szemben egész népek, melyek a kezdetektől fogva Európában telepedtek le, ugyanabban a történelmi pillanatban azon kapják magukat, hogy kiutasítják őket saját kon-

tinensükről és Európa-érettség hiányában száműzik őket a javíthatatlan, Európán kívüli barbárságba.

Mi történt? Két Európa volt és annyi is van ezen az egy földrészen, és amit Miroslav Krleža, Európa zseniális horvát enciklopédistája e század elején, agóniákban rángó és válságoktól felszakadozó kezdetén leírt, az igaz a végére is, mivel a megoldatlan problémák felszakadnak újra, még ma is. Most pusztító erővel tér vissza mindaz, amit annak idején nem rendeztek el, csak lesöpörtek a vezérkarok és a béke hatalmasai az asztalról, amit nem oldottak meg a század elején, csak lefojtottak és azóta elzárva tartottak, az a végén újra tüzet fog, és épp Európában foszlik szerte a gyanútlan kartográfus álma, hogy egyszer s mindenkorra elvégezte munkáját. A régi osztrák Agramban, a horvát Zágrábban felnövő Krleža Európát a monarchia egyik lobos széléről figyelve a következőkre jutott: „Az európai civilizáció impozáns építményét számtalan legyőzött európai nép csontjain emelték. Ha ma Európáról beszélünk és megpróbáljuk feltárni, hogy miben áll e dicsőséges és számunkra oly becses kontinens küldetése, nem szabad elfeledkeznünk róla, hogy két Európa van. A klasszikus nyugat-európai, muzeális-grandiózus, történelmi-patetikus Európa mellett él egy másik, a kelet- és délkelet-európai népek szerény, sarokba szorított, századok óta újra és újra alávetett periférikus Európája. Ezek a Baltikum, a Duna-vidék és a Kárpát-medence, a Balkán népei, akiknek az a sorsuk, hogy ne az európai falak között éljenek, hanem védőpajzsot, egyfajta *glacis*-t alkossanak az oszmán és a mongol veszély ellen és minden egyéb katonai vagy politikai jellegű fenyegetéssel szemben."

Más lett a világ azóta, hogy Krleža ilyen keserűen jellemezte ezt a viszonyt, de Európa felosztása még mindig létezik, és az egyik, a tehetős, egyszóval a mi Európánk hatalmában és dicsőségében áll meghatározni, hol kezdődik a másik és hol ér véget humanitásunk és jólétünk, jólétünkben őrzött humanitásunk és hatalommal védett jólétünk birodalma. Már régen leomlott az az egy berlini fal, amely csak egy generációnyi időre vált a megosztottság szignumává, de napjainkban, mint ahogy az már korábban is megtörtént, egy csomó új fallal helyettesítik, melyek szilárdak és magasak, elektronikusan védettek és egy minden határátkelőt összekötő kompjúterhálózat őrzi őket. A schengeni szerződés, mely az osztrákokat a dél-keleti határ, hogy azt ne mondjuk, az ígéret birodalma Ostmark-jának őreivé teszi, olyan józanul, aggályoktól és kétségektől mentesen szilárdítja meg ezt a felosztást, ahogy arra csak a bürokratapróza képes, melyben az iszonyat az egyenleg tételeként szerepel és a bestialitás egyedül súrlódásmentes megszervezése és zavartalan végrehajtása szempontjából kerül szóba. Igen, két Európa van az egyben, és míg a mi Európánk kifelé erődítménnyé szilárdul, addig a másikban útra kelnek az emberek.

De nemcsak az Unió körülfalazott Európáján kívül pergeti a vakolatot a bomlás, hanem magát az integráció Európáját is hatalmába keríti, miközben itt sem végzetszerűen lepi meg az embereket, hanem mondhatni tervszerűen idézik elő. A valutaunió, amelynek előkészületei mégiscsak kizárják a kontinens felét Európa áldásaiból, a dezintegráció fegyvereként fordul a saját maga alkotta építmény ellen, és a dezintegráció robbanóanyaga a közös valuta, az Euro lesz. Az Európai Unió a beözönlő barbárok közepette megteremtette ugyan a teljes jogú európaiak, az Unió polgárainak kasztját – de mégis, miféle európai találmány lett volna az, ami legalább az erődítmény belsejében mindenkit egyenlőnek nyilvánít? A valutaunió az elválasztás megbízható eszköze lesz, hogy a jólét Európájában is megmaradjanak a nemzetek közötti rendi különbségek és ősrégi előjogok, hogy egyeseknek ne kelljen feladni a gazdasági előnyüket vagy

bevetni az összeurópai fejlődés motorjaként. Őseurópai eszme tehát „Európa magja", a kontinens kiváltságos részén belüli kiváltságos Európa, és nem véletlen, hogy épp ott talál oly nagy tetszésre, ahol egykor különösen erős volt a → nacionalizmus és ma különösen hangosan gajdolják a nacionalizmus meghaladásának nótáját. A megváltozott világban való túlélés érdekében a nacionalizmus már nem mutatkozhat bornírt és javíthatatlan tuskónak, amilyen mindig is volt, inkább elegáns európai redőkkel kell eltakarnia rettenetes izmai játékát. A valutaunió annak a fizetőeszköznek a zseniális találmányával, amely közös ugyan, de nem mindenki számára, mert egyesek nem csak egyenlőbbek az egyenlőknél, hanem közösebbek is a közösöknél, maguk között vannak tehát megint; ez a valutaúnió tehát a hatalommal bíró államoknak, a *Grande Nation*-nak és az *einig Vaterland*-nak lehetővé teszi majd, hogy kíméletlenül kövessék nacionalista céljaikat és ugyanakkor ők tűnjenek a jobb európaiaknak. És még mondja azt valaki, hogy a közgazdászok Európája fantáziátlan képződmény!

Közben a nemzetekfölötti Európa hatalmasai, akiknek céljaik elérése érdekében már nem szükséges és nem is szabad magukat nacionalistákként megjeleníteni, pedig azok maradnak, újraértelmezik Európát és történetét egy szent élettörténetévé írják át. Minden Európában elkövetett vagy innen kiinduló barbárságot Európán kívüli tévelygéssé nyilvánítanak, amely csak kis időre tudta elterelni a figyelmet történelmi missziónkról. Európát, minden bűntől megtisztítva, a demokrácia, a tolerancia és az emberi méltóság szinonimájává hazudják – mintha az indiánok kerekedtek volna fel népet irtani az arany vallásától hajtva, mintha az ázsiaiak találták volna ki a gyarmatosítást és az afrikaiak teljesítették volna be a fasizmus rasszista tévképzetét. Szinte úgy tűnik, hogy Európa, amely mindig is képes volt megjeleníteni az ellentmondásosságot – a racionalizmust és emberségre fittyet hányó kiforgatásának képességét; az emberi jogokat és a politikatant, aminek segítségével ezeket a jogokat bizonyos embercsoportoktól el lehet vitatni –, szinte úgy tűnik, azért beszél ez az Európa annyit a történelméről, hogy az feledésbe merüljön és legalább egyszer megvalósuljon az egyenlőség: az európai népek általános amnéziájában, az emlékezőtehetség egyetemes és egyforma hiányában.

Nemzet

A nemzet aligha tartozik manapság a civilizált európaiak lelkesedését kiváltó ügyek közé, ahhoz túl sok bűnt követtek el a múltban a nemzeti dicsőség és gyarapodás, a haza becses földje és hírneve érdekében, túl sok háború torkollik még ma is nacionalista vérfürdőbe. Még azokban az országokban is van a hozzá fűződő szentimentális viszonyulásnak valami öntelten bornírt, beszűkültségről árulkodó jellege, ahol a nemzet megszelidített formájában, civilizációvá háziasítottan tűnik fel. Népviseletbe öltözött szüzek és zászlószentelés áporodott szagát árasztja, a himnusz és a nemzeti sörtermelés fölött érzett büszkeséggé tornássza fel magát. Így aztán Európa bármely pontján üti is fel fejét a nemzeti öntudatról és méltóságról szóló fecsegés, számíthat a felvilágosult szellemek megvető leintésére, miszerint a nemzetbe vetett hit univerzális humbug, már csak azért is, mivel a nemzet mint olyan egyszerűen ki lett találva. Ebből annyi az igazság, hogy valóban minden nemzetet kitaláltak egyszer, ami egyébként nem csak a kis szemtelen, egykor teljesen ismeretlen nációkra érvényes az abháztól a csuvasig, melyek létezéséről legtöbbször csak akkor értesülünk, ha egy távoli háborúban emelkednek nemzeti szóra, és amelyek hirtelen felbukkanását előszeretettel bélyegezzük törté-

nelmi anakronizmusnak és barbár szeparatizmusnak. A hatvan-, száz- vagy kétszázmilliós nagy nemzetek ugyanúgy a történelem találmányainak tekinthetők, tartsák bár tündöklő, nemzeti történelmük során soha nem veszélyeztetett létüket természet- vagy istenadta dolognak.

Hát persze hogy minden nemzet ki van találva. Egy ír katolikus véréből nem lehet kimutatni, hogy nem egy istenverte angol presbiteriánus, de még azt sem lehetne felismerni természettudományos módszerekkel, hogy nem moszlim vallású koszovói albán vagy dél-afrikai animista zulu. Ám ha ki is van találva minden nemzet, attól még nagyon is valóságos és nagyhatású történelmi tény vált belőlük. Amiképpen az emberek nem nációk szerint takarosan felosztva népesítették be a Földet, akképp nem is csak azt az egy kötődést fogják ismerni a történelem végezetéig, hogy bizonyos nemzetekhez tartoznak. Első pillantásra azonban úgy tűnik, mintha az utóbbi évtizedekben mégiscsak kissé elsietve kiáltották volna ki a nemzet halálát, mint ahogy a történelem végét is, és nem csak azért, mert a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullásakor olyan nemzeteknél köszönt vissza a nacionalizmus, amelyekről úgy tűnt, hogy már túlléptek rajta; és nem is csak azért, mert a létező szocializmus államrendjének összecsuklásával több tucat olyan nép lépett a világ színpadára nemzeti jogait követelve, amelyek létezéséről sem tudtunk azelőtt; de nem is csupán azért, mert az egykori gyarmatok államhatárait, melyeket Európa térképasztalain tökéletes tetszőlegességgel húztak meg, most mindenhol véresen korrigálja a valóság. Nem, nem kizárólag a politika gyújtogatói adták vissza a nemzetnek egykori jelentőségét, de nem is csak a nélkülözés késztet oly sok embert arra, hogy a nacionalizmusba meneküljön, mert a kicsi, szerencsétlen, despotikusan kormányzott nemzete iránt érzett büszkeségén kívül semmi más nem marad neki, ami reménységgel tölthetné el. Nem, a nemzet egyszerűen azért nem hanyatlott a megjósolt és jól megérdemelt végső nyugállományba, mert nem jelentkezett olyan utódja, amely birtokba vehetné az örökséget, és ez az oka, hogy még elvegetál, olykor egészségtelen élénkségre gyúlva, mindenesetre elég erősen ahhoz, hogy újra és újra feltápászkodjon betegágyából. Mint ahogy a nemzet maga is a pótléka volt valaminek, ami megelőzte, ami egy lassú, fájdalmas folyamatban hullott szét, és romlásában és korhadásában a modern kor humuszává vált, úgy a nemzet sem tűnhet el csak úgy, hogy aztán a semmi, az üresség lépjen a helyébe.

A nemzet európai találmány, ami nem jelenti azt, hogy a világ bármely pontján ma is európai minta szerint kellene kialakulnia. A népeket évszázadokon keresztül egyetlen hit alatt egyesítő Keresztény Európa egyszerre volt univerzális és mai felfogásunk szerint végtelenül megosztott birodalom. Krisztus népe sok nyelven beszélt, de a kivont kardot egyetlen akarat vezette. Tévedés egységesnek képzelni a középkor világát, a kis közösségek, falvak, tájékok, régiók agrár jellegű kultúrája sokkal inkább áttekinthetetlen volt, egymáshoz szervesen nem kapcsolódó parcellákra tagolódott és mai mércénk szerint monoton sokszínűség, egyhangú sokféleség jellemezte. Egyedül a kereszténység borult a túlvilági és földi hatalom közös égboltjaként e megosztott világ fölé. Mai világunk egyformább, és ez az iparosodás következménye, mely az agrárközösségek felbomlása után igájába hajtotta Európa földjét, és a kereszténység feltartóztathatatlan hanyatlása közepette egy új vallás feltörekvését segítette. Ennek az új vallásnak az istene volt a nemzet.

Európa különböző utakat választott, hogy hódoljon ennek az istennek. Franciaországban, melyet tévesen a nemzetalakítás szabályos esetének tekintenek, a központosított királyi állam megelőzte a nemzetet, amely, mondhatni, annak gyermekeként

nőtt-növögetett, hogy aztán, mikor már elég erős volt, az első adandó alkalommal, melyet a francia forradalom kínált, eltegye láb alól atyját és saját maga legyen a ház ura. Más országokban, például Itáliában, először a különböző fejedelemségekben jelent meg a nemzeti érzés csírája, mely az összetartozás tudatává nőtt és végül szétfeszítette a kisállamiságot, magasabb állami szinten valósította meg az összefogást, az olaszok manapság, százötven év múltával újra heves támadásoknak kitett nemzetállamát.

Más nemzeteket a nemzetfelettiség gondolatán alapuló dunai monarchiában találtak ki. Robbanóanyagként szolgáltak az állítólagos népek börtöne romba döntéséhez, és annak csődtömegéből aztán kis nemzetállamokat alakítottak, amelyeknek viszont szintúgy rögtön meggyűlt a bajuk a területükön élő más nemzetiségekkel, miközben elvitatták azok nemzeti jogait. Igen gyorsan világossá vált, hogy a nemzeti emancipáció, legalábbis a közép- és dél-európai térségben, meglehetősen kényes ügy, ha azt kizárólag állami keretek között szeretnék megvalósítani. A nemzet és felségterülete egybeesését megkívánó nemzetállam ugyanis ebben a térségben azt jelenti, hogy az egyik nemzet államisághoz való joga valamely más, esetleg több nemzetiség ebbéli jogait kurtítja meg. Tíz vagy húsz helyett nyugodtan létre lehetne hozni negyven államot is Csehország és Bulgária között, és még mindig nem valósulna meg az egységes nemzetiségű területek őrült gondolata. Olyan szoros a különböző nemzetiségű népek összefonódása Kelet- és Délkelet-Európában, hogy azt még a folyamatos etnikai tisztogatás sem tudná szétszálazni; a nemzetállam gondolatát következetesen végigvezetve nemcsak bizonyos területeket kellene felaprítani, hanem egyes városokat is, aztán az így felosztott városokban a kerületekig előrenyomulni, ahol végül az utcákat kellene különböző államok fennhatósága alá rendelni. Az a gondolat, hogy a nemzeti emancipációnak szükségszerűen olyan állam megalakításához kell vezetnie, amely aztán csak egy bizonyos nemzeté, természetesen a nacionalizmus kényszerképzete és mint ilyen, egyáltalán nem elkerülhetetlen a nemzetek és azok tagjai számára.

Európában ma az a kényes helyzet lépett fel, hogy míg a nemzetformálódás folyamata – például a kontinens dél-keleti területein – még le sem zárult, és egyébiránt pont ott, ahol az a leginkább életidegen, a nemzetállam képzete vált uralkodóvá, addig Nyugat-Európában egy nemzetek utáni, nemzetállamok utáni korszak megteremtésének irányába mutató tendenciák hatnak. A látszat ellenére mégsem különbözik egymástól annyira Kelet és Nyugat. Míg a Kelet azért hullik szét, mert újabb és újabb nemzetek tartanak igényt saját államra, addig Nyugaton, az Európai Unió körvonalazódó birodalmában éppen az indítja meg a bomlást, hogy keresztülviszik a nemzetek fölötti egységet. Korábban nemzetállamokba ágyazott gazdag régiók, mint például a képzeletbeli Reppublica Padania észak-itáliai területei, megpróbálnak kiválni a nemzeti kötelékből, kitörnek a közös teljesítmények és felelősségek által is egybetartott nemzetből és saját utakon menetelnek közvetlenül Európába. A regionalizmus eme brutális kapzsiság kedélyesebb változataként veri szét a régi nemzetet, melyet azonban – a keleti tendenciák tükörképeként – csak a kisebb egységek egoizmusával tud pótolni. Összességében azt lehetne mondani, hogy a huszadik század végén mindkét helyen problémává vált a nemzet; Nyugaton ott, ahol a társadalom bizonyos csoportjai és a gazdasági folyamatok sürgetik felszámolását, Keleten pedig ott, ahol újraéled a nacionalizmus.

Európa akkor tagolódott nemzetekre, amikor a Keresztény Európa univerzalizmusa idejét múlt lett. Vajon mi következik el most Európának azon részében, ahol, évszázadokkal később, a nemzet vált idejétmúlttá és a gazdasági fejlődés erőteljesen követeli a transznacionalitást? Amire Európának a nemzetek utáni jövője megteremté-

séhez szüksége lenne, az természetesen nem más, mint – egy új kereszténység. De vajon honnan vehetnénk és ki akarná? Én nem. Akkor még mindig maradna az az alternatíva, hogy Európa se a régi kereszténységet nem kapja vissza, se egy újat nem vesz fel, viszont teremt magának egy új, kötelező érvényű vallást. De milyet? Európai Unió már tett javaslatot egyre: Lépjen a hatástalan istenhit helyébe a pénzbe vetett rendkívül hatásos hit. Csavaros eszű dialektikusok bizonyára még valamiféle humanista reményt is fűznének hozzá, hiszen amíg a szeretet istenébe vetett hit mindenhol a kard uralmát hozta el, Mammon hite esetleg épp ellenkezőleg a humanizmust terjeszthetné el.

A pénz vallása azonban, melynek kinyilatkoztatására az EU misszionáriusokat küldött szét, szintén nem fog tartósan érvényre jutni: A kereszténység legalább az egyenlőség ígéretét tartogatta a neki meghódoló népek számára, és aki a Keresztény Európához tartozott, az már itt a Földön az Isten gyermekének kijáró tiszteletben részesült (legalábbis a tanítás szerint) és igényt tarthatott a túlvilági boldogságra. A pénz vallása nem közvetíthet ilyesfajta egyenlőséget, sőt, a legerőteljesebb ellentmondásban áll vele. Pusztán az, hogy valaki hisz a pénzben és neki szenteli európai létét, még messze nem jelenti, hogy van is neki, vagy hogy igényt tarthatna rá. Miért is kellene hát mondjuk a kelet-európaiaknak jámboran megtartóztatni magukat a nacionalizmustól és helyette a bankok kultusza szerint imádkozni, ha cserében legjobb esetben arra van kilátásuk, hogy örökre és még utána is harmadíziglen másodrangú kolduseurópaiak, vagyis alsóbb osztályba tartozó imádkozó testvérek maradnak? Hiszen másfelől a pénz vallására már régebb óta áttért nyugatiak sem éreznek magukban korán elhalt mártírokra jellemző csillapíthatatlan vágyat, hogy lemondjanak javaikról vagy megosszák azt másokkal. Nem, éppen abban áll az új vallás lényege, hogy saját vagyonunkat gyarapítani szükséges és megengedett. Ha azonban egy vallás elkülönülésre épül, akkor nem igazán hathat egységesítően, és ez az oka, hogy az Európai Unió nem képes olyan birodalmat alapítani, mely a Keresztény Európa és következésképp a nemzetek Európájának örökségébe léphetne.

Hát akkor mi a fene jöhetne a nemzetek, a világszellem eme nem éppen felemelő emanációi után, Krisztusra és a kamatokra, vajon mi válthatná fel a nemzetet? Nos, már majdnem kicsúszott a számon, hogy az univerzális kereszténység patriotizmusának és a földi nemzetek patriotizmusának helyébe most az ember iránti patriotizmusnak kellene lépnie, annak a cselekvő felismerésnek, hogy nem csak mint az egyedül üdvözítő egyház vagy az egyetlen igaz nemzet tagjai érdemlünk tiszteletet és megbecsülést, hanem úgy is, mint az emberiség része. De ez a gondolat joggal keveredik az utópiától való fertőzöttség gyanújába, és mivel a minap a legnagyobb osztrák napilap keresztrejtvényében a „zavaros vágykép, rögeszme" meghatározásra az „utópia" jött ki nekem, vissza is kell vonnom a gondolatot és egyelőre le kell cövekelnem a nemzeteknél, amelyek rászolgáltak népszerűtlenségükre.

Nép, vándorló

Az utóbbi években igencsak furcsa szavakat alkottak és ősrégi megnevezéseket kezdtek újra használni azokra az emberekre, akiket a népnyelv még mindig cigányoknak hív. Némelyek száján persze még akkor is kicsúsznak embertelen szavak, ha megfontoltan és virágnyelven beszélnek, mert az óvatosság arra inti őket, hogy tartózkodjanak a terhelt fogalmaktól. Így például a helyi sajtó már csak elvétve sopánkodik a környéket érő „cigány csapás" miatt, hanem helyette arról tudósít, hogy a lakosság

zaklatva érzi magát a város széli „vándornépségtől", az „úton levők sokszínű népcsoportjától". Az ártalmatlannak tetsző hír burkolt felszólítás a pogromra, hiszen ahhoz, hogy hathatósan fel lehessen karolni az ügyet, először is fel kell kelteni a félelmet a lakosságban; és akármilyen folklorisztikusan is hangzik a „vándornépség"[15], mindenképpen felismerhető benne a népharagot oly megbízhatóan levezető csoport. Annak ellenére, hogy mit követtek el a romák ellen Ausztriában, Németországban, Csehországban, Lengyelországban és még ki tudja, hol, még mindig a tisztességes osztrákokat, németeket, cseheket és lengyeleket kell megvédeni a romáktól, nem pedig a romákat üldözőik tisztességétől. Egyetlen más csoport esetében sem lett volna lehetséges, hogy valakit, aki a náci időkben szenvedélyesen részt vett üldözésükben, mindjárt 1945-ben a cigányságkutatás szakértőjeként hívjanak meg állami tanácskozó szervezetekbe és felsőoktatási intézményekbe.

De a rosszízű „cigány" szót kiváltani hivatott mostanság használatos „szinti és roma" kifejezések is furcsák, mert a szintik azok a romák, akik már több száz éve Németországban élnek, gyökeret eresztettek a német kultúrában és szorosan összefonódtak a német történelemmel. A szintik és romák kötelező együttes emlegetésének annyi értelme van, mintha folyton „bajorok és németek"-et vagy „németek és európaiak"-at mondanánk. A német kultúrához való szoros, több száz éves kötődés persze abban is áll a magukat német népcsoportnak érző szintik számára, hogy hazájukban az egymást váltó rezsimek egytől egyig üldözték őket. Az üldözőknek tevékenységük patrióta szelleműként való legitimációjához mindig szükségük volt indokokra, melyeket azokból a régi mítoszokból kölcsönöztek, amelyek már jóval azelőtt szorgalmazták a szintik megsemmisítését, mielőtt ennek a nemzetiszocializmus nekilátott volna. Csakugyan, már I. Vilmos porosz király szabad prédának nyilvánította a szintiket egy 1725-ös rendeletében, tehát jóelőre felmentette a büntetés alól azt, akinek szándékában állt megölni egy szintit. Helyzetük mindig akkor vált kritikussá és fordult át mindennapos pogromveszélybe, amikor egy modernizációs hullám fenyegette a lakosság tradicionális létformáit, és sokan úgy érezték, hogy elveszik tőlük mindazt, ami hagyományosan biztonságot nyújtott. Már az „örökös országos békét" is, az első olyan dokumentumot, amely a szintik üldözését az európai hatalmak közös ügyévé nyilvánította, az a wormsi birodalmi gyűlés bocsátotta ki, amelyet 1495-ben, az újkor küszöbén fellépő krízishelyzetben tartottak meg. És egészen Bismarck birodalmi kancellárig, aki számítóan kiszolgáltatta őket az iparosítástól elbizonytalanodott, proletarizálódástól fenyegetett németek gyűlöletének, a császároknak és királyoknak, hercegeknek és grófoknak, tartományfőnököknek és polgármestereknek mindig akkor ötlöttek eszébe a szintik, ha a lakosságtól áldozatot kívánt meg a modernizáció, tehát amikor az maga is gazdasági erőszaknak volt kitéve.

A mintegy nyolcmillió főt számláló romák jó hatszáz éve európaiak, és éppen ezek a mindenhol perifériára szorított emberek testesítik meg régóta egzisztenciálisan azt, ami a holnap új európaijától megkívántatik: hiszen elboldogulnak egy olyan Európában, ahol az egyén elveszíti a nemzetállam régi biztonságát, és sokféle befolyásnak kitéve, idegen népektől körülvéve is meg tudják őrizni kulturális egységüket. A romák a beköszöntő új idők példás európai polgáraiként territórium nélküli (→ Nacionalizmus) közösséget alkotnak. Bár egyes területeken sűrűbben laknak, mint másutt, pél-

[15] A német „fahrendes Volk" kifejezés egyértelműen utal a cigányságra és annak vándorló életmódjára. A ford. megjegyzése.

dául Európa keleti szélén Romániában és Moldáviában vagy a nyugati szélen Andalúziában, mégsem vitték soha saját államig, saját tartományig egy államon belül, egy autonóm területig, vagy akár csak egy megyéig egy régión belül. Még az államalakítás vágyát sem jegyezték fel róluk a történetírók, ugyanis a romák nem államban, hanem családban és → határokban gondolkodnak: családban, melynek tagjai szétszélednek a világban és mégis újra és újra össze kell jönniük, és határokban, melyek ezeket az összejöveteleket megnehezítik, akadályozzák, de soha semmilyen represszióval nem tudják valóban megakadályozni. A romák territórium és nemzeti identitás nélküli közösség; idegen tőlük a nemzeti mítosz, amelyben ennek az identitásnak a tudatára ébredhetnének, és még vallásosságuk se egyesíti őket csoporttá, mint ahogy nyelvük, a romani sem alakult ki olyan kötelező érvényű formában, hogy benne az összes állam romái egy közösségként tapasztalnák meg magukat.

Amíg átok volt hontalannak lenni, az európai államok mindent megtettek azért, hogy a romákat sehol se ismerjék el állampolgárnak, hogy alkalomadtán bárhol meg lehessen tőlük vonni a honosság jogát. Amióta pont a hontalanoknak járnak ki bizonyos nemzetközi egyezmények által meghatározott jogok, azóta, éppen ellenkezőleg, Európa-szerte nem ismerik el a romákat mint hontalanokat, hanem ilyen-olyan országok állampolgárainak nevezik ki őket, ahol eddig hontalanokként éltek. Egy pár évvel ezelőtt hozta meg a fiatal cseh köztársaság egyik dicsőséges újjáépítő törvényét, melynek egyetlen célja minél több roma törvényes kiutasítása volt. Mert a romáknak ahhoz, hogy megkapják az új cseh állampolgárságot, háromféle igazolást kellett benyújtani: hogy folyékonyan beszélnek csehül, ami sokuknak nehezére esett, mivel a csehek és a szlovákok közös államában inkább a szlovák nyelvet részesítették előnyben; hogy két éve a cseh állam területén van az állandó lakhelyük, ami sokaknak nem sikerült, mert rendőrségi bejelentkezés nélkül éltek a városok szélén vagy úton voltak szerte az állam területén; és végül, hogy az utóbbi öt évben nem voltak büntetve, ami nem azért volt nehéz, mert olyan sok bűncselekményt követtek volna el, hanem mert a kommunizmus idején folyton olyan kihágásokért ítélték el őket, mint „munkakerülés", „kötelező iskoláztatás elmulasztása", „bejelentkezési törvény elleni vétség". Csehország tehát az önálló, nyugati-liberális állam megteremtésekor még megpróbált a lehető legnagyobb számban megszabadulni egy több száz éve ott élő csoporttól és úgy mellékesen a romák számára létfontosságú – az újonnan teremtett cseh és szlovák államhatárokon átnyúló – családi egységet is szétszabdalni. Időközben azonban sok minden megváltozott Európában, és mivel a hontalant nem lehet már csak úgy átzsuppolni a legközelebbi államba, a romákat is másképpen kell osztályozni, ha az eddigiekhez hasonlóan ki akarják őket ebrudalni az országból. Míg korábban éppen azért lehetett megtagadni egy Romániában lakó románnak, hogy a klánja találkozójára beutazzon Németországba, mert hontalanként nem volt joga átlépni a határt, addig ma úgy tagadják meg neki a beutazást, hogy román állampolgárnak nyilvánítják, aki pont azért nem mehet be, mert már nem hontalan!

A romák állam nélküli, közös állampolgárság nélküli, nemzeti mítoszok és identitás nélküli, egyesítő egyház nélküli, nyelvjárásoktól felszabdalt nyelvű közösség – rejtélyes, hogy miért ragaszkodnak mégis csoportként való azonosításukhoz, és szinte felfoghatatlan, hogy képesek bizonyos kulturális egységet kibontakoztatni e sokféle kötődés közepette is. A különböző államokhoz rendelt romák családi kultúrája az egyes államok létén túlra, az európaiság irányába mutat, ami miatt nekik elsőként kellene összeurópai állampolgárságot adni, mely egyedi legitimációval jogosítaná fel őket a lényegüktől idegen

államhatárok átlépésére. A romák kultúrája ugyanis transznacionális jellegű, s hogy elutasítják az utóbb vitára bocsátott „transznacionális kisebbség” fogalmat, annak az az egyetlen oka, hogy a hatóság újabb sakkhúzásától tartanak, és tapasztalataiknak megfelelően kell is, hogy tartsanak. Ugyanis amint elismernék transznacionális kisebbség voltukat, némely államnak esetleg kevésbé esne nehezére megszabadulni tőlük és feloldozni magát a romákkal mint állampolgárokkal szembeni kötelességei alól.

Szomszédok

Arról, hogy a szomszédok mit gondolnak egymásról, naponta olvashatunk az újságok bűnügyi rovatában. Hogy egy nép mennyire becsüli a szomszédságában élő másik népet, azt az alkalmazott zoológiából vett példa világíthatja meg. A blattariák családjából származó csótány a tudomány által részletesen vizsgált, az emberektől általában nemigen szeretett és alaposan alábecsült állat, mely jelentéktelen kinézete, sőt csúnyasága dacára meglepő képességekkel rendelkezik. Ha a szükség megkívánja, a nőstény egyedek egy-egy idényben akár 400 000 petét is tudnak rakni, amelyekből rövid időn belül teljesen kifejlett csótányok bújnak elő, hogy aztán jó csótányszokás szerint azonnal nagyszerűen boldoguljanak a világban és veszély esetén borzasztó sebesen cikázzanak át a helyiség, mondjuk egy fürdőszoba egyik sarkából a másikba, miközben egy utálkozó háziasszony seprűjével hadonászva közelít. A blattariák populációi csodálatra méltó, majdhogynem misztikus módon képesek működtetni egy figyelmeztetéseket és útbaigazításokat tartalmazó kommunikációs rendszert, melynek segítségével fajtársaik egész tömegét hívják oda például egy kellemes nedvessége vagy tápláléktartalékokban való gazdagsága miatt a magukfajtának sokat ígérő élettérbe, vagy óva intik őket az olyantól, ahol túl sok seprű, gumicső, csempén puffanó papucs sújt le, mint a mennykő. A csótány már sok száz évvel az ember felegyenesedése előtt sajátjának tekintette a Földet, agyafúrtan alkalmazkodott a természetes éghajlati változásokhoz éppúgy, mint a vegyipari rovarirtó szerekhez, és még akkor is fáradhatatlanul azon lesz, hogy átvegye az uralmat, amikor az ember ezen kísérletével már évszázadok óta eltűnt a Földről. A lényeg az, hogy a közönséges csótány, legszívósabb szomszédaink egyike undorító egy féreg, melynek már puszta látványa utálatot és dühöt váltott ki mindig is az emberből. A Rajna bal partján, Franciaországban egyébként „poroszbogárnak” hívják a csótányt, míg a német Rajna-vidéken, a folyó jobb partján pont fordítva, nemes egyszerűséggel csak a „francia” névre hallgat. Kelet-Németországban „orosz”-ként ismeretes a soknyelvű állat, miközben Németországtól keletre előszeretettel bukkan fel „svábbogár”-ként. Olaszországban pedig „blattella tedesca” néven összehasonlíthatatlanul fürgébben futkos ez az alattomos állat egyik helyről a másikra, mint a touristi tedeschi. Annak nem jártam utána, hogy Spanyolországban hogy hívják, feltételezem, a portugálok könnyen meg tudnák jegyezni a nevét. Ennyit az európai jószomszédságról.

Világnyelv? Anyanyelvek!

A Nagy Európai Gyermekkönyv-díj az egyik legtekintélyesebb európai irodalmi kitüntetés, melyet a bolognai könyvvásáron évente ítélnek oda a gyermek- és ifjúsági irodalom egy-egy jelentős, otthona határain kívül is ismert képviselőjének. Az újságok rendszeres híradása szerint a könyveket az előírásnak megfelelően német, angol, fran-

cia és olasz nyelven lehet a rangos összetételű zsűrinek bírálatra benyújtani. Mennyi nyelve van a nagy, oly gazdag kultúrájú Európának! Mindjárt négy! Ennek biztosan nem csak Portugáliában és Dániában, Tallinnban és Szalonikiben, az Ebro folyó és az Ohrid-tó partján örülnek a gyerekek. Némelyeknek azonban még ez is túl sok, így aztán elhangzott már olyan követelés is, hogy Európának a virágzó jövő érdekében le kell vetkeznie nyelvi múltját és egy minden európai által beszélt közös nyelvben kell magára találnia. Akik ezt követelik, általában az angolra gondolnak, ami mellett az látszik szólni, hogy állítólag könnyű, tehát olyan nyelv, amelynek elsajátítása se nagy tehetséget nem követel, se fáradságot nem igényel és amelyet alapfokon a Föld majd minden lakója ismer.

Sejtette már száz évvel ezelőtt egy jószándékú varsói orvos is, hogy a nyelvi sokféleség az, ami a haladás útjába áll és megakadályozza, hogy a Föld népei egyetlen nagy családot alkossanak. A nemes Ludwig Zamenhof számtalan küzdelmes órát töltött egy mesterséges világnyelv nyelvtanának és szókincsének megteremtésével. A bábeli torony összedőlésével az emberek közös nyelve is cserepekre törött, és a Ludwig Zamenhof-féle eszperantónak kellett volna ezeket a cserepeket újra összeragasztani. Habár az eszperantó számos országban kiváltotta az idealisták lelkesedését, mégsem igazán tudott univerzális világnyelvvé válni. Egy világnyelv mesterséges létrehozásának jószándéka mögött legtöbbször az a cseppet sem jóindulatú álom rejtőzik, hogy azt bürokratikus módszerekkel, utasításra vagy a média erőszakával be lehet vezetni. Csakhogy az emberi nyelvek nem merülnek ki abban, amit egy kompjúterprogram ki tud olvasni belőlük, és egymás megértését sem lehet teljesen elérni lefordított fogalmak és szavak összességével. De az is merő ostobaság, hogy az emberek közötti félreértésekért nyelvi különbözőségük volna a felelős, és hogy jobban boldogulnának egymással, ha mindannyian tudnának eszperantóul, angolul, kínaiul vagy basic-ül. Hasonlóan minden más, a hasznosságot köztudottan egyetlen célként megjelölő utilitarizmushoz, ez a nyelvpolitikai utilitarizmus is, mely a zavartalanul folyó kommunikáció agyréméhez tartja magát, valójában az ellenkezőjét éri el annak, mint amire törekszik: zavarodottságot ugyanis.

Vajon helytálló-e az a benyomás, hogy az európai nyelvek zűrzavara egyre áttekinthetetlenebbé válik? Szó sincs róla! A középkorban, amikor a kereszt jele alatt megvalósult Európa egysége (→ Nemzet), az európai nyelvek összefonódása mindenütt mondhatni elszakíthatatlanul a mindennapokhoz tartozott. Így például a XVI. században egy Bécshez hasonló metropolisz utcáin tucatnál is több nyelven beszéltek, nemcsak az átutazók vagy a rövid időre letelepedők, hanem a minden irányból idetóduló kereskedők, udvari hivatalnokok, az állam szellemi elitje is. És Franciaország még a XVIII. században is soknyelvű ország volt, ahol a francia mellett egyenrangúként volt jelen a közéletben a kelta breton és az első trubadúrok nyelve, az oxitán. Csak a francia forradalom engedte meg magának azt az egyenlőséget, hogy könyörtelenül visszaszorítsa ezen nyelveket és nyelvileg egységesítse az állam egész területét (→ Nacionalizmus). És bár még mindig több mint tízmillió francia érzi első nyelvének az oxitánt, anyanyelvük nem találhat a hazában a folklóron kívül egyéb otthonra. Ahol keresztülverekedtek egy központi nyelvet, ott az országban beszélt más nyelvek legtöbbször a dialektus státuszába szorultak vissza, és a konyhában, a falu szűk körében, az érzelmességgel vastagon kipárnázott regionalizmusban kaptak helyet.

Tipikusan mai az a próbálkozás, hogy az angolt nem csupán kínálkozó közvetítő nyelvként, hanem összeurópai nyelvként is be akarják vezetni, és miként az eszperan-

tóban megvalósuló világnyelv letűnt álma, ez is menthetetlenül felült a kikényszerített haladás ideológiájának, amely megszállottja az egység víziójának, az ésszerű rendnek, ahol egyformára préselt állampolgárok sora áll mindig bevetésre készen; annak a sötét őrületnek, hogy az éjszaka azért demokratikus, mert olyankor minden tehén fekete. Ennek a haladásnak, mely akkor is csak az állam, a hatalom és a rend kategóriáiban tud gondolkodni, ha az észre hivatkozik, teszem azt az ész állammá vált hatalmaként, ennek a haladásnak minden zavaró tényezővé válik, amit az emberek nem hajlandóak feladni másféle, állítólag reakciós, partikularista hagyományaikból. A hazák [Vaterländer] Európájában ezért aztán teljes erővel vissza kell szorítani az anyanyelvek Európáját, mivel az anyanyelvek az ellenállás táptalajául szolgáló emlékezetet jelenítik meg. A gazdasági stratégák hazafias Európájának működőképes, emlékezet nélküli munkaerőre van szüksége, amit problémamentesen lehet átirányítani egyik helyről a másikra, valamint olyan vezetőrétegre, amely egyedül a konszernjében és a karrierjében van otthon: az anyanyelvek Európája az efféle haladásnak nem jelent egyebet veszélyes akadálynál.

Ezért alapítanak most mindenfelé olyan óvodákat, általános iskolákat, gimnáziumokat, ahol a felvilágosult elit gyermekei már az alapfokú képzést sem anyanyelvükön, vagy hogy osztrák példát hozzunk, a velük együtt élő csehek, törökök, szerbek vagy szlovének nyelvén, hanem angolul vagy franciául kapják. Azt mondják, azért van ez így, mert a kis, perifériára szorult nyelveket nem kifizetődő elsajátítani – mintha nem is volna egyéb értéke a nyelvtanulásnak, mint amit később a gazdaságban lehet kamatoztatni. Igazából azonban az az oka, hogy a szülők pánikban vannak és gyermekeik javát akarva már most idomulnak, hogy a jövőbeni elidegenedést megelőzzék. Ők már sejtik, hogy nem lesz célszerű az új Európában olyan módon renitensnek lenni, ahogy az az anyanyelv biztonságából kisarjadhat, sokkal inkább egyfajta rugalmassággal kell bírni, ami nyitott a világra és ugyanakkor paradox módon engedelmes is. Joszif Brodszkij orosz költő, akiről aztán nem mondhatjuk, hogy a régi röghöz tapadt, mert kései műveit a számkivetettség nyelvén, amerikai-angolul írta, röviddel halála előtt keletkezett utolsó esszéiben kétségbeesetten idézte meg az oly sokféle fenyegetésnek kitett emberi nyelvet. Nem kevesebbet állított, minthogy maga az emberiség fennmaradása függ a nyelvek fennmaradásától, mert felismerte, hogy az ember integritása és szuverenitása épp nyelvében fejezi ki magát és valósul meg. Aki tehát ragaszkodik nyelvéhez, legyen az bármilyen kevesek anyanyelve, az nem valami letűnt dologba kapaszkodik, mely szükségszerűen tűnik el és ezért nincs mit gyászolni rajta. Nem a ressentiment tompasága állítja szembe az eljövendő újjal, hanem azáltal próbálja meg az újat humanizálni, hogy nem adja fel a nyelvhez való alapvető emberi jogát. Az európai nyelvek sokféleségének tiszteletben tartása épp ott elengedhetetlen, ahol ez a tisztelet nem praktikus és megzavarhatja az Európai Unió üzleti kapcsolatainak súrlódásmentességét. A nemzetközi grémiumok által hozott döntések egyike-másika bizonyára késik majd, és aminek gyorsan kellene mennie, bárhová is, lassan fog menni; a gyorsaság imperatívuszát hatalomvesztésre ítéli a nyelvek sokszínűsége, a nyelvi közösségek, a történelem öntudata. Európa vagy egynyelvű lesz, vagy nem lesz olyan, hogy Európa, írta egyszer egy publicista, de ez fordítva igaz: Európa vagy soknyelvű lesz, vagy kevés nyelvvel a barbárságra tanít meg bennünket.

KOVÁCS EDIT fordítása

CHRISTOPH RANSMAYR

Kaprun

AVAGY EGY FAL FELÉPÍTÉSE

Halovány, páni ének volt. Ha a hegyek elcsitultak, a széllökések gyengébbek lettek a görgeteglejtők és sziklameredélyek felett, a magasba kúszó ködfal pedig a limbergi nagyépítkezés robaját is messzi morajjá tompította, olyankor hallani lehetett ezt az éneket. A patkányok halálsikolya volt. Lucskosan, csapzottan, fekete csapatokban másztak elő a Vízesés-lapos munkástáborának romjai, a sziklába robbantott latrinák, szemétgödrök és tárnák közül, hogy menekülni próbáljanak az ár elől. Mondják, hogy egy sziklasüveget, egy napról napra zsugorodó szigetet heteken át megszállva tartottak, onnan fütyülték és rikoltották rémületüket a már elérhetetlen part felé, kúsztak egyre magasabbra, harcoltak fogyatkozó menedékük minden támaszáért, míg végül egymásnak estek. Az ár lassan és zavarosan emelkedett a nyomukban. A gleccservíz kitöltött minden árkot és üreget, behatolt az alpesi völgy minden egyes redőjébe, magával vitte a gazdátlan hulladékfát, a gerendákat és állványrészeket, és maga alát temetett mindent, amit nem bírt felemelni. Ezerhatszáz méterrel a tenger szintje és magasan Kaprun felett nyugodtan, lomhán emelkedett a limbergi víztározó tükre, emelkedett, míg végül elárasztotta a patkányok menedékét, és tisztára mosta a követ.

Szó se róla, ez a pusztulás csak marginális kép a három nagy kapruni duzzasztófal építésének történetéből, epizód 1949–50-ből, az első, limbergi duzzasztás idejéből, és semmi azokhoz a tragédiákhoz és diadalokhoz képest, amelyeket a glockner-kapruni vízerőmű Magas-Tauerek-szerte elszórt egységeinek építése közben gyászoltak és ünnepeltek. A patkányok pusztulásának emlékezete mégsem hiányzik a falak tervezőinek és megszenvedőinek szinte egyetlen beszámolójából és tanúvallomásából sem. Hol csúfondárosan kiszínezve, hol meg szikár-apokaliptikus példázatként, ez a pusztulás újra meg újra felbukkant a hagyományban. Egy katasztrófa puszta karikatúrájaként talán minden más képnél alkalmasabb volt ama rejtett félelem illusztrálására, amely szeplőként tapad a duzzasztógátak látványához – a félelem az árhullámtól, amely katedrális-magasan szökdécselne végig a Kapruni-völgy hosszú lépcsőfokain, ha a limburgi zárógát átszakadna. A hatalmas hullám – egy a százhoz léptékű modelleken régesrég elpróbálták az „elképzelhetetlent" is – húsz percen belül elérne a völgykijáratnál fekvő faluig, átsöpörne rajta, majd kizúdulna a Salzach-völgybe, és nem hagyna hátra mást, mint hordalékot meg egy hatalmas posványt.

Kaprunban azonban állítólag már jó ideje nem fél senki. A három évtized alatt, amely a kapruni völgyzárók megkoronázása óta eltelt – a 120 méter magas és 357 méter hosszú limbergi a Vízesés-lapos duzzasztótavát tartja, míg a hasonlóan tekintélyes, egymástól egy sziklakúp által elválasztott droseni és mooseri zárófal a völgy legmagasabb és legutolsó nyúlványában, kétezer méteren fekvő mooser-laposi duzzasztótavat kényszeríti a gleccserek alá –, szóval az inklinátorok, teleforméterek, gyűjtőharangok, klinométerek, szintmérők és ingák, a gátakba falazott ellenőrző berendezések százai egyetlen olyan értéket sem mutattak ez alatt a három évtized alatt, amely igazolta

volna a félelmet, netán riadót váltott volna ki. Ha mindmáig nyolc szirénás autó áll készenlétben az elképzelhetetlen pillanatára, ha a leheni körzet egyik rétjén, az árhullám számára elérhetetlenül mindmáig karban tartanak egy fehérre meszelt házikót, amely e bizonyos pillanatban hídfőállásként szolgálhat a polgármester és a végrehajtóbizottság számára, s végül, ha az árhullám-riadót is mind a mai napig rendszeresen elgyakorolják, ez csak előírás és rutin. A Kapruni-völgyben ugyanolyan nagy a technikába vetett bizalom, mint a duzzasztófalak maguk: a riadógyakorlatokba csak néhány beavatottat vonnak be, a szirénákat próbaképp sem szólaltatják meg – egyetlen hang se nyugtalanítsa a turistákat –, a település képéből pedig régesrég eltűntek a vész esetén követendő magatartás eligazító táblái. A szükséges útmutatásokat diszkrét röpcédulára nyomtatták és szétküldték a kapruni háztartásoknak. Ma ott sárgulnak. Ez minden. A völgyben teljes a nyugalom.

A komor falak mögött, szép hegyvonulatoktól közrefogva és kőmezőktől meg legelőktől szegélyezve tükörsimán pihen a két duzzasztótó, idegenforgalmi attrakcióhoz, olyan díszhez hasonlatosan, amit csak a játék kedvéért illesztettek az őskőzetbe. Messze a tavak alatt pedig a virágzó falu, Kaprun, amely a vízerőmű építéstörténete mentén vált tehetőssé és naggyá. Valaha a hegyi kalauzok falva volt, pompás völgyeiről és háromezreseiről híres, és alig hétszázan lakták, míg aztán jöttek a földgépek, mérnökök és munkások, és előbb hatalmas felvonulási területté, majd takaros idegenforgalmi színhellyé alakították át a települést.

A mai Kaprun – mondja Helmut Biechl polgármester az irodájában, mialatt odakint hideg augusztusi eső záporoz – úgyszólván az erőmű építésének következménye, kísérőjelenség. Miként tizenkilenc községi tanácsosa közül kilenc, ő maga is a vízerőmű alkalmazottja, géplakatos Raurisból, aki csak a gátépítés miatt került Kaprunba, hogy azután nyolcszáz másik munkáshoz hasonlóan itt telepedjen le. Kaprun ma már több mint 2700 lakost számlál, a hegyikalauz-falu képe régesrég eltűnt, cserébe tizenhárom szállodát, kilenc fogadót, 65 félpanziót, kilenc panziót, 75 fizető-vendéglátó szobákkal rendelkező házat és 31 üdülőházat tartanak nyilván. Jól megy a bolt. A természet felett aratott győzelem, a technika diadala, amelyről az építkezés éveiben annyit írtak és beszéltek, olyan teljesnek és totálisnak bizonyult, hogy most már el is lehetne felejteni – ha nem volna az évi több százezer turista, akit siklóval és drótkötélpályákon, alagutakban tovahördülő autóbuszokkal, liftekkel, libegőkkel és mindenfajta, valaha építőanyag-szállításra használt eszközzel vonszolnak, emelnek, visznek és húznak a hegységen át. A völgyzárógátak építőinek hagyatéka végül nem csak a két nagy duzzasztótavat foglalta magában meg egy harmadik, kisebb, a Nagy-Glockner mellett, a Pasterzen-gleccser nyelvénél fekvő víztározót, nem csak két gépházat évi max. hétszázmillió kilowattóra energiakapacitással, s nem is csak a terelőtárnák és lavinaakadályok szerteágazó rendszerét, de ugyanígy magában foglalta Kaprun megközelíthetetlenségének a végét is – idill a technika hatványán.

Ám mint a II. köztársaság legtöbb idilljének, ennek is olyan története van, amelynek egyes szakaszait váltakozó emlékezőképességgel őrizte meg az osztrák nemzeti tudat: a húszas és harmincas évekre, az első koncepciók és a Württembergi Elektromos Társaság meg a Berlini Általános Elektromos Társaság nevéhez fűződő, ugyanolyan becsvágyó, mint amennyire kivitelezhetetlen nagyerőmű-tervek éveire, a technikusokra, akik egy minden nagy iránt, így logikusan a nagynémet eszme iránt is rajongó salzburgi tartományfőnök megbízásából, alpesi tapasztalatok híján tették meg az első lépéseket, a teljesség kedvéért és különösebb nehézség nélkül emlékeznek az emberek.

Az építkezés első, komor szakaszára, a háború éveire a pontosság kedvéért nem emlékeznek – elvégre az, Isten a megmondhatója, nagynémet, nem pedig osztrák korszak volt, ráadásul a falu szélére meg a hegyi legelőkre épített fogoly- és kényszermunkáslágerek korszaka, a névtelen halottak és a Salzach mellé ásott munkás-tömegsír ideje. Annak idején szekérszám takarították el a hullákat az építkezésről, mondja Josef Mitteregger oberlehenhofi gazda és panziótulajdonos, és leállít a fűbe egy vödör frissen szedett cseresznyét. A mellett a kulimunka meg a napi egy tányér káposztaleves mellett nem csoda, hogy hullottak az emberek. De hát a háború egy kapruni lágerben sem festett másképp, mint egy oroszban vagy máshol.

Tiszta, sőt fényes, büszkén mutogatott, újra meg újra letisztogatott és tovább örökített képeket csak a háború utáni idők építési krónikája tartalmaz, minduntalan ezt tekintenék az igazinak. „Kaprun modern mítoszként szolgál Ausztriának" – olvasható a völgyzárógát-építésnek szentelt hősregények egyikében, amelyek – mint a *Kaprun felett*, *A kapruni férfiak* vagy *Kaprun – a megzabolázott természet* – kötetenként öt schilling kölcsönzési díj ellenében mindmáig hozzáférhetők Kaprun kis községi könyvtárában; Kaprun „...egyszerre fogant fiatal II. köztársaságunkkal. Születése egyúttal Ausztria újjászületése is volt." Ám a regényekbe ragasztott kölcsönzőcédulák csak az újjáépítési mítosz iránti érdeklődés fogyatkozását dokumentálják; évente és könyvenként két-három olvasó van bejegyezve rájuk. Esős napokon beül egy-egy idegen az olvasóterembe, mondja a könyvtár vezetője.

Jómagam annak a 140 csapadékos napnak az egyikén közeledem Kaprun megfakult mítoszához, amelyet 98 hótakarós és 128 fagyos nap mellett nevez meg évi átlagként a település statisztikája. Hideg augusztusi kedd, a duzzasztótavak feletti meredek lejtőket hó borítja, s a 220 000 voltos, a szabad ég keskeny sávját csíkozó vezetékek zizegése úgy hallatszik, mint egy nagy rovar szárnyverdesése.

A gátépítés? A gépházak építése? Kaprun átalakulása? – Ez mind a Rainernak való kérdés, mondja Endleitner községjegyző az íróasztalán át; erről a Gottfried Rainer tud a legjobban felvilágosítást adni. Az részt vett benne.

Gottfried Rainer, az utolsó a falu öreg hegyikalauzai közül, ül egy sötét fából épült és „múzeum" felirattal ellátott kis ház szobájában, és cirbolyafából oroszlánt farag. A múzeum egy szétszedett és újra összerakott alpesi ház, és Kaprun megannyi új épülete között elveszettnek és olyan korszerűtlennek hat, mint a gátépítés történetét firtató kérdések. Hol van az már, mondja Rainer, és faragókésével faloknikat vág az oroszlán szemeiből, ez már itt senkit nem érdekel. Úgy van, ő maga az elsőtől az utolsó malteres vödörig részt vett abban a nagy munkában – előbb mint hegyi kalauz a mérnököknek meg az uraságoknak, aztán mint földmérő és rajzoló, mint betonozó, mint vájár a tárnákban, vontatóként pedig a kirobbantott követ cipelte ki az aknákból – akár a barom, úgy él az ember ott a tárnákban. Pedig neki, minden por meg füst meg sár ellenére ott benn a hegy gyomrában mindig volt a fejében még valamilyen zene is, és három indulót is kigondolt az éjjeli műszak évei alatt. Ha szabadnapokon hazajött, a feleségének úgy kellett üvöltöznie vele, mint egy bolonddal, annyira süket volt a robbantások dörejétől. De az indulókat, azokat papírra vetette, és szárnykürtön el is játszotta; a legszebbiket a három közül, a *Kapruni indulót* még ma is rendszeresen előadja a fúvószenekar.

Nem, Gottfried Rainer most már nemigen fog fölmenni gátakhoz, sem át a gleccsereken. Volt neki vesződsége odafenn épp elég, hegyi kalauzként mennyi, de mennyi városi hölgyet meg urat átvitt a gerinceken és gleccsereken, másoknak meg, akik lezuhantak, lavina alá kerültek vagy beestek a jégbe, vitte le a völgybe a tetemét. Mi ke-

resnivalója volna még a gátkoszorúkon, vénembernek a turisták tömegében? Ott fenn most már sok a látnivaló, tennivaló meg semmi. Azonkívül meg Gottfried Rainernak régesrég fejében a hegység, az összes meredély, hegyvonulat és magasvölgy úgy, amilyenek azelőtt voltak, hogy a duzzasztótavak elárasztották őket – az Orgler-menedékház, a szép hotel a Mooser-laposon, ahonnan nyáron a kirándulók útnak indultak a gleccserekhez; elsüllyedt valamennyi. Az első duzzasztás idején, 1949-ben a Vízeséslaposon, öt évvel később pedig a Mooser-laposon még azt is megengedték, ami egyébként a hegyek elleni merényletnek számít – a pusztulásra ítélt rétekről gyökerestül ki lehetett ásni és el lehetett vinni a tárnicsot, havasszépét és az összes havasi gyopárt.

Gottfried Rainer magát is kiásta és eltávolította onnan. Dehogynem, a kapruni áramon sok múlott, sok múlik ma is. És azt se lehet mondani, hogy a duzzasztótavak nem tetszenének neki; szép időben és ősszel, teljes feltöltés idején nagyon szépen mutatnak, a tavaszi, a turbinák téli csúcsrajáratásától kiürített víztározókat meg amúgy se igen látja senki; nem látják a kietlen, szürke görgeteglejtőket, amelyek aljáról aztán lassanként újra előbukkannak a barakktábor, az Orgler-menedékház romjai és mindaz, ami elsüllyedt. Nem, jó ez úgy, ahogy van; csak hát – az ő helye, Gottfried Rainer helye most már itt van, a múzeumban. Itt őrzi és ápolja egy letűnt kultúra használati tárgyait – kaszanyeleket, sarlókat, hordkereteket, nyúzókéseket, hócipőket, a régi toronyóra kovácsolt szerkezetét, a falon pedig a gátépítés nagyméretű, bekeretezett fényképeit – a vérverejték galériáját.

Ha látogatók jönnek, idegenek, Rainer félrerakja faragószerszámát, fogja mutatópálcáját, és magyarázva képtől képig, emléktől emlékig lépdel. Itt például, ez a kövér, sugárzó képű egyenruhás úr, ez Hermann Göring vezértábornagy a főlépcső gépházának első ásóvágásánál. Ez 1938-ban volt. Májusban. Nagy ünnep volt – Zell am See és Kaprun között sok ezer heilhitlerre lendült kéz, aztán a beszédek, tiszteletadások, soksok zene meg a nagy ebéd az Orgler-fogadóban. Kaprunban addigra már senki nem hitt az erőműben: a szénipar intrikái, végül pedig a világgazdasági válság rég elsöpörték a huszas és a korai harmincas évek mértéktelen terveit. A hegyekben mindössze néhány vitatott kísérleti építmény hevert gazdátlanul – például a függőcsatorna a Wielingi-gleccser alatt, egy soha meg nem épült, 1200 kilométer hosszú csatornarendszer nevetségesen rövid próbaszakasza, amely tetőeresz módjára írta volna körül a Magas-Tauereket, és a hegyek összes vizét a duzzasztótavakba vezette volna. Na jó. És akkor jött Göring úr – Ausztria a csatlakozáspárti osztrákok ujjongásának közepette éppen akkor olvadt be a III. birodalomba –, Göring úr pedig széjjelharsogta a pinzgaui kalpagok felett, hogy mostantól vége az osztrák slamposságnak és szépelgésnek, most végre elkezdődik a nagy munka, aztán Kaprun és Köttingseinöden között kiemelt néhány lapát savanyú földet. „A porosz azt mondja, építkezés lesz! Szegény Kapruni-völgy!" – olvasható erről a napról a plébániai krónikában. A faluban azonban a plébánost meg néhány parasztot kivéve, akik a kocsmaasztal mellől tiltakoztak a legelők tönkretétele ellen, elégedettek voltak az emberek. Elvégre munkahelyeket ígértek, gazdasági fellendülést és a Führer háláját. Az első ásóvágás helyén, a köttingseinödeni úton ma gépház ugyan nem áll, hanem csak az Erika panzió, az erőmű a völgyben beljebb épült meg – de az első lépést, ezen már nincs mit tagadni, mégiscsak ez a Göring úr tette meg. Kaprunban tehát még a II. világháború kirobbantása előtt megindult egy másik háború, a hegyek elleni: utakat kellett építeni az abszolút járhatatlanságba, hidakat verni, alagutakat robbantani, síneket átrakni, aztán több tucat csillepálya drótköteleivel be kellett varrni a szakadékokat is.

Gottfried Rainer annak idején segített kimérni a vadont, kitűzte a tervezett alagút útvonalát, és látta, amint a súlyosan felmálházott pinzgaui lovak karavánjai vonultak fel a gleccserek közé. Sajnálta szegény párákat; a túlsúly alatt habzó pofával majdnem minden nap kimúlt valamelyik. De aztán jött a háború, jöttek a foglyok, és a döglött lovaknál jóval több sajnálnivaló akadt. Barakkok, mindenfelé barakkok álltak – ott is, ahol ma a Café Nindl áll, amelyikben néptáncestéken tolonganak a turisták; ott is, ahol ma a munkástelepülés és a transzformátortelep van, meg a Salzachnál, a Vízeséslaposon; a Zeferet-réten...; a barakkok madárfészkekhez hasonlatosan tapadtak még azokra a meredek hegyoldalakra is, amelyeken csak alpesi felszereléssel lehetett átkelni. Csúcsüzem idején, a néhány hómentes hónapban három-négyezer, az „ellenséges országokból" ide vezérelt munkás törte magát a nyaktörő és makrancos tájhoz újra meg újra hozzáigazítandó tervek megvalósításáért, megteremtve a későbbi gátépítés feltételeit. Sokan közülük a lavinák alatt lelték halálukat, amelyeket a hegység küldött önnön védelmére, a kőomlások és földcsuszamlások alatt, a vízitárókban, a kimerülésben és a háború éveinek könyörtelenségében. Hányan haltak meg? Gottfried Rainer már nem emlékezik; komoly számvetésre csak a háború után került sor, amikor az államosítási törvény a Tauernkraftwerke AG-t tette meg új építtetővé. A korai idők névtelen halottairól csak kivételes esetben beszélnek Kaprunban. Talán százan lehettek, mondják olyankor emezek; legalább négyszázan, mondják mások. Legalább négyszázan, így mondja Hippolyt Ennsmann is, aki annak idején fogadós volt, később bányászként és csillepálya-kezelőként dolgozott a gátépítésen, most pedig nyugdíjasként él a kapruni munkástelep közelében.

Az építkezés első esztendeire csak egy eldugott emlékmű emlékeztet a falutól a kapruni vár romjához vezető út oldalában. A turistabarát eligazító táblák sűrű bokrai a falu útkereszteződéseiben azonban nem tartalmaznak utalást erre a mementóra: az oda vezető út olyan keskeny, hogy a jövevény válla a bozótot súrolja. Kicsiny, zöld zsákutca, amelynek végén ott magasodik a szégyenfolt, a *ruszki-emlékmű*. A több méter magas obeliszket „Hadi emlékhely – a rongálást a törvény bünteti" feliratú figyelmeztető tábla védi, és kalapács, sarló meg ötágú csillag koronázza meg. Magányában zavartalanul őrzi a szerencsétlenek emlékét, akik tetemét a Salzach mellé ásott tömegsírból kellett exhumálni, majd ez alá a kő alá újra eltemetni. A cirill felirathoz az obeliszk elülső oldalán kényelmetlenül és sértetlenül csatlakozik a német fordítás:

Itt nyugszik 87 szovjet állampolgár
igába hajtották őket a fasiszta német megszállók
meghaltak távol a hazától

Kaprunban hiába tiltakoztak ez ellen az emlékmű ellen, és alighanem csak amiatt áll ott, mert a perzsa sah mellett a legelőkelőbb völgyzárógát-látogatók egyike, Nyikita Hruscsov így akarta. És a lengyelek, a csehek, a jugoszlávok meg az összes többi kényszermunkás? Azoknak nincs emlékművük, mondja Gottfried Rainer. A mai napra végére ért a magyarázatoknak, végére a galériájának. Rainer végigkalauzolt a képek előtt, amelyek egy völgyszorosba ékelt felhőkarcoló-város látképeire hasonlítottak – a félkész limbergi gát képei voltak, amelyet toronyszerű, egymástól keskeny vájatokkal elválasztott blokkonként húztak fel. Ezeken a hűtőréseken át tudott távozni a megkötő beton hője, és hideg napokon gőzfelhők álltak a növekvő fal felett. Láthattam ezeket a felhőket is. Rainer mesélt a megannyi, kizárólag ehhez az építkezéshez készült találmányról, az új-

fajta betonozási és robbantási technikákról, a zseniális statikai megoldásokról, és megmutatta nekem a munkástábor elhelyezkedését a hegységben; a hófútta, majd porlepte és újra hó-befútta szállások képeit; a kőomlások okozta pusztítások és lavinacsapások képeit, amelyek újra meg újra romoktól meredező nyiladékokat hasogattak a felvonulási területek létesítményeibe és rendjébe, és tovább toldották a halottak névsorát.

És Rainer megmutatta nekem egy hős képét is, balról a negyedik volt egy tárna szájnyílása előtt pózoló munkáscsoportban. Ez a férfi, aki „a Tauerek bivalyaként" vonult be a gátépítés történetébe, mindenki másnál többet tett azért, hogy Kaprunban a háború után minden jól végződjön; Ernst Rotternek hívták – ő volt a főmérnök és az úr a völgy és a hegység valamennyi építési területe felett. Mert a háború utáni első időkben, amikor lassanként nyilvánossá vált a történtek miatti iszonyat, Kaprunban is megállt az élet. A Vízesés-laposon még 1945 nyarán megrepedt a segédgát, amely lehetővé tette az erőmű ideiglenes üzemeltetését; pedig az árhullám nem volt nagy, egymillió köbméter víz, semmi ahhoz a több mint 170 millió köbméterhez képest, ami ma a duzzasztótavakban áll – de ez is elég volt ahhoz, hogy a limbergi építkezés területét egyetlen rommezővé változtassa. Ami a maradványokból még használható volt, szétszerelték, ellopták és eltüntették a nélkülözés idejének feketekereskedelemre használt hegyi ösvényein, mígnem az amerikai megszállók halálbüntetéssel fenyegettek magashegyi zsákmányuk fosztogatásáért.

1946-ban, a megszállók és az ártatlanságával elfoglalt Ausztria közötti hosszas tárgyalások után újra hozzáláttak a munkához – eleinte kaotikusan, rendszertelenül és nem túl sok reménnyel: nemigen volt munkaeszköz, nemigen volt élelem, nem volt se építőanyag, se ruházat, se szállás, volt viszont sok-sok gyászoló. A régi építésvezetőség eltűnt a salzburg-glasenbachi átnevelő táborban, a kényszermunkások hazatértek – önként meg ki a csuda jött fel azokban az időkben a Magas-Tauerek kietlenségébe? A Kapruni-völgyben lassan, nagyon lassan és minden foglalkoztatási tervtől lemaradva állt csak össze az új munkáscsapat: hadifogoly osztrákok amerikai felügyelet alatt, mellettük szabad osztrák munkások – hazatértek, hontalanok, kibombázottak, kitelepítettek és menekültek; a III. birodalom pincéiből és koncentrációstáboraiból kiszabadított kommunisták és szociáldemokraták, mellettük az immár ugyancsak kényszermunkára ítélt nácik; az egyes csoportok különböző táborokban laktak, csak a közös munka és a sok esetben töretlen ellenségesség kötötte össze őket. Aztán megérkeztek az új, a nácikkal való cinkosság minden gyanúja felett álló mérnökök is; mindenekelőtt egy karizmatikus alak – Rotter.

Gottfried Rainer búcsúzóul megmutatja nekem az utat: a főutcán csak egy fákkal sűrűn benőtt kertre kell ügyelnem, a Rotterék házát az utcáról alig lehet látni, a főmérnök ma teljes visszavonultságban él a feleségével, legyek udvarias és visszafogott, vannak napok, amikor a Tauerek bivalya senkit nem akar látni.

A tiroli Ernst Rotter 1947-ben vette át a glockner-kapruni vízerőmű valamennyi építkezésének irányítását, majd létre hozott valamit, ami a II. köztársaság további történetének vázlatául szolgálhatott: a több mint tizenötezer munkást, aki vezetése alatt 1955-ig, az utolsó völgyzáró megkoronázásáig verejtékezett, maradéktalanul ugyan nem békítette ki egymással Rotter, tökéletes szervezéssel, igazgatással és nagyszerű műszaki megoldásokkal azonban megteremtette egy új osztrák identitás feltételeit. Az amerikai Marshall-segély, később pedig egy osztrák energiakötvény forrásaiból kiemelten jövedelmezett kapruni darabbéresek fokozatosan az újjáépítés eszményi típusává váltak. A nemzet megigézve nézett fel legelső büszkeségére, a völgyzárók növekvő,

tragikus nagyságára, és minden újabb méterrel maga is tovább egyenesedett. Kaprun egyet jelentett Ausztriával. A nemzeti mítosz terepét kirajzolják már az újságcikkek özönének címei is, amelyek végigkísérték az építkezés történetének esztendeit, és csak jóval a vízerőmű befejezése után apadtak el az archívumok iratrendezőiben:

Kaprun névtelen hősei / Súlyos lavinakatasztrófa Kaprunban – 15 halott / Felejthetetlen csaták a gleccserek világában / Kaprun: visszatértek a nácik / Kaprun kőbe vájt hősi éneke – minden tárnakilométer két ember életébe került / A munka szimfóniája / Eddig 132 munkásnak kellett Kaprunért meghalnia / Segít a Marshall-terv / Gyűlölik és szeretik – a Tauerek bivalya / 1500 munkahelyet fenyeget a leépítés / Lezuhant egy ember a hegyi felvonóról / Kőomlás a Mooser-laposon – hat halott / Kaprun, a haramiák tanyája? / Csendőrök lőttek le egy kapruni munkást / Üzemitanács-választás Kaprunban: csalás! / Kaprun és az igazság / Kaprun szégyene / Kaprun: ez történt a valóságban / És így tovább.

Ernst Rotter ma visszavonultan él a falu közepén. Ezeket a fákat – mondja Luise Rotter, az idős hölgy, aki kinyitotta nekem a kertkaput, és a fenyőfákra mutat, amelyek falként állják körül a vidéki házat –, ezeket a fákat *ő* ültette.

Azután sötét asztalnál idős férfi ül egy míves bútorral és életnagyságú szentszobrokkal berendezett szalonban; magas, dalia még mindig. Ernst Rotter nyolcvanhárom éves. Igen, szenved az öregségtől. Egy gutaütés sokat elvett az erejéből. A gátépítésre most már nem kell gondolnia. De a fejében még sok számadat megvan – nem csak köbméterek és statikai számítások, másfélék is. 71 000 levél íródott a magashegyi építkezéseken. A háború után pedig még 55 millió munkaórára volt szükség. Ez 6278 évet tesz ki. Ezeket a bútorokat itt szintén a kapruni munkásai készítették neki, csupa kézimunka, igazi művészet. A szobrokat, a gyászoló madonnát és a megfeszített Krisztust saját maga faragta. Az építkezéseken szigorú fegyelmet tartott. Könyörtelenséggel vádolták. Ő azonban soha nem követelt olyasmit, amit ne követelt volna meg magától is. Ez volt az ő törvénye. És a gátépítés nyolc éve alatt egyszer nem ment el nyaralni, soha nem hagyta ott Kaprunt. Radikálisok, akár bal-, akár jobboldaliak, hadispekulánsok és nyámnyilák számára nem volt hely. A lázongókat meg a duhajkodókat sajátkezűleg verte ki a völgyből. Sztrájk nemigen volt. Elvégre a legtöbben nem csak a gátakat építették, de a saját életüket is. Ezt bizonyítják a szép házak odakinn. Az értekezleteket és megbeszéléseket, a hosszú vitákat gyűlölte. Sokat beszélt a szabad ég alatt, a munkások, a mérnökök előtt, s ilyenkor gyakran a hóba írta a magyarázatokat, számításokat és képleteket. Sokan áldozták életüket az erőműért. Csak a háború végétől a befejezésig ötvenketten haltak meg. A kapruni temetőben azelőtt külön sor volt ezeknek a munkásoknak; egy sor kőkeret kovácsoltvas keresztekkel. De aztán már senki nem törődött a sírokkal. Felszámolták őket. Most a háborús emlékmű mellett, a cédrusoknál áll egy márványkő, rajta 52 névvel és ezzel a felirattal: „Gyásszal és hálával emlékezünk rájuk és mindazokra, akik életüket vesztették az építkezésen." A gátak, azok bírni fogják. Nem örökké. De túl fogják élni őt és még jó néhány nemzedéket.

Egy valamit már akkor is tudtam – mondja aztán Rotter, és kiteszi az asztalra a vendégnek járó ajándékot, a gátépítésről készült könyvet –, tudtam, hogy olyat, mint Kaprun, még egyszer nem élhetek át ebben az életben. Különös dolog, félúton lenni és tudni, hogy mindaz, ami eztán jön, már csak kisebb és jelentéktelenebb lehet. – Aztán ajánlást ír a könyvbe. Három szó az egész: „Volt egyszer rég." Alájuk odakanyarítja a nevét.

(1985)

ADAMIK LAJOS fordítása

ROBERT MENASSE

Magyarázd el nekem Ausztriát!

Kilátástalannak tűnik. Az a kép, amit a világ Ausztriáról mára kialakított, éppoly zavaros, mint maga az osztrák önkép. Szinte minden, amit az 1999. október 3-i választás, majd a kormányalakítás után az osztrák és a nemzetközi sajtóban Ausztriáról írtak, olyannyira hamis, hogy még az ellenkezője sem igaz. Ezek után nem alakulhat ki vita a tényleges helyzetről, legfeljebb azokról az érzelmekről, amelyek a mindenkori politikai helyzetelemzőt is elragadják a látszólag kísérteties helyzetben.

A tudósításokat meghatározó nézet az, hogy Ausztriára – ismét – történelmi múltja súlyos felhői nehezednek. Hogy újra sötétségbe borul, mint azokban a bizonyos régi időkben, és hogy ebben a sötétségben újra a régi ellenség ólálkodik.

Ez nem igaz!

De az ellentéte sem.

A választások eredménye bizonyára összefügg az osztrák történelemmel – de nem feltétlenül azzal a bizonyos történelemmel.

A tudósításokban a leggyakrabban kifejezésre juttatott érzés az, hogy Ausztria gondterheltségre, sőt félelemre ad okot. Tárgyilagosan nézve ez persze nem igaz, de ez a média által kiváltott közhangulat. Kéjes borzongás. Rocky megkövülve, ájult állapotban. Valódi veszély nélküli félelemkedv. De ez nem jelenti azt, hogy a valóságban ennek az ellenkezője igaz. Hogy egyáltalán nem kell aggódnunk. Nagyon is kell – csak éppen teljesen más, figyelmen kívül hagyott okokból.

Képzeljük csak el, hogy Ausztria valójában nem is létezik. Összes paraméterével és társadalmi adataival együtt csak egy fiktív ország, amit egy amerikai professzor talált ki politológia hallgatói számára példa gyanánt, hogy gyakoroltassa velük a társadalmi és politikai folyamatokról folytatott vitát és azok elemzését. *Imagine a small country in Europe and let' call it Austria.*

Még egy első éves hallgató is észrevenné, és ezért – professzionális ausztriai belpolitikai kommentátorokkal ellentétben – joggal nagy jelentőséget tulajdonítana annak a ténynek, hogy a modern Ausztriát alapító honatyáknak abban a történelmi konstellációban, amilyet a professzor kitalált (és amilyenben Ausztria 1945-ben valóban volt), nem volt meggyőző elképzelése az államalapításról. Az Osztrák Birodalom kezdetben egy hatalmas, soknemzetiségű ország volt, majd a háború elvesztése után kis nemzetállamokká esett szét, a birodalom azon részének kivételével, amelyet Ausztriának hívtak. Ez ugyanis nem nemzetállam, hanem egy német nyelvű maradék, amelynek ráadásul azért, mert – a német nemzet részeként – szintén nemzetállammá akart válni, mégegyszer bűnhődnie kellett. A Karthagó utáni történelem egyetlen olyan országa volt, amit egy háború után nem csak gazdaságilag és pszichológiailag aláztak meg, hanem minden tekintetben szétromboltak. A nemzetállamok kialakításának irányába haladó Európa egyetlen olyan országa volt, mely nem válhatott nemzetállammá. A fasizmusba zuhanó kontinens egyetlen olyan országa volt, aminek rögtön két fasiszta diktatúrát kellett elviselnie. És bár Ausztriában, szintén egyedülálló módon, fegyveres

felkelés tört ki a fasiszta rezsim ellen (1934), mégis kétszeresen is fasiszta országként tartják számon.

Nem rekonstruálható olyan történelmi logika, ami közérthető módon magyarázná a Második Köztársaság kialakulását, nem létezett olyan állammitológia, amiből Ausztria 1945-ben újraépíthette volna magát, és nem létezett olyan történelem, ami azt a büszkeséget és öntudatot lehetővé tette volna, ami az emfatikus államalapítás előfeltétele. Azaz: a Második Köztársaság szükségszerűen, és nem történetének ignorálása miatt, a semmiből keletkezett állam.

Milyen államideált képzelhettek hát el a Második Köztársaság alapító atyái? Mit akarhattak volna? Mellesleg ugyanazok a férfiúk, akik az első köztársaságot is alapították. Azt „a köztársaságot, amit senki nem akart", és amit maguk az alapítók is „gazdaságilag életképtelennek" tartottak. Mi mást akarhattak volna ők ebben a szituációban, mint gazdasági segítséget a gazdag és nagy országoktól, pl. egy-egy afrikai államhoz hasonlóan?

1945-ben két ígéret hangzott el az újonnan alapított állam szándéknyilatkozataként – és ez nem csak szokatlanul egyszerű és az adott feltételek mellett logikus, hanem szokatlanul szimpatikus is volt. Először: egy nyugati minták alapján felépülő szabad, demokratikus társadalmat kell létrehozni. Másodszor: Ausztriának saját történelmi tapasztalatai praktikus összegzéseként az emberi jogok tiszteletben tartása és megvédése tekintetében mintaországgá kell válnia.

Itt kezdődnek csak a problémák, itt kezdődik csak az a történet, aminek árnyéka az osztrák jelenkorra vetül: Ausztria azóta ugyanis minden lehetőt elért, minden lehetőt bebizonyított, minden lehetőt teljesített. Csak két apróságot mulasztott el, mégpedig annak a két ígéretnek a beteljesítését, amiket a második köztársaság alapításakor tett. Az amerikai politológus hallgató, aki az 1945 utáni Ausztria példáját tanulmányozza, ha egy kicsit is élénkebb észjárású lenne, azt mondaná: „Professzor! Ennek a köztársaságnak az irányító ideológiája ezután az előtörténet után minden radikális újításával és furcsaságával is még érthetőnek tűnik számomra, de ami utána jön, az teljesen irreális! Ilyen nem létezhet a valóságban! Biztos Ön abban, hogy van értelme egy ilyen példáról vitatkozni?"

Ausztria '45 után olyan demokratikus rendszert épített ki, ami minden részében ellentmondott a nemzetközi egyezménynek: bár működött parlament, de nem működött benne ellenzék. A kormányt a parlamentben csak a kormánypártok képviselői ellenőrizték, azaz az intézmény önmagát ellenőrizte. Ugyanakkor a két kormánypárt egy mellékkormány működését, a szociális partnerséget is bevezette, amelynek képviselőit azonban az általános választásokból kizárták, így őket nem lehetett megválasztani. Ez az árnyékkormány levette a kormány és a parlament válláról a törvényhozás nehéz terhét, amennyiben a törvényeket a parlamenten kívül kialkudta és aztán a parlamentben már csak az áldást kérte rájuk – újra csak saját magától, ugyanis a szociális partnerség képviselőit a kormánypártok ültették képviselőként a parlamentbe. Ez az árnyékkormány nyújtotta azt a stabilitást, ami groteszk módon a legjelentősebb, sőt, az egyetlen bizonyítéka volt annak, hogy ez az ország megtanulta, mi a demokrácia. Mintha a működő demokrácia megkövült viszonyokat jelentene és nem a politikai változásban és gazdasági átalakulásban is meglévő stabilitást. Az osztrák valóságnak, a demokratikus stabilitásnak ez az évtizedeken át körültömjénezett antidemokratikus torzképe minden politikai változást puszta fikcióvá alakított: mindegy volt, hogy a két

kormánypárt egy koalícióban közösen, vagy egymagában kormányzott, a szociális partnerség megmaradt, minden választás után ugyanazok a személyek maradtak hatalmon, és őket nem lehetett megbuktatni. Egy ellenzék nélküli parlament, egy demokratikus ellenőrzés és politikailag megbízható képviselők megválasztásának lehetősége nélküli demokrácia – ez volt az, ami az első ígéretből megvalósult, és hogy félreértés ne essék: ez nem csak az első években, mintegy a demokratikus struktúrák begyakorlásának fáradságos folyamatának gyermekbetegségeként volt így, hanem így maradt majd egy fél évtizeden keresztül. És a második ígéret? Ha egy demokratikusnak nevezett rendszer olyan határozottan elzárkózik a demokratikus fejlődés lehetőségétől, mint ahogy az Ausztriában történt, akkor az ellenőrizhetetlen rendőri hatáskörökhöz, titkosszolgálati lehallgatásokhoz és kompjúteres nyomozásokhoz és a legkisebb demonstráció esetében is hisztérikus bűnbakkereséshez vezető út logikusabb következmény, mint az emberi jogok oszthatatlansága mellett kiálló öntudatos fejlődés. Mindegy, hogy van-e alkotmány és alapjogok, amíg az ember ismer valakit, akinek a sógora megint csak ismer valakit, aki közben tud járni... És ez az, amit hétköznapi fasizmusnak, de nem mindjárt neonácizmusnak nevezhetünk: jogi megoldás igénye nélkül egyszerűen csak átláthatatlan viszonyokba, pártkapcsolatokba, paternális összefonódásokba hátradőlni. De ez – és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni – a rendszernek és nem az előtörténetnek a következménye, a rendszer nevelte a ma élő generációkat ennek a megoldásnak a keresésére.

Na, és most a hallgatók a jelenlegi fejlődésre térnek át, és megkönnyebbülnek: egyszerre csak vannak ellenzéki pártok a parlamentben. Vannak választások, amik az eddigi kormánypártok magától értetődő hegemóniáját megrendítették. A szociális partnerség valódi krízisbe kerül. Új koalíciók és a demokratikus váltás lesz lehetséges. Egy olyan államnak, amely polgárainak életét az államilag osztott babatakarótól az állam által biztosított normakoporsóig irányítani akarja, csökken a mindenhatósága. Az amerikai egyetemisták ujjonganak: olyan nevetséges esetet ki sem lehet találni, ahol végül ne azok az eszmék valósuljanak meg, amiket ők ismernek és amikkel a világot meg akarták váltani. Ekkor ellenőrzik a professzorral annak a „Freedom-Partynak" a programját és kinyilvánított szándékát, ami a legnagyobb és folyamatosan növekvő ellenzéki pártként Ausztria politikai és társadalmi valóságában paradigmaváltást provokált és megállapítják: ez többé-kevésbé az amerikai republikánus párt bal szárnyának felel meg. Néhány hallgató, aki a demokratákkal szimpatizál, felvet egy pár marginális kritikát – ekkor csöngetnek, vége a szemináriumnak, a hallgatók szaladnak kosárlabdázni vagy baseballozni, megint csak tanultak valamit, a professzor elégedett.

Némi távolságból tekintve ez a realitás. Ez nem azt jelenti, hogy a Jörg Haider és Szabadság Pártja által képviselt politikával és világképpel feltétlenül azonosulni kéne. De elutasítást és hisztérikus reakciót, a Második Köztársaság fejlődéstörténetének elemző áttekintését és Ausztriának egy a puszta előtörténetére való ahisztorikus redukálását – ismeretet és előítéletet világok választanak el egymástól.

Igazán különös dolog, hogy a Második Köztársaság önmaga és ebből kifolyólag a világ számára is épp akkor vált rejtéllyé, mikor végre normalizálódott helyzete. Mikor más demokratikus államokkal összemérhetővé vált. Hogyan lehetséges ez?

Attól tartok, most annak az amerikai professzornak a kényelmetlen helyzetében vagyok, akinek hallgatói előtt elgondolkodva cigarettára kell gyújtania. *You can buy arms, you can use arms, it's a free country. But don't smoke, it kills!*

Na jó, akkor most öngyilkos leszek. Mi a jelenlegi vita eredményeképp létrejött tényszerű konszenzus? Ausztria bukik, méghozzá visszafelé. Méghozzá a fasizmusba.

Ami itt elkerüli a figyelmet, az egy megszégyenítően egyszerű tényállás: egy Haider-választó sem változtatta meg véleményét, világképét, bármely másik pártra is szavazott korábban. Egy Haider-választó sem bukott, lett „történelmileg visszaeső", a mottó alapján: „Eddig mindig demokratikusan, felvilágosodottan gondolkoztam, a jogállam híve voltam – most azonban átváltok a fasisztákhoz, nem tehetek róla, ez rejlik a génjeimben!" Senki, aki most Haidert választotta, nem érti, hogyan válhatott egyik napról a másikra fasisztává, csak mert az maradt, aki volt, mert hűséges maradt mindahhoz, amit születésétől fogva az osztrák demokratikus köztársaságban tanult és tanulnia kellett és amit nap mint nap abban az újságban olvashatott, amit a legfőbb közjogi méltóságok az alázatosság gesztusával és anyagi támogatással és szolgálatkészséggel *Al Ahram*-má, a köztársaság félhivatalos újságává tettek. És mert hűséges maradt ahhoz, amit az ország nemzetközileg elismert demokratikus pártjai ígértek neki, amit azonban most, az új nemzetközi elkötelezettségek miatt nem lehet beváltani. Hogyan is érthetné meg, hogy jó demokrata volt, mikor arra a Kreisky-re szavazott, aki fedezet nélküli csekkekkel próbálta meggyőzni (házasságkötési támogatás, családi pótlék), most pedig náci, mert arra a Haiderre szavaz, aki fedezet nélküli csekkekkel akarja meggyőzni? Nem érthető-e, hogy megcsúfolva érzi magát, mikor az egykori „csekkpárt" azt mondja neki, hogy ezek az ígéretek csak irreális utópiák, finanszírozhatatlanok és megvalósíthatatlanok? Meglehetősen rossz az emberek memóriája, de annyira azért mégsem, hogy ne tudják, hogy ez nem utópia, hanem történelem, méghozzá a Második Köztársaság történelme, nem pedig annak előtörténete – tudják, mert átélték. Ezt a fajta politikát tanulták, és nem másmilyet.

Ez bizonyára nehezen érthető nemzetközileg, de – sajnos – ez az igazság. Senki nem váltószavazó, aki most Haiderre szavazott: a 60-as években a kereszténydemokratákra szavazott, pedig (vagy mert?) a kereszténydemokrata listavezető a parlamentet „zsidóiskolának" titulálta és nem tudott elnyomni egy grimaszt, mikor a szociális partnerség előnyeit dicsérte. Pedig (a zsidó Kreiskytől megkülönböztetendő) az „Egy igazi osztrák" szlogenével indult a választásokon, amivel mellesleg jóval több szavazatot kapott, mint ugyanezzel a szlogennel most Haider.

A 70-es években a szociáldemokratákra szavazott, pedig (vagy mert?) a szociáldemokrata csúcsjelölt azt mondta: „Ha a zsidó egy nemzet, akkor bizony egy silány nemzet!" A szociáldemokratákra szavazott, pedig (vagy mert?) a szociáldemokraták Simon Wiesenthalt náci-kollaboránsnak minősítették. A mai Haider-választó már sokkal Waldheim előtt is a szociáldemokraták jelöltjét választotta osztrák köztársasági elnökké, pedig (vagy mert?) Waldheimmel ellentétben ő állítólag valóban háborús bűnös volt. Attól a laptól egyébként, amelyik akkoriban ennek a miniszterelnöknek az életrajzával foglalkozott, megvonták a támogatást és nem kapott több hirdetést (a szakszervezeti szövetség hirdetéseiből tartotta fenn magát), amíg meg nem ígérte, hogy mellőzi ezt a témát. Ennek a folyóiratnak az akkori kiadója ma az *Al Ahram*-újságnak ír, amiben rendszeresen, és nem csak Haider kormányrajutása óta, rasszista és antiszemita irományokat publikál. És Bécs egyik szociáldemokrata polgármestere volt az, aki kinyilatkoztatta: csak azért, mert néhány antiszemita cikk megjelenik az újságban, az még messze nem antiszemita újság, sokkal inkább a szólásszabadság jó példája!

És „a jó, a demokratikus, az antifasiszta Ausztria" volt az, ami a szociáldemokráciát választotta, pedig (vagy mert?) a szociáldemokrata belügyminiszter ténylegesen is azt

a politikát folytatta, amit ma Haider képvisel? És aki büszke volt arra, hogy egy menekültjogot kérő rendőrök általi meggyilkolása után politikailag felelősségteljes polgárként a közvéleménykutatások eredménye szerint különösen magas szimpátiának örvendett?

Elég! A rosszullétig lehetne folytatni ezt a listát, éppúgy, mint Haider ízléstelen kijelentéseinek felsorolását.

Minden esetre: látható itt bármilyen változás a választásokban? Látható bármilyen törés a választási viselkedésben? Azon kívül, hogy néhány dolog átláthatóbbá vált, mint volt? És hogy egyúttal azok a politikai struktúrák, amikben ez a realitás átláthatóbbá vált, most valahogy normálisabbak, más demokratikus államokkal kompatibilisebbek lettek?

Ez az átláthatóság a válasz arra a kérdésre is, hogyan válhatott Ausztria éppen a normalizálódás fázisában önmaga és mások számára is rejtéllyé: mert ami itt láthatóvá válik, az nem más, ha az ember jobban megnézi, mint egy látszólag feloldhatatlan ellentét, ami ránk erőlteti a megszokottat, a betanultat, az egy életre berögzültet, és amiről nem akarunk tudomást venni. Így csak lármát hallunk, és ha a szempillák mögül kisandítunk, csak szégyenteljes rángatózást látunk. Rejtély. De milyen ellentmondást láthatunk, ha nyitott szemmel figyelünk? Egy valóban elviselhetetlent: Ausztria egy a demokrácia felé haladó fejlődést mutat, ami azonban a demokrácia fenyegetésének zajával együtt jelenik meg. Aki megvédi Ausztriát ez ellen a fenyegetés ellen, az a demokrácia előtti viszonyokat védi, aki pedig nem védi meg, az elfogadja az antidemokratikus viszonyok érvényesülését. Ez lenne az a politikai alternatíva, a politikai váltóállításnak az a kínálata, amit az osztrák választópolgárok évtizedek óta várnak? És minél inkább egybeesik a fenyegetés és a fenyegetett fenyegetés, annál nagyobb lesz a rejtély, de a harag is, az érzelmek is.

De ki művelte évtizedeken keresztül ránk kacsintgatva azt, amiről most Haider beszél? Ki tette évtizedeken keresztül szalonképessé azt, amit most Haider, a szalon parvenüje, élvezettel folytat? A botrányt nem csak Haider képezi. A valódi botrány az a zárt szövetség, ami visszasírja azt az Ausztriát, ami egy Haider megjelenését lehetővé tette.

Ez a tényállás, és ha szembenézünk vele, akkor mindjárt a következő rejtélyt is megoldjuk: senki nem nevezné Franciaországot egyszerűen csak Le Pen-Franciaországnak, vagy Olaszországot Fini-Olaszországnak, vagy Németországot Schönhuber-Németországnak. Hogyan alakulhatott ki mégis a világnak az a különös, reflexszerű véleménye, hogy Ausztriát, csak Ausztriát, az exkluzív Ausztriát nem más, mint egyik ellenzéki politikusa alapján ítélje meg, hogy tehát ma természetszerűleg Haider-Ausztriáról beszéljen. Azért, mert Haider nem az osztrák viszonyok ellenpólusa, hanem azok terméke, mert nem a kormánypártok antitézise, hanem azok hangszórója, mert nem a meglévő szituáció ellen áll ki, hanem azt karikírozza.

Unalmas dolog Ausztriáról beszélve imamalomszerűen hajtogatni, hogy ez az emberek legsilányabb érzéseivel zsonglőrködő úgynevezett Szabadság Párt mélységesen ellenszenves nekem. És hogy természetszerűleg nem jelenti Ausztria demokráciában meglévő hiányainak komolyan vehető ellenszerét. De lehet-e értelmesen vitatkozni erről a pártról és Ausztriáról anélkül, hogy az ember tudomást venne arról, hogy ez a párt egy olyan ország első ellenzéke, amely negyven éven keresztül demokráciának nevezte magát, holott nem volt ellenzéke? És hogy ebből következően, silányul, mint

amilyen ő maga, inkább akaratlanul mint akarva megjelenése az országra nézve két következményt vont maga után, amelyek mégsem olyan silányak, mert új lehetőségek előtt nyitják meg az utat: a reális szituáció nagyobb átláthatóságát és a régi struktúrák felbomlását. És lehet-e értelmesen vitatkozni azokkal, akik nem fogják fel azt, amit a fiktív szituációm egyetemistái kétség kívül megértettek, hogy ugyanis van abban némi logika, hogy harminc év folyamatos szocialista kancellária után ha már kialakul valamilyen oppozíció, az antiszocialista lesz. Annál is inkább, maga a kormány tűnt fel az olyan szociáldemokrata értékek, mint a szolidaritás, a jogállam vagy az emberi jogok rombolójaként, mígnem azok, akik a szociáldemokrácia által megcsalatva érezték magukat, azt mondták: Haider ugyan nyakatekert szocializmust képvisel, a szociáldemokraták azonban még azt sem! És azok, akik mindig is a szociáldemokrata értékek ellenzői voltak, most megállapítják ugyan, hogy az SPÖ feladta azokat, mégsem látnak semmilyen indítékot arra, hogy most rá szavazzanak.

Valószínűleg csak Ausztriában, egy fél évszázados elő- vagy kvázidemokrácia után lehetséges, hogy még maguknak a demokratikusan gondolkodóknak is az a hóbortos elképzelésük van, hogy ahhoz, hogy az ember elégedett legyen az országával, mind a kormányt, mind az ellenzéket meg kell választania; és majd csak ha politikailag mindkettővel egyetért, akkor „lehet büszke hazájára".

Röviden: Ausztriában nem történt fordulat, nem történt visszaesés a „feldolgozatlan és mindvégig magunkkal hurcolt" harmincas évekbe, hanem egyszerre csak átláthatóvá váltak azok a belső ellentmondások, amelyek látens módon a megalakulás óta ott rejtőztek ebben a köztársaságban. Nincs szó semmilyen jobbratolódásról, pusztán csak egy függönyt húztak el jobb oldalon, ami által ennek az országnak a valódi állapota lett láthatóvá. Az átláthatóság a takargatással szemben mindig előrelépést jelent, így hát nem pánikra, sokkal inkább reményre van okunk. Nem azt mondtam korábban, hogy bár nincs okunk aggodalomra, de ennek az ellenkezője sem igaz – hogy tehát nincs okunk arra, hogy ne aggódjunk? De! Egy elviselhetetlenül banális okból: mert a széles anti-Haider-szövetségből senki nem képes az objektív előfeltételeket olyan tárgyilagosan szemlélni, mint egy politikatudományt hallgató egyetemista: hogy ugyanis Haider, míg mindenhol és egyedül jelenlévőként kísért a médiában, politikailag valójában már halott. Nem a történelem visszajáró lelke, hanem már ő maga is történelem. Az osztrákok több mint két harmada nem Haiderre szavazott. Választópotenciálját gyakorlatilag teljesen kimerítette. A Haider-párt kormányba lépésével az ország nemzetközileg oly mértékben izolálódott, ami Ausztriában jelentős gazdasági károkhoz fog vezetni. Emiatt valószínűleg sok szavazója visszariadt attól, hogy a jövőben is rá szavazzon. Egyúttal az utóbbi választások óta a véleménykutatások szerint több mint duplájára növekedett a zöldekre szavazók száma. Az oppozícióban levő szociáldemokrácia arra kényszerül, hogy újra kiálljon a szociáldemokrata pozícióért, hogy a politikai gondolkodást és cselekvést újratanulja, és ne csak a már megszerzett birtokállományt védelmezze. Egy ellenzék nélküli kormányzás évtizedei és egy jobboldali ellenzékű konzervatív kormányzás évei után Ausztria most került először politikailag normális egyensúlyhelyzetbe: egy konzervatív kormányzással egy erős baloldali ellenzék áll szemben. Az ellenzékre támaszkodva nem menthető meg a nagy demokráciapolitikai hiányokat felhalmozott háború utáni osztrák rendszer. És ami még megvan belőle, azt – részben akaratlanul, de mindenesetre konzekvensen – a jelenlegi kormány rombolja le. Ez a kormány nem rendelkezik a szakszervezet vagy a szociális partnerség automatikus egyetértésével. Még egy osztrák kormány sem volt ennyire kitéve a nyil-

vános, akár nemzetközi kritikának, még egy kormány sem konfrontálódott ilyen mértékben érdekellentétekkel, mint a mostani. És ennek a kormánynak nincs semmije, amit szétoszthatna, hogy hallgatást vásároljon. Ez egy gyenge kormány olyan korban, amelyben erős a demokratizálódás igénye. Átmeneti kormány: a régi Ausztriában gyökerezik, mert senki nem választotta meg, és az új Ausztriába vezet, mert ez az első kormány, amely megválasztható. Mindezt Haider érte el – ha nem is ez volt a célja. És a célját, hogy ugyanis kancellár legyen, ezek mellett az objektív feltételek mellett már nem érheti el. Ki van zárva, hogy Haider a következő választásokon a szavazatok abszolút többségét megkapja, és egyúttal ki van zárva, hogy a jövőben bármely párt, amely kormányozni akar, és egyúttal nemzetközi elismerést is kíván, koalícióra lépjen a Haider-párttal. A politológia-szeminárium hallgatója tehát boldog. De én nem vagyok az. Én ugyanis Ausztriában élek, és olyan ellentmondásokat is látok, amelyeket a professzor a példájában nem vett számításba: az ellentmondást a valóság és a média általi ábrázolása között. Az ellentmondást aközött, ami történik, és amit az emberek tesznek, mert azt hiszik, olyan a helyzet, amilyennek látszik. És ezzel elérkeztünk azokhoz a gondokhoz, amikkel egy gondolkodó lélek ma Ausztriában vagy Ausztriára vonatkozóan valóban szemben áll. Egy demokratának sem kell félnie Haidertől, legfeljebb csak attól, hogy a szociáldemokráciának nem sikerül regenerálódni. Mert az egész anti-Haider-szövetség oly mértékben fixálódott Haiderre, hogy a realitást már észre sem veszi, amiáltal annak lehetőségét is elveszíti, hogy tudatosan alakítsa azt. Haider nem lehet politikailag annyira halott, hogy a médiában ne ünnepelje minduntalan feltámadását – különös bűvölet egy katolikus országban. Mindig újra interpretálják, mindig ugyanazzal a silány eredménnyel, szüntelenül óva intenek tőle, mindig újra megidézik a Haider-akadályozók a Haider-karrier feltarthatatlanságát, szünet nélkül gyakorolják a Haider-ellenzők a totalitárius Haider-rendszert. Naponta négyszer emigrálnak Ausztriából és naponta ötször maradnak mégis itt, hogy felvegyék a harcot a fasizmussal, véletlenül mindig a teljes sajtó jelenlétében. Ez a képmutatók és megalkuvók ideje, az idióták nagy órája, akik „Ki-kicsoda-életrajzukban" látni akarják: „2000-ben megszerveztem a Hitler elleni ellenállást."

A valóság éppen azoknál nem játszik már szerepet, akik úgy tesznek, mintha szenvednének tőle, és maradnak az olyan kérdések, amiktől, ha senki nem válaszolja meg őket, már divatos félni. Meddig haladhat észrevétlenül és tévesen egy demokratizálódási folyamat anélkül, hogy végül ne csapjon át ellentétébe? Meddig lehet egy objektív politikai realitást ignorálni anélkül, hogy végül a politika meg ne büntessen érte? Meddig lehet csak félni valamitől anélkül, hogy ezáltal ne legyünk a félt dolog bűntársai? Meddig lehet egy politikai ellenfélről azért irogatni, hogy ezzel akadályozzuk és közben remélni, hogy ezzel tényleg azt érjük el, amit akarunk? És miért ne volna lehetséges éppen ebben a helyzetben, az aktuálisan kialakuló erőviszonyok mellett aktívan előidézni azt, ami alattomosan így is, úgy is bekövetkezik, mégpedig az „Ausztriai Demokratikus Köztársaság" régen esedékes demokratizálódását? Más szóval: mi szól az ellen, hogy céltudatosan kihasználjuk azt a hátszelet, ami nem jobbról jön, hanem egy normális nyugati szél, és azt mondjuk: most érkezett el annak a lehetősége, hogy ennek a köztársaságnak a legszebb, legszeretetreméltóbb, legvonzóbb lehetőségét megvalósítsuk, és beteljesítsük az alapításkor tett két ígéretet...

Nincs válasz ma Ausztriában ezekre a kérdésekre. Egy kézenfekvő demokratikus támadás helyett csak a demokrácia előtti viszonyok kilátástalan védelme tapasztalható, mintha minden újra jóra fordulna, ha a régi szituáció, ami egy Haidert szükségszerűen

naggyá tett, újra helyreállna. És ez az igazán gondterhelő az osztrák valóságban: itt nem a fasizmus győz, hanem a reflex győzedelmeskedik a reflektálás felett, a szolgálatkészség a politikai akarat felett és az állás védelme az állásfoglalás felett – abban a hitben, hogy mindez egy és ugyanaz.

„Egy és ugyanaz" – valószínűleg ez a probléma: hogy valóban ez az osztrák identitás definíciója. És amíg ez így van, addig rendszeresen meg fog ismétlődni ez a kísértetszerű történelmi kopogtatás és zörgetés, és pánikot fog kiváltani, ahelyett, hogy egyszer végre már megnéznénk, ki is az, aki kopogtat: kopogtató szellem? Hazajáró lélek? Zörgető neo-nácik?

„Nem! Ausztria népe az, csak alázatosan kérné: szabad-e szabadnak lennem?" (Anastasius Grün, 1848)

HORVÁTH MÁRTA fordítása

NAGY HAJNALKA

Az osztrák irodalom „jelene”

Michael Ritter gondozásában jelent meg a *praesent* című irodalmi évkönyv, mely az osztrák irodalom 2000/2001-es eseményeit mutatja be. Az irodalmi évkönyv egyszerre több célt is szolgál: az első rész kalendárium formájában leltározza az év(század)forduló legfontosabb adatait, ki mikor milyen díjat kapott, kit milyen jogi sérelem ért, ki milyen rendezvényen olvasott, beszélt, nyert. Az évkönyv gerincét alkotó második rész esszéket, portrékat tartalmaz azokról az osztrák szerzőkről és írónőkről, akik az osztrák irodalom mindenkori jelenében meghatározó szerephez jutottak: akár misztikus alakként, mint H. C. Artmann, akár az osztrák közélet alapos fölforgatójaként, mint Elfriede Jelinek. A kötet valójában két világhírű nyelvmágustól vesz búcsút: Artmanntól és Jandltól, miközben egy újabb nyelvtehetséget üdvözöl Kathrin Röggla személyében. A harmadik rész segítségével pedig pontos képet kaphatunk arról, ki is számít a kérdéses időben osztrák szerzőnek, kinek hol melyik könyve jelent meg, ki hányadik születésnapját vagy halálozási évfordulóját ünnepli. Színes paletta ez a kötet, nem csupán informatív, de a benne közölt szövegek esszéizmusa, könnyedsége éppen a lehető legnehezebb szerzőket próbálja közelebb hozni az érdeklődő olvasóhoz. Nem utolsó sorban fontos a képek üzenete. A arcmásról olvasás lehetősége magában hordozza a szerző személyiségének föltámasztását. Fotók, szövegek, életművek: az évkönyv mégsem áll le a klasszikus irodalmi közvetítésnél. Kilép az irodalom hagyományosnak tekintett rendszeréből, hiszen megkerülhetetlen az Internet irodalmi célú felhasználása, s hogy ne csupán a technikai határokat lépje át, a különböző korosztályok irodalma közt is párbeszédet nyit. Az osztrák germanisztika is mostanság fedezi fel, hogy a gyerekirodalom recepcióját is az „egyetemi” irodalom egyenrangú partnerévé kell avatni. Ebben a felfedezésben játszik elengedhetetlen szerepet az osztrákok nagy mesemondója Christine Nöstlinger is, aki megunhatatlan, örökérvényű gyerekirodalmával lopta be magát a köztudatba- és a „Hochliteratur” szférájába. Teheti ezt azért is, mert az írónőt lelkesedéssel olvassák kicsik és nagyok, de főként azért, mert fantasztikus meséiben nem idillek kovácsolása a cél, hanem a kor problémáinak leleplezése. Ily módon válnak művei a társadalom számára görbe tükörré, s irodalmi recepciók méltó tárgyává. Mind az internetes irodalom ténye, mind a gyerekirodalom ignoráltságból történő kiszabadítása közrejátszik az irodalom újraértelmezhető és -értelmezendő aktusában. Hogy létezik Ausztriá-

Praesens Kiadó
Bécs, 2002
176 oldal, 21,58 €

ban igény az átfogó és közérthető közvetítésre a legkülönbözőbb irodalmi nyelvek és tények között, bizonyíték rá e kötet.

Ha tehát van az irodalomnak örök és örökített jelene Ausztriában, legalábbis a *praesent* szerint, akkor nem árt abba némi bepillantást nyerni. Részben, hogy tudjuk, kinek milyen hagyománya érvényesül az osztrák irodalmi közéletben, hiszen mégiscsak egy szomszédos kultúráról van szó, részben pedig éppen kultúraközeliségünk és befagyasztott irodalmi közéletünk folytán tekinthetjük példaként az ehhez hasonló vállalkozásokat.

Ernst Jandlról, a németnyelvű (osztrák) költészet megújítójáról Wendelin Schmidt-Dengler emlékezik meg, aki bár kijelenti, nehéz Jandlt azzal a tudattal méltatni, hogy az író még életében tiltakozott mindennemű dicséret ellen. Ernst Jandl mégiscsak azok közé az írók közé tartozott, aki nemcsak íróként, de rendkívül hatásos előadóként is bevonult a köztudatba. Jandlt nem csak olvasni jó, de hallgatni is: új mederbe terelte a költői felolvasás rituáléját, performance-aival olyan népszerűségre tett szert, melyet még a korszak popénekesei is elirigyelhetnének tőle. Lírája újszerű, köszönhetően annak a beszédmódnak, melyet kötetről kötetre képes megváltoztatni. Tény, hogy Ernst Jandlnál a nyelv viszi a főszerepet. A Jandl-i „heruntergekommene" nyelv és a durva dialektus könnyen megférnek az „idilli" mellett. Ez a nyelv tudatosan hág át szabályokat, rúg fel szintaxist és változatja meg a nyelv hang- és szóanyagát. Jandl verseiben a történelem és politika szintén hangsúlyosan jelen vannak, bár túl is lép azokon: Jandl soha nem kívánta magát történelmi események függvényében definiálni, verseiből hiányzik a történeti alany, hiányzik a beszélő Én, felfüggeszti azt a szubjektivitást, mely a tradicionális líra alapjaként szolgál. Kései műveiben azonban egyre nagyobb hangsúlyozottsággal szólal meg egy megsebzett Én, aki rémületes szókimondással beszél hiányairól. Jandl egész életművében töretlen hangsúlyozza tézisét, miszerint „a művészetre, és a költészetre úgy kell tekintenünk, mint a szabadság egyre jobban előretörő megvalósulására", mégis megjelennek ennek a szabadságnak a határai, melyek egyre fenyegetőbbé válnak: Jandl mindent az élet vége felől értelmez, s a test törékenysége és a halál érezhető közelsége ránehezednek a jandl-i lírára, s ezért kénytelen végül megállapítani, hogy az egyén szabadsága nem terjed tovább a „száj kinyitásánál ill. becsukásánál." Minél többet fogalkozunk Jandl költészetével, annál komplikáltabbnak látjuk azt. Ami elsőre olyan egyszerűnek tűnik, az megfejthetetlenül súlyossá válik. A könnyű: nehéz. Jandllal ismerkedni magyarul halála után is – sajnálatos módon – csak egyetlen kötettel lehet. Eörsi Istvánnak köszönhetően Jandl hetvenedik születésnapjára jelent meg egy válogatás verseiből *a nemkívánatos személy* (Ferenczy, 1995) címen.

H. C. Artmannról még kevesebbet tudunk. Az 1978-as Eörsi-Oravecz-Tandori-féle *How much, szivi?* prózaköteten kívül az osztrák irodalom talán legjelentősebb képviselője nem jutott másik, önálló magyar kötethez. Alexandra Millner, Artmann évkönyvbeli prezentálója a realitás határvonalainak átlépésével, a művészet és az élet tagadásával s ugyanennek szürrealizmusával jellemzi e fő misztifikátor élet-mű-stratégiáját. Az Artmann-szövegek célja a valóság poetizálása, mágikus atmoszféra, álomország teremtése. Nyelvmágiája és imaginárius világa e romantikus attitűdben össze is forr az író alakjával. Artmannál az élet és a költészet egybeolvadása a költői lét elengedhetetlen feltétele, mert poétikájában a költőt nem maga a mű teszi költővé, hanem magatartása, költői tevékenysége. Artmann egyik jellegzetes vonása rendkívüli nyelvérzéke volt. Artmann első volt azok között, akik szürrealista műveket olvastak, és neki köszönhető, hogy ezek a szövegek eredeti formában juthattak el Ausztriába, bár fordításai in-

kább az eredetiek utánköltései voltak, mintsem azok hű másolatai. Fordításművészete, az idegen nyelvek és irodalmak iránti rajongása éppúgy befolyásolták művészetét, mint a barokk és a romantika nagy hagyományai. Műveinek szigorú formai megkomponáltsága szintén a külföldi nyelvek ismeretéből adódik, de hatással vannak írói beszédmódjára a helyi dialektusok is. Pályája elején írt ún. dialektus versei kezdetben nem örvendtek nagy sikernek. Később annál inkább. Nevéhez fűződik a „schauerroman" parodisztikus irodalmiasítása, többek között Drakula gróf történetének híres átirata, mellyel a rémtörténet térhódításának nyitotta meg az utat. Hogy azután az ún. populáris irodalom szinte minden történetformája elnyerje artmanni palimpszesztjét: ironikus hangvételű, mítikus és romantikus atmoszférájú detektív- és kalandtörténetekkel. H. C. Artmann élete elválaszthatatlan volt költői munkásságától, költészete beleírta magát életébe, élete belefolyt költészetébe: „jelenlétét" szövegei tartják életben.

Ausztria legvitatottabb írószemélyisége ma Elfride Jelinek. Fellépését sokszor kísérik botrányok, olvasók és politikusok közül sokan a legszívesebben elmegyógyintézetbe zárnák Jelineket. Fészkébe piszkító madár, államellenség, pornográf, politikai agitátor: ezekkel a jelzőkkel szokták ellátni Jelineket, akit vagy nagyon szeretnek, vagy nagyon utálnak, mert köztes megoldás nem igen létezik. Ez viszont az osztrák irodalom védjegye, elég csupán Thomas Bernhardra gondolni. Ennek ellenére, Jelinek arcképével, beszédeivel tele vannak az újságok, még soha semelyik író nem volt ilyen aktívan jelen az osztrák köztudatban, mint ő. Az újságírók ugyanakkor csak a botrányszagú eseményeket közlik, s hogy felkeltsék az olvasók figyelmét, semmitmondó kijelentéseket tesznek, kliséket terjesztenek, melyek, ahogy az lenni szokott vitás életművek esetén, nagyban akadályozzák a Jelinek művek helyes értelmezését. Elfriede Jelinek helye Ausztriában van, mégis nehéz valódi identitását beazonosítani, hiszen egymásnak ellentmondó képek kapcsolódnak személyéhez: Pia Janke az évkönyben egyszerre tettesként és áldozatként, politikai agitátorként és félénk, klausztrofikus nőként értelmezi Jelinek látszólag ellentmondásos személyiségét. Jelineknél írás és politikai cselekvés elválaszthatatlanul fonódnak egybe. Miközben írja irodalmi műveit, beszédet tart rendezvényeken, demonstrációkon, s egyértelműen állást foglal a mindenkori kormánnyal szemben. Műveiben konkrét politikai eseményekre reagál, szövegeinek anyaga a nyelvi valóságból, a média és a politika nyelvéből táplálkozik. A nyelvben megbúvó függőségi viszonyokat és hatalmi rendszereket is képes éreztetni, s az adott nyelvi anyagot kiegészíti, új kontextusba helyezi. A nyelv ilyetén használata a társadalomkritika eszközévé válik, a szóviccek és a nyelvkomikumok pedig az irónia és a leleplezés eszközeivé. Ennek a speciálisan szarkasztikus stílusnak egyetlen célja a tudatossá tétel. Szövegei ún. anti-hazafias szövegek, mert lerombolják a csak látszólag ártatlan mítoszokat és osztrák hagyományokat. Műveinek vezérmotívuma Ausztria komédiaként történő megjelenítése, bemutatja a náci Ausztria eseményeit, a lappangó fasiszta érzületet, idéz náci közmondásokat, propagandafilmeket, de minderre még ráépül az a bécsi dialektus is, melyben az írónő a nyelvben rejlő agresszivitásra és brutalitásra figyelmeztet. *A halottak gyermekei* (Die Kinder der Toten, 1995) című monumentális regényében Ausztriát, mint köztes birodalmat (Zwischenreich) ábrázolja, melyet zombik, vámpírok lakják. Ausztria az a hely, ahol a halottak nem haltak meg, s egy ilyen helyen, a halottak országában, az élők sem élhetnek valódi életet. Jelinek Ausztriája látszólag élő nekropolisszá változik. Eddigi utolsó regényében a *Vágy*ban (Gier, 2000) az osztrák provincia fasiszta kispolgárait mutatja be. Jellemző és ismétlődő témáját a végletekig viszi: a nők mazochizmusát, a férfiak birtoklási vágyát karikírozza,

miközben az egyedi esetek az egész ország magatartásának leképeződéseivé válnak. Elfriede Jelinek egyértelműen utasítja el a jelenlegi kormányt és hatalmi rendszert, s elutasításának legékesebb bizonyítéka, hogy bojkottálta műveinek előadását, jelenleg tehát még mindig van olyan Jelinek darab, amit nem játszhatnak sehol Ausztriában. A 2000-es választások Elfriede Jelinek számára egyet jelentett az intellektus bukásával, a differenciált nyelv fölszámolásával, s a demokratikus elvek porba hullásával. Szerinte az új kormány győzelme a politikai vitakultúra végét jelzi. Jelinek személyisége és aktivitása persze elképzelhetetlen a Bernhard-i hagyományok nélkül. Megosztott politikai sikerét ma elsősorban *A zongoratanárnő* (Die Klavierspielerin, 1983) című regényéből készült film osztatlan sikere ellensúlyozza. Ha Jelinek további munkáinak magyarra fordítására várnunk is kell, ez a regény legalább az Ab Ovo kiadásában, Lőrinczy Attila fordításában olvasható.

Jelinek mellett azonban már itt az új generáció, melynek Kathrin Röggla az egyik legnevesebb képviselője, s különös módon *Lekopni* (Abrauschen, 1997) című regényével – Rácz Erzsébet fordításában – már magyarul is megismerkedhettünk. A mindössze harmincéves Rögglának, Thomas Rotschild laudációja szerint rögös út vezetett a sikerhez. Az Ingeborg Bachmann-díj átadásán ugyanis két zsűritag apáskodó arroganciával intette le az akkor még 23 éves írónőt, mondván, hogy fiatal korára való tekintettel, ő még szóba sem jöhet, mint „fődíj-esélyes", esetleg egy ösztöndíjat kaphat, amit végül mégsem nyert el. Azóta eltelt pár év, a salzburgi Berlinbe költözik, és díjak garmadával halmozzák el. A díjlavina az írónő harmadik könyve után következett be, s csak remélni lehet, hogy Rögglának nem száll fejébe a hirtelen jött dicséret, s hogy ez a sikerzápor hosszabb ideig fog tartani, mint más kollégáinál, akik a kezdetben felfújt látszatsikerek után elég gyorsan kerültek süllyesztőbe. Röggla azt a harmadik generációt képviseli, amely egy sajátos irodalom-felfogással rendelkezik – már abban a kérdésben is, hogy a német nyelvű irodalmon belül van-e sajátosan osztrák irodalom –, s melynek legjellemzőbb jegyei a nyelvi öntudat megfogalmazhatósága, az avantgard módszerek elbeszélői formákba való integrálása, s egy, az érzelmek hordozta realizmussal szembeni ellenállás. Röggla beszédmódja eltér a német irodalomban tevékenykedő kollégáiétól, mert ő a fiatalokra jellemző, szemtelen hangvitelű zsargont nem pusztán lehetséges eszközként alkalmazza a sok közül egy művészi nyelv megteremtésére, hanem azt egy miliő jellemábrázoló eszközévé avatja. Rögglának sikerült szintézist teremtenie a fiatalok életterületén használatos motívumokból, annak összes nyelvi reprezentációjával együtt, társítva ezt olyan művészisséggel, mely a mai német nyelvű irodalomban ritkaságszámba megy. Röggla olyan irodalmat képvisel, melyben a nyelvvel való játék mindent, a nyelv közlésre való használata csak keveset jelent. Röggla az osztrák beszédmódot összeköti a berlini zsargonnal, kihasználja az alliterációk és az asszonáncok nyújtotta lehetőségeket, szabályokat hág át, új asszociációkat teremt, újonnan kreált szavakkal brillírozik, de lemond a harmonikus összecsengésről. Szövegei olyanok, mint fragmentumok egymásra sorjázása, melyek közti koherenciát a helyszín, mint keret teremti meg. Ironizál, humorizál s közben megalkotja a főváros hiteles portréját. Bár Röggla művei az osztrák hagyományokban gyökereznek, tematikailag már inkább Berlin és a nagyváros motívumához kötődik. Kathrin Rögglának sikerült egyensúlyt fenntartania a pesszimista melankólia és az elvakult boldogság végletei között. Röggla technikája az újdologiság és az impresszionizmus keverékeként jellemezhető, szigorúan megkomponált prózájában semmi hiúság, az „Én" nem veszi olyan komolyan magát, mint kortársainál. Röggla egyébként már a németnyelvű (osztrák?)

internetes irodalom egyik reprezentáns alakja, ha valaki kíváncsi szövegeinek virtuális lelőhelyére, kattintson a következő címre: www.softmoderne/SoftMo99/roeggla/index.htm.

Ezek után tényleg nem lehet meglepő, hogy az osztrák irodalom „jelene" a virtuális tér időtlenségébe is egyre inkább beírja magát. Az osztrák irodalmi weboldalak különösen sokszínű palettát kínálnak az olvasóközönségnek. Különlegessége az irodalmi weboldalaknak abban áll, hogy a többihez képest nem évülnek el olyan gyorsan, rendszeresen frissítik s a régi információk is sokáig megmaradnak. A honlap felépítése igen egyszerű, s szerencsére nem hazardíroznak olyan technikákkal, mely megnehezítik az olvasó tájékozódását. Az információk és a szövegek állnak előtérben, a grafikus ábráknak nem jut nagy szerep. Mind a szerzők, mind pedig a folyóiratok az Internetet, mint virtuális névjegykártyát használják, s mint eszközt arra, mely közelebb hozza az olvasót az írók munkájához. Kiemelendő Walter Grond és Klaus Zeyringer „[house] az idegenről és a perifériáról" című weboldala (www.kultur.at/3house/). Az író-irodalomtudós szerkesztőpáros egy nemzetközi, kollektív írás-projektet valósított meg, az irodalmi diskurzus olyan formáját, melyben egyszerre szólal meg német, angol, francia, szerb, horvát, bosnyák szerző. A [house] 7 emeletből épül fel, melyek egymással is össze vannak kötve és más weboldallal is. Így jönnek létre hypertextusok a legkülönbözőbb témákról. Az Internet inkább a már elhunyt írók bibliográfiájára és biográfiájára alkalmas hely: kétségtelen hogy ezek a weboldalak a legsikerültebb „alkotmányok".

Néhány az ígéretes címek közül: Hugo von Hofmannsthal: www.navigare.de/hofmannsthal/, Heimito von Doderer: www.doderer-gesellschaft.org/, Ernst Jandl: www.uni-bielefeld.de/~mberghof/jandl/, Karl Kraus: www.damaschke.de/fackel/, Johann Nepomuk Nestroy: www.nestroy.at. Figyelemre méltó az Osztrák Irodalmi Online, mely azokat a legfontosabb irodalmi szövegeket tartalmazza, melyek nem esnek copyright alá: http://alo.aib.uni-linz.ac.at/

Az osztrák irodalom „jelene" egy 176 oldalas évkönyvbe zárva tulajdonképpen az irodalom nyitottságát prezentálja. Michael Ritter évről-évre szeretné hasonló módon feltérképezni az osztrák irodalmi életet. A második kötet történetei éppen most íródnak.

Szerkesztői asztal

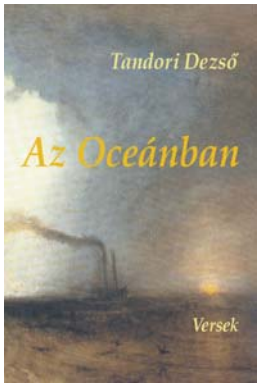

Június elején két új Tiszatáj-kiadvány jelenik meg, mindkettő szerepel az Ünnepi Könyvhét hivatalos listáján. Tandori Dezső *Az Óceánban* c. kötete a költő utóbbi két évben írt verseit tartalmazza. Szepesi Attila *Tündérek és katonák* címmel esszéprózáit publikálja.

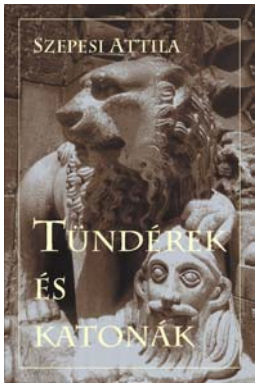

*

Április 19-én a budapesti Orosz Kulturális Központ rendezte meg Baka István *Sztyepan Pehotnij testamentuma* c. orosz–magyar nyelvű kötetének bemutatóját. A beszélgetés résztvevői voltak: Balog József előadóművész, Domokos Mátyás irodalomtörténész, Olasz Sándor főszerkesztő, valamint Szőke Katalin és Valerij Lepahin, a Szegedi Tudományegyetem docensei.

Júliusi számunk tartalmából:

CSIKI LÁSZLÓ, HATÁR GYŐZŐ, LÁSZLÓFFY ALADÁR, TÉREY JÁNOS versei

TANDORI DEZSŐ, SIGMOND ISTVÁN prózája

A 75 éves *Sütő András* köszöntése

„A Tisza-parton mit keresek?”
Hollósi Zsolt beszélgetése *Balázs Mihály* professzorral

Ára: 200 Ft